



magazin istoric

ANUL XVI Nr. 12 (189) DECEMBRIE 1982



magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVI
Nr. 12 (189)

decembrie 1982

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIȚ

VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

Evenimente istorice:	
<i>Ion Ardeleanu</i>	2
Transilvania — străveche vatră românească (II):	
<i>Ilie Ceaușescu</i>	4
Cantacuzinii munteni:	
<i>Virgil Căndea</i>	10
Vasile Pârvan așa cum l-am cunoscut:	
<i>Constantin C. Giurescu</i>	12
Artistul egală pe savant...:	
<i>Jérôme Carcopino</i>	15
Curți boierești în Moldova medievală:	
<i>Lia Bătrina, Adrian Bătrina</i>	17
Mai 1919: Conferința națională a mișcării muncitorești din România întregită	20
Tezaurul de la Rădeni:	
<i>Alexandru Vulpe</i>	22
Niciodată de unul singur:	
<i>Mihail P. Iroșnikov</i>	25
Vergiliu despre traco-geto-daci:	
<i>Ioan Micu</i>	30
«Să fim deci finlandezi»:	
<i>George Radu</i>	33
Din culisele unui asasinat politic (II):	
<i>Eugen Preda</i>	36
Winston Churchill — amurgul carierei politice	
<i>Anthony Seldon</i>	40
Așa s-a născut evoluționismul	48
În București, acum 50 ani	54
Din nou despre „otrăvirea” lui Napoleon	60
• Cărți sosite la redacție ... 29 • Cititorii scriu istorie ... 47 •	
Poșta Magazin istoric ... 62	

COPERTELE NOASTRE

① Străvechi dans românesc, expresie a bucuriei de a trăi, de a munci și de a cinsti viața pe pământul strămoșesc, *hora* este evocată și în tabloul cu același nume al Magdalenei Rădulescu, artistă pe care scriitorul francez Jean Cassou o considera „poetă a unei nații care-și poartă legenda, își păstrează sufletul, asigurându-și nemurirea”.

② Xilogravură dintr-o ediție rară (Strasbourg, 1502) a *Bucolicelor* poetului latin Vergiliu, în a cărei operă se află importante informații despre strămoșii noștri (Vergiliu despre traco-geto-daci, p. 30).

③ Pictură murală păstrată într-un monument din satul maramureșean Poienile-Izei, expresie a excepționalelor valori materiale și culturale create de români — locuitorii multimilenari ai acestor meleaguri (Transilvania — străveche vatră românească, p. 4).

④ În viața politică și diplomatică a Țării Românești, dintre Cantacuzini s-a remarcat și Șerban vodă (1678-1688). Reproducem o miniatură de Dionisie Eclesiarhul, aflată în codica ctitoriei Cotroceni, reprezentând pe voievodul Șerban Cantacuzino, soția sa, doamna Maria, și fiul lor Gheorghe (Cantacuzinii munteni, p. 10).



EVENIMENTE ISTORICE

Conf. univ. dr. ION ARDELEANU

Istoria contemporană a României, brădată de evenimente cu deosebite semnificații pentru dezvoltarea patriei pe treptele civilizației socialiste și comuniste, înscrie la loc de primă mărime congresele și conferințele naționale ale Partidului Comunist Român, care au dezbătut problemele fundamentale ale dezvoltării țării.

În perioada istorică ce a trecut de la Congresul IX al partidului — epoca cea mai bogată în realizări pe multiple planuri, care într-un tot unitar definesc „Epoca Ceaușescu” — au avut loc, cum se știe, trei conferințe naționale ale partidului, în 1967, 1972 și 1977. Convocate la răstimpuri egale de timp, între două congrese ale partidului, conform unei metodologii și practici aplicate pe baza gândirii revoluționare a secretarului general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, conferințele naționale au înscris în viața partidului, a întregului popor, hotărâri de o inestimabilă valoare politică, teoretică și practică, menite să dezvolte deciziile și măsurile stabilite de congresele partidului, să asigure un cadru și mai larg pe plan economic, politic și organizatoric în făptuirii acestor măsuri. Conferința Națională din decembrie 1967 a adoptat măsuri privind noua împărțire administrativ-teritorială a țării, cea din 1972 a jalonat ideile fundamentale ale Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, normele vieții și muncii comunistilor, ale eticii și echității socialiste, iar Conferința Națională din 1977 a adoptat documente de maximă însemnătate privind etapa următoare de dezvoltare economico-socială a patriei.

În anul celei de-a 35-a aniversări a proclamării Republicii, eveniment ce a marcat cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare și a deschis drum larg trecerii la construirea socialismului în România, țara noastră se prezintă cu remarcabile succese în construcția economică, socială, în dezvoltarea învățământului, științei, artei și culturii. Dinamismul dezvoltării economiei României în anii construcției socialismului se exprimă și prin apropierea față de țările dezvoltate din punct de vedere economic a nivelurilor de locuitor la o serie de produse principale.

Dezvoltarea puternică a industriei socialiste, amplasarea forțelor de producție și progresul industriei în toate județele țării au constituit și constituie factorul esențial al victoriei socialismului, al făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate. Dezvoltarea forțelor de producție, a industriei a făcut posibilă înscrierea agriculturii pe calea socialismului, trecerea la înfăptuirea revoluției agrare. Creșterea forțelor de producție, industrializarea, dezvoltarea celorlalte ramuri economice, progresul puternic al agriculturii au constituit temelia materială a înfloririi științei, învățământului și culturii, a dezvoltării unei puternice activități cultural-educative în rîndul maselor populare. Ca un rezultat istoric esențial și determinant al noii societăți se poate remarca faptul că România de astăzi este de 15 ori mai puternică sub raportul dezvoltării economice decât în 1948.

Conferința Națională a P.C.R. din această lună este chemată să efectueze o analiză aprofundată asupra drumului parcurs în înfăptuirea istoricelor hotărâri ale Congresului XII al partidului, să evalueze critic, exigent, rezultatele dobândite, trăsind noi direcții de acțiune în efortul general de a transpune în viață cu maximă eficiență fiecare prevedere a acestora. Însemnătatea cu totul aparte a actualei Conferințe Naționale izvorăște din faptul că acestea îi revine misiunea de a adopta programul activității politico-ideologice, program la baza căruia se află expunerea magistrală a tovarășului Nicolae Ceaușescu la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie a.c., document de excepțională importanță teoretică și practică. Definirea actualului stadiu al edificării societății socialiste multilateral dezvoltate în România și, pe acest temei, elaborarea sarcinilor ce revin domeniului deosebit de complex al activității politico-ideologice deschide noi perspective înaintării poporului nostru pe treptele socialismului și comunismului.

În acest vast program, istoria — istoria unică a poporului român — constituie baza întregii activități ideologice, a muncii de formare, educare și dezvoltare a personalității omului societății noastre, a conștiinței socialiste. Ampla dezbateră a Expunerii secrete



tarului general de către toți oamenii muncii, în care s-au înscris, firesc, și oamenii de știință din domeniul istoriei a pus în centrul preocupărilor aplicarea în viață

a gândirii revoluționare a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu privire la rolul și locul istoriei în etapa actuală, a cercetării și scrierii istoriei unice a poporului român, a elaborării unor lucrări de sinteză.

Conferința Națională va prilejui fără îndoială o nouă și puternică mobilizare a tuturor forțelor creatoare ale națiunii în vederea îndeplinirii exemplare a sarcinilor care stau în fața poporului nostru, va spori calitatea muncii politice în toate domeniile de activitate.

În cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din octombrie a.c. s-au indicat cu precizie științifică marile obiective istorice ce vor fi îndeplinite în anul 1983. Grăitoare și mobilizatoare sînt cifrele care redau latura concretă a viitorului patriei. Astfel, pe temeiul dezvoltării principalelor ramuri ale economiei, al sporirii produsului social și al venitului național, se prevede ca

70,6 la sută din venitul național să se aloce pentru fondul de consum, iar 29,4 la sută pentru fondul de dezvoltare. Pentru îndeplinirea acestor obiective se

prevede ca în continuare să se asigure condițiile necesare dezvoltării forțelor de producție. Numai astfel, sublinia cu deplin temei tovarășul Nicolae Ceaușescu, este posibilă îndeplinirea hotărîrilor Congresului XII, a obiectivului fundamental stabilit de acesta privind trecerea României la un nou stadiu de dezvoltare.

Pornindu-se tocmai de la aceste sarcini, în perioada pregătirii Conferinței Naționale a partidului — în spiritul democrației noastre socialiste — s-au dezbătut de către întregul partid și popor orientările înscrise pe ordinea de zi a înaltului forum. Toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, masele largi populare, întregul popor își exercită astfel în practică atribuțiile fundamentale ale democrației socialiste, muncitorești. În același timp, prin modul competent, prin angajare și răspundere, oamenii muncii, întregul popor participă la elaborarea politicii interne

(Continuare în p. 29)



TRANSILVANIA —

străveche vatră românească (II)

General maior dr. ILIE CEAUȘESCU

Unirea înfăptuită de Mihai Viteazul în fruntările Daciei străbune a fost, dealtfel, consecința unei îndelungate evoluții istorice care lega organic Transilvania de Țara Românească și Moldova. Unitatea lor era determinată de cadrul geografic comun, de interesele economice convergente, de statutul politic identic, de tradițiile culturale aldoma și în primul rînd de masa covîrșitoare a populației românești de pretutindeni. Granițele stabilite în

mod artificial de vitregiile istoriei și susținute apoi cu țăria armelor de marile puteri ale vremii nu au reușit niciodată să separe pe românii de pe ambele versante ale munților Carpați. Putem spune că în tot cuprinsul evului mediu, țările române au constituit părți componente ale aceluiași întreg, acționînd ca un organism încheșat ori de cîte ori condițiile istorice au îngăduit-o și au cerut-o.

Permanente și multiple legături

Așa s-au petrecut lucrurile în 1394, cînd în fața puhoiului otoman, după bătălia de la Rovine, voievodul Țării Românești, Mircea cel Bătrîn, a găsit adăpost în Transilvania. Cu ajutorul voievodului acesteia, Roland Știbor, Mircea și-a redobîndit tronul doi ani

mai tîrziu, în 1396. Cu sprijin transilvănean a luptat împotriva otomanilor Dan II (1421-1427), iar Alexandru I Aldea (1431-1436) a primit ajutor de la locuitorii Brașovului. În perioada luptelor sale antiotomane, Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, a fost un fel de conducător militar al celor trei țări române, care au constituit astfel o puternică stavilă în calea expansiunii otomane. Interacțiunea moldo-mun-

teano-transilvăneană s-a manifestat cu putere în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Un detașament transilvănean a participat la bătălia de la Vaslui (10 ianuarie 1475), iar sașii din Brașov îi scriau că-l așteaptă ca pe un părinte al lor¹. În bătălia purtată împotriva regelui Poloniei, Ioan Albert, în anul 1497, într-ajutorarea românească s-a manifestat din nou, în sprijinul

¹ Magazin istoric, nr. 7/1979.

domnului moldovean venind atît trupe ale voievodului Transilvaniei, Bartolomeu Dragffy (din neamul lui Dragoş vodă, şi rudă cu Ştefan cel Mare), cit şi ale domnului Țării Româneşti, Radu cel Mare. În sec. XVI, Petru Rareş l-a sprijinit cu oaste pe Ioan Zapolya, în 1529, iar în 1556 Pătraşcu cel Bun (tatăl lui Mihai Viteazul) şi Alexandru Lăpuşneanu l-au ajutat pe fiul lui Zapolya să devină voievod al Transilvaniei.

Luptele comune ale celor trei Țări române s-au ridicat pe o treaptă superioară pe vremea lui Mihai Viteazul. În *Cronica Buzestilor* se arată că în campaniile militare ale lui Mihai au luptat şi moldovenii şi ardelenii.

Secolul XVII a fost, de asemenea, bogat în acţiuni comune ale Țărilor române în lupta lor pentru afirmarea pe eşichierul vieţii politice a vremii. Trebuie menţionate alianţele lui Radu vodă Şerban cu Gabriel Báthory, a lui Radu Mihnea cu Gabriel Bethlen. Puternice legături s-au stabilit în timpul lui Matei Basarab, Gheorghe Rákóczy I şi Gheorghe Rákóczy II, Vasile Lupu, la un moment dat existînd chiar un plan de confederaţie al celor trei principate prevăzînd eliberarea lor de sub jugul otoman. Asemenea planuri au fost reluate de Mihnea III, Gheorghe Rákóczy II şi Gheorghe Ştefan, apoi de Constantin Şerban, în scurta perioadă cînd acesta a luat locul lui Gheorghe Ştefan în Moldova¹. Ultima acţiune comună din veacul XVII a fost sprijinul acordat de Constantin Brîncoveanu principelui Emeric Thököly, într-o vreme în care autonomia Transilvaniei era grav ameninţată de ofensiva Imperiului habsburgic.

Permanente şi strînse legături au existat şi în domeniul cultural şi economic. Un element puternic al acestor legături l-au constituit întinsele posesiuni în Transilvania ale domnilor Țării Româneşti (Amlaşul, Făgăraşul), ori ale voievozilor Moldovei (Bistriţa, Ciceul, Cetatea de Baltă, Rodna), precum şi ale unor boieri. Dar purtătoarele legă-

turilor multilaterale între cele trei Țări româneşti surori, care au menţinut neştinsă făclia unităţii de neam şi a într-ajutorării reciproce au fost, în primul rînd, masele populare din Țara Românească, Moldova şi Transilvania.

„Vrem să ne unim cu țara”

Spre sfîrşitul sec. XVII s-a produs o nouă schimbare în statutul politic al Transilvaniei. Ca urmare a victoriilor raportate de austriaci asupra otomanilor, Transilvania (ca şi Ungaria) a fost anexată la Imperiul habsburgic, devenind provincie a acestuia, cu rang de mare principat. În istoria Transilvaniei a început o grea perioadă, în care, vreme de aproape un sfert de mileniu, masele populare (în rîndul cărora românii constituiau populaţia majoritară) au fost supuse unei crunte exploatare. Opoziţia maselor faţă de opresiunea habsburgilor a fost eroică, culminînd cu răscoala din 1784-1785 desfăşurată sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan. Răscoala — una din marile mişcări europene ce au precedat izbucnirea Revoluţiei franceze — a fost o ridicare la luptă a românilor, dar şi a exploataţilor de altă origine etnică, împotriva condiţiilor inumane la care erau supuşi de asupritori. Aşa cum atestă documentele vremii, românii erau supuşi unui răz în întreg de persecuţii şi vexaţiuni: li se interzicea să poarte arme, să aibă cai, să poarte cizme şi pantaloni de stofă, să poarte cămăşi de pînză fină; se interzicea — printr-o lege specială — chiar purtarea unor pălării ce ar fi costat mai mult de un florin. Măsurile cu caracter mai liberal, preconizate de împăratul Iosif II, s-au lovit de împotrivirea nemişlor unguri care nu voiau să renunţe la nici unul din privilegiile pe care le deţineau. Cum se ştie, răscoala condusă de Horea a fost înfrîntă. Represiunea şi pedepsele care au urmat au fost de o atrocitate care a stîrnit protestul opiniei publice mondiale. Într-o scrisoare adresată împă-

ratalui Iosif II şi semnată Filozoful din Dublin² se arată că „românii au dreptul să se răscolească atîta timp cît ei sînt sclavi şi nenorociţi. A-i pedepsi pentru acest drept care le aparţine, înseamnă a-i pedepsi pentru faptul că sînt oameni”.

Deşi au înfrînt răscoala lui Horea, autorităţile habsburgice nu au putut stăvili lupta românilor pentru libertate naţională şi socială şi pentru dreptul de a trăi alături de fraţii lor de peste Carpaţi. Răscoala condusă de Horea n-a fost un fenomen local, ci unul general românesc, care a întărit conştiinţa solidarităţii tuturor românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor. Analizînd implicaţiile naţionale ale răscoalei din 1784-1785, se confirmă că ea n-a fost „o manifestare cu caracter exclusiv social. În desfăşurarea sa, latura socială se confundă continuu cu cea naţională, îndreptată atît împotriva nobilimii, cît şi a stăpînirii habsburgice... Pe de o parte se aflau iobagii, care erau români, de cealaltă nobilii, care erau unguri. Iobagii români răsculaţi nu exclud solidaritatea cu iobagii unguri. Țăranii vorbesc însă de o stăpînire românească în Transilvania (subl. ns.)”, (Gh. Platon: *Geneza revoluţiei române de la 1848*).

Lupta pentru scuturarea jugului habsburgic şi revenirea în cadrul patriei strămoşeşti a românilor a continuat cu multă vigoare, culminînd cu revoluţia de la 1848. În mai 1848, pe cîmpia din Blaj, denumită — în urma memorabilei intruniri a peste 40 000 români din toate colţurile Transilvaniei — Cîmpia Libertăţii a răsunat, fără echi-voc, deviza, „noi vrem să ne unim cu țara”. Revoluţia de la 1848 i-a aşezat pe români şi unguri de aceeaşi parte a baricadei împotriva duşmanului comun asupritor, Imperiul habsburgic. „Spuneţi ungurilor, securilor şi saşilor — scria în 1848 fruntaşul român Aron Pumnul — că noi îi iubim ca pe fraţii noştri cu care locuim într-o țară. Spuneţi-le cuvî-

¹ Este vorba despre Jean Pierre Bissot de Warville (vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1970).

² *Magazin istoric*, nr. 8/1978.

tul și le arătați cu fapte că noi îi iubim, însă e drept ca și ei să ne iubească”.

Necesitatea unirii celor două mișcări a fost, așadar, un lucru firesc și înțeles exact și la timp de către revoluționarii români, care au făcut totul pentru a uni cele două revoluții, dar nepriceput și respins de o mare parte a revoluționarilor maghiari, între care și conducătorul acestora, L. Kossuth. De asemenea, ei nu au înțeles sensul revoluției din Țara Românească, văzând în ea un pericol pentru Ungaria. „Schimbarea situației în principatele române — scria Kossuth — ar putea produce un efect moral incalculabil asupra românilor din Ungaria”. Teama unora dintre revoluționarii maghiari care recunoșteau efectele drastice, dezastruoase ale dominației străine asupra situației materiale a locuitorilor autohtoni români, majoritari în Transilvania, era că „românii, care sînt oameni săraci, reușind cu greu să-și astîmpere foamea o dată pe zi cu făină de porumb vor deveni stăpîni adevăraților unguri și secui și, cum ei sînt mai numeroși acum decît noi, ne vor impune naționalismul lor, lucru de care Dumnezeu să ne ferească”.

Dorind să cîștige simpatia Angliei și Franței — cărora le promiteau avantajele economice ale unei Ungarii independente ce ar fi reunit, afirmau ei, pe „ungurii de toate rasele” dornici „a apăra interesele unei patrii comune contra Habsburgilor” — acești revoluționari urmăreau, pe de altă parte, ca românii și toți ceilalți cetățeni nemaghiari să fie ținuți într-o perpetuă stare de totală dependență. Asemenea atitudini potrivnice revoluției românești au dus, în cele din urmă, la înfrîngerea revoluției maghiare. Nocivitatea punctului de vedere amintit a fost înțeleasă în cele din urmă de Kossuth, dar, din păcate pentru mersul ambelor revoluții, prea târziu. Cînd textul legii prin care se recunoșteau unele drepturi românilor a fost adus la cunoștința lui Avram Iancu, care continua rezistența eroică în Munții Apuseni, Kossuth încetase de fapt de a mai fi stăpîn pe situație.

După înfrîngerea revoluției ungare și române de către trupele habsburgice și țariste, atît Transilvania cît și Ungaria au rămas mai departe sub stăpînirea Imperiului austriac. Valului revoluționar ce cuprinsese imperiul în 1848 i-a urmat, în anii imediat următori, o perioadă de oarecare destindere. Autoritățile habsburgice au adoptat o seamă de măsuri cu un caracter democratic mai pronunțat. Între ele era și sancționarea hotărîrii Dietei transilvane care, în 1863, la Sibiu, proclamase egalitatea în drepturi a românilor cu celelalte naționalități din Transilvania. Dar odiosul Unio Trium Nationum pronunțat cu 426 ani în urmă a fost abrogat, din păcate, numai pentru scurtă durată.

100 000 glasuri la Alba Iulia — o singură voință

Profitînd de situația externă precară a imperiului, măcinat de contradicții interne și incapabil să se manifeste unitar din pricina caracterului său multinațional, grofii maghiari au reușit să impună, în 1867, împăratului Franz Iosif faimosul dualism, care însemna, de fapt, preponderența ungară și austriacă față de celelalte naționalități din cadrul imperiului bicefal austro-maghiar. Pentru atingerea acestui deziderat, nobilii maghiari au făcut, în fapt, compromisuri cu însăși autonomia Ungariei, căci posturile cheie ale imperiului (finanțe, externe, armată) au rămas în mîna Curții de la Viena. În schimb, ei au obținut administrarea Transilvaniei.

Reconstituind pe bază de izvoare documentare incontestabile istoria Transilvaniei, constatăm că relațiile sale cu regatul ungar au fost permanent și puternic marcate de statutul ei autonom. În sec. X, la începutul expansiunii în Transilvania, feudalitatea maghiară a găsit acolo

voievodatele și cnezatele românești cu o viață economică, politică și culturală la nivelul epocii respective. Îndelungata și eroica rezistență opusă de poporul român a făcut ca abia în sec. XIII regalitatea maghiară să reușească să pătrundă pe anumite direcții în Transilvania. Datorită aceleiași rezistențe, regii arpadieni și apoi angevini nu au reușit să încorporeze Transilvania la regatul maghiar, ea acționînd ca un voievodat autonom, cu instituțiile și legile sale proprii românești, cu raporturi de suzeranitate față de regii unguri.

După transformarea Ungariei în pașalic (1541) și dispariția ei ca stat, Transilvania, și-a continuat — sub suzeranitatea Porții (avînd deci același regim juridic ca Moldova și Țara Românească) — existența autonomă, nemai-avînd nimic comun cu statul maghiar care fusese desființat.

În 1599, Mihai Viteazul a scos Transilvania de sub suzeranitatea otomană, iar în 1600 a înfăptuit unirea celor trei țări românești — realizînd statul românesc centralizat și independent, cum puține erau în Europa la acea dată. După Pacea de la Karlowitz (1699), Transilvania și Ungaria au fost încorporate la Austria, devenind provincii ale Imperiului habsburgic, fiecare însă cu statut aparte. Această situație a durat pînă în 1867, cînd, odată cu constituirea dublei monarhii austro-ungare, Transilvania a fost încorporată în mod abuziv în cuprinsul Ungariei. Practic, această perioadă de 51 ani (1867-1918) a fost singura în care Transilvania a depins de Ungaria, factorii guvernanți maghiari dezlănțuind împotriva populației românești, ca și a altor naționalități din cuprinsul Ungariei (slovaci, sîrbi) o sălbatică teroare și o violentă politică de deznaționalizare, căreia i s-a pus capăt la 1 decembrie 1918.

Purtat prin toate mijloacele posibile: școală, administrație, biserică, armată — toate avînd drept unic scop răpirea, prin forță a dreptului celorlalte naționalități de a-și păstra ființa națională, limba,

cultura, tradițiile — procesul de deznaționalizare (început, de fapt, odată cu declanșarea expansiunii în Transilvania¹, dar reactivat în mod deosebit după 1867) a avut drept rezultat maghiarizarea forțată a unei părți a populației românești, în special din rîndul păturilor avute care se temeau să nu-și piardă pozițiile cîștigate. Chiar și în condițiile acestei deznaționalizări dirijate se cuvine subliniat faptul că populația majoritară a continuat să fie cea românească — fenomen evidențiat de toate recensămintele ce s-au făcut în această perioadă.

Parlamentul din Budapesta a votat, rînd pe rînd, maghiarizarea numelui orașelor și satelor, în documentele notariale au fost maghiarizate, în masă, numele românești de familii, stațiile de cale ferată au primit nume ungurești, presa în limba română a fost redusă la cîteva titluri și sever cenzurată, s-a interzis folosirea limbii române în școli. Articolul 12 din Legea Apponyi (lege școlară adoptată în 1907 vizînd desființarea școlilor confessionale românești, slovace și sîrbe) spunea textual că „învățătorii trebuie să întărească în elev spiritul de atașament la patria ungurească și conștiința că ei aparțin nației maghiare”. Urmare a votării acestei legi, numai în comitatul Hunedoara 180 școli românești au fost nevoite să-și închidă porțile. Personalități ale vieții culturale mondiale au protestat împotriva caracterului reacționar al acestei legi: „Ceea ce este mai trist — arăta marele scriitor rus Lev Tolstoi într-o scrisoare adresată revistei *A Hir*, din Budapesta — este faptul că, în străinătate, Apponyi are reputația unui pacifist, pe cînd în Ungaria el nu recunoaște nemaghiarilor nici măcar calitatea de oameni”. Chiar și personalități ale vieții sociale și politice maghiare au dezvăluit caracterul reacționar al unor măsuri adoptate de autoritățile austro-ungare. Deputatul Ludovic Mocsáry arăta, într-un articol publicat la 25 decembrie 1907,

în marele cotidian de la Budapesta, *Egyetértés*, că „o frică excesivă ne împinge să comitem acțiuni cu adevărat extravagante. Mă refer la tendința generală de maghiarizare. Știm foarte bine că ici, colo, se neagă acest adevăr, dar atunci de ce oare se aplaudă în mod frenetic în cele patru colțuri ale țării ori de cîte ori marele șovin Desideriu Banffy repetă că patria noastră nu va fi fericită pînă cînd ultimul individ aparținînd rasei românești sau slovace nu va fi transformat în maghiar veritabil... Să nu dorim lucruri imposibile. Nu avem de-a face cu resturi de popoare..., ci avem în fața noastră blocuri naționale, conștiente și pătrunse de progres”.

Este de la sine înțeles de ce românii din întreaga Transilvanie, de toate categoriile și stările sociale au manifestat o vie opoziție față de această tendință, reușind să-și păstreze naționalitatea, obiceiurile, religia și, alături de acestea, toate calitățile moștenite din moși-strămoși: omnia, corectitudinea, spiritul de prietenie și conviețuire pașnică cu oamenii de altă naționalitate, care, de-a lungul secolelor, s-au așezat pe aceste meleaguri.

Pe plan politic (prin cunoscuta acțiune a memorandiștilor²) și pe plan cultural prin activitatea Ligii culturale (în România), a ASTREI și a altor societăți similare, prin glasul gazetelor democratice *Tribuna* și *Gazeta Transilvaniei*, reprezentanți de frunte ai vieții politice și culturale românești din Transilvania au continuat să lupte cu îndrăgire pentru înfăptuirea arzătorului deziderat național: unirea tuturor românilor într-un singur stat.

Această luptă a fost încununată cu succes deplin la 1 decembrie 1918, cînd, la Alba Iulia, peste 100 000 reprezentanți ai poporului din întreaga Transilvanie au proclamat cu entuziasm „unirea românilor de peste munți și a teritoriilor

locuite de ei cu România”³. Înnobilăți de sentimentul bunei conviețuiri cu toate celelalte naționalități — propriu românilor din cele mai vechi timpuri — hotărîrea adoptată de adunarea națională a tuturor românilor prevedea „ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român... deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie, prin indivizi din sînul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în Corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc”. Românii probau cu tărie dorința de a trăi în pace și înțelegere cu celelalte popoare, nevrînd să răspundă cu opresiuni veacurilor de oprimate la care fuseseră supuși. Hotărîrea adoptată la 1 decembrie confirma încă o dată afirmația marelui poet Mihai Eminescu că „niciodată nu s-a manifestat în noi [românii]... tendința de a supune pe alții, ci totdeauna românul s-a mulțumit a fi adăpostit și a se dezvolta pe pămîntul său”.

Istoricul act al unirii Transilvaniei cu România a găsit sprijin efectiv în rîndul reprezentanților progresiști ai poporului maghiar. Într-un manifest din 3 noiembrie 1918 semnat de Ady Endre, Gyorgy Bartok, Zoltan Kodaly, Yenő Varga și alți intelectuali marcanti ai vremii se sublinia: „Față de națiunile surori nu avem nici o pretenție. Și noi ne considerăm o națiune reînnoită, o forță acum eliberată pe ruinele monarhiei. Ne trezim ușurați la conștiința faptului că nu mai sîntem forțați să fim stîlpii asupririi. Să trăim unul lîngă altul în pace, ca națiune liberă, cu alte națiuni libere”. Populația germană, la rîndul ei, s-a alăturat Unirii, trimițînd poporului român „salutul frățesc, cu urările cordiale de îndeplinire a idealurilor sale naționale” și considerînd că „hotărîrea de la Alba Iulia este o cheazășie pentru dezvoltarea etnică și culturală”.

Populația evreiască din Transilvania a aderat și ea, în ianuarie 1919, la hotărârea de unire și făurirea statului național unitar român, ceea ce înseamnă că, în fapt, toți locuitorii Transilvaniei au luptat pentru Unire sau au aderat la ea, au acceptat-o.

Anii deplinei afirmări

În noile condiții economice și social-politice create după desăvârșirea statului național unitar român, masele largi populare, fără deosebire de naționalitate, n-au încetat nici un moment lupta pentru consolidarea unității statale, pentru menținerea și lărgirea drepturilor și libertăților democratice. Factor esențial al luptei pentru realizarea Unirii, partidul socialiştilor români a fost prima formațiune politică din România reîntregită care s-a reorganizat la scara întregii țări și a dus o amplă activitate pentru dezvoltarea țării în spiritul larg-democratic al documentelor adoptate de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. După marele congres din mai 1921, Partidul Comunist Român a condus lupta maselor populare împotriva asupririi sociale, a oricărei discriminări naționale, s-a pronunțat cu fermitate împotriva expansiunii Germaniei hitleriste și a politici revizioniste a Ungariei horthyiste.

La numai câțiva ani după încheierea primei conflagrații mondiale a sec. XX și în special după 1933, când hitleristii au venit la putere în Germania, poporul român a fost ținta unor puternice presiuni și șantaje exercitate de statele fasciste și revizioniste, care au culminat cu odiosul Diktat fascist de la Viena, din 30 august 1940¹, prin care României i s-a smuls, în disprețul oricărui drept, partea de nord a Transilvaniei. Împotriva acestei nedreptăți dintre cele mai flagrante în istoria rela-

țiilor dintre state s-a ridicat la luptă întregul popor, inclusiv masele muncitoare ale naționalităților conlocuitoare.

Înfăptuirea revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, la care a participat, sub conducerea Partidului Comunist Român, întregul popor român, inclusiv armata în totalitatea ei, a confirmat încă o dată justețea luptei duse de milenii de masele populare pentru dreptate socială și națională, pentru independență și apărarea gleei străbune. Actul de la 23 August 1944 a încununat epocala luptă a poporului român pentru independență și unitate statală, deschizând noi căi pentru trecerea societății românești pe drumul dezvoltării impetuoașe, fără precedent, spre societatea socialistă. În cei peste 38 ani care au trecut de la revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, înfăptuită sub conducerea P.C.R., în patria noastră au avut loc mari și profunde prefaceri economice și sociale, care au schimbat din temelii înfățișarea țării. În acești ani, România a parcurs mai multe etape istorice: dintr-o țară agrară cu o economie slab dezvoltată, a devenit o țară cu o economie industrial-agrară, cu o industrie puternică, modernă și o agricultură socialistă în plină dezvoltare.

În procesul edificării noi orânduiri sociale, prin marile realizări obținute, se detașează pregnant ultimii șaptesprezece ani, inaugurați de Congresul IX al Partidului Comunist Român. În acești ani — etapa cea mai fertilă și mai rodnică din întreaga istorie a României — economia națională cunoaște un curs dinamizator, novator, concretizat în dezvoltarea rapidă a forțelor de producție, perfecționarea continuă a organizării și conducerii societății, a relațiilor sociale, a tuturor domeniilor de activitate.

În prezent, poporul nostru se găsește într-o nouă etapă istorică a dezvoltării sale. Programul partidului a trasat obiectivul fundamental al făuririi societății socialiste mul-

tilateral dezvoltate și înaintării spre comunism, Congresul XII al Partidului Comunist Român stabilind obiectivul înfăptuirii unei etape importante a acestui amplu program — trecerea României, în perioada 1981-1985, de la stadiul de țară socialistă în curs de dezvoltare la acela de țară socialistă mediu dezvoltată. Congresul a stabilit, totodată, ca sarcină de importanță deosebită realizarea unei noi calități a muncii și vieții în toate sectoarele de activitate.

Una din marile cuceriri ale construcției socialiste din patria noastră, ale politicii partidului nostru este rezolvarea justă, în spiritul concepției revoluționare, materialist-istorice, a problemei naționale, asigurarea unor condiții egale de muncă și viață pentru toți cetățenii români fără deosebire de origine etnică. Această politică își găsește expresie în ritmul înalt de dezvoltare economico-socială a tuturor județelor, inclusiv a celor în care, alături de români, trăiesc și oameni ai muncii de altă origine etnică. Au fost asigurate, de asemenea, dezvoltarea și perfecționarea învățământului, s-a lărgit baza materială a activității cultural-artistice în limbile cetățenilor români de altă origine. Din circa 29 000 unități școlare, câte există în România, în peste 3 300 se predă în limbile materne ale acestor cetățeni. Pentru aceiași cetățeni funcționează, de asemenea, 14 teatre, se tipăresc 61 publicații. Cetățenii români de altă origine etnică participă activ la viața politică, la activitatea de conducere a societății, în Marea Adunare Națională, în organisme centrale de stat, în consiliile populare. Un rol important în acest sens îl au consiliile oamenilor muncii maghiari, germani și ale altor naționalități. Partidul nostru consideră rezolvarea problemei naționale — asigurarea deplinei egalități în drepturi între toți cetățenii — ca parte integrantă, organică a întregii politici de construcție socialistă și comunistă.

De-a lungul istoriei sale, poporul român s-a manifestat permanent ca un popor cu o

¹ Magazin istoric, nr. 8/1975, 7-8/1976, 8/1980, 9/1982.

structură unitară. În îndelungata sa istorie a conviețuit cu diferite popoare și populații ce s-au perindat sau au rămas, în parte, pe aceste meleaguri, încadrându-se în sistemul societății românești. Toate aceste mișcări și procese demografice nu au afectat caracterul unitar etnic și lingvistic, al poporului, cît și al teritoriului țării.

Toți cetățenii Republicii Socialiste România, de origine română, maghiară, germană, sîrbă sau de altă etnie formează un popor unic, strîns unit în jurul P.C.R., puternic angajat în construirea societății socialiste multilateral dezvoltate, ferm hotărît să-și apere suveranitatea și independența națională, integritatea teritorială a patriei noastre române împotriva oricărei agresiuni. Unitatea deplină a poporului nostru este un proces obiectiv-istoric, ale cărui rădăcini sînt adînc înfipte în experiențele istoriei, în interesele și aspirațiile comune ale tuturor cetățenilor patriei noastre.

Subliniind caracterul unitar al poporului român, secretarul general al Partidului Comunist Român arăta, în Cuvîntarea la încheierea Plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie 1982, că „avem un popor, o țară în care trăiesc laolaltă români, precum și oameni ai muncii de origine

maghiară, germană, sîrbă sau de altă naționalitate. Dar cu toții reprezintă un popor unic și nu admitem nimănui să încerce să lovească în unitatea poporului nostru”.

Problema națională în România socialistă fiind just și definitiv rezolvată, sarcina istoricilor noștri este, cum sublinia secretarul general al partidului la înfîlțirea cu cercetătorii din domeniul istoriei, din 27 mai 1980, „de a da o ripostă fermă oricăror încercări de a falsifica istoria, de a denatura realitatea. Întotdeauna și în toate cazurile, toate problemele trecutului trebuie să fie abordate în așa fel încît să nu ducă la ascuțirea divergențelor și contradicțiilor, ci la găsirea a ceea ce a fost și este comun, la sublinierea învățămintelor pe care trebuie să le tragem din trecut... În epoca noastră — arăta în continuare secretarul general al partidului — cînd națiunile s-au afirmat și se afirmă cu putere, în acest sens trebuie înțeleasă și problema naționalităților care se găsesc pe teritoriul unui stat sau altul, ca rezultat al îndelungatei conviețuiri istorice. Ele trebuie să se bucure de toate cuceririle civilizației socialiste în țările noastre, de toate libertățile, să poată folosi limba pe care o doresc, așa cum se asigură în România”.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Nicolae Iorga, *Originea, firea și destinul româneșii* în *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938; G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I-IX, București, 1934-1939; A. Veress, *Documente privilegiate la Istoria Ardealului Moldovei și Țării Românești*, București, 1933; Mihály Hórváth, *Magyarország Történelme* (Istoria Ungariei) Pesta, 1860; Radu Popescu, *Istoria domniilor Țării Românești în Croniciari munteni*, vol. I, București, 1961; I. Lupăș, *Relații istorice în voievodatul Transilvaniei*, București, 1937; L. Banyai, Gh. Bodea, *Lupta antihabsburgică a maselor din Transilvania*, în *Anale de istorie*, nr. 5/1968; *Fle din istoria militară a poporului român*, vol. 10, București, 1982; Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, București, 1982; Mihail Viteazul în constituția europeană, București, 1982; Nicolae Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum*, în *Serieri militare alese*, București, 1957; Paul Mac Kendrick, *Pietrele Dacilor vorbesc*, București, 1978; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. 1, București, 1913; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I și II, București, 1976; Milton G. Lehrer, *Ardealul, pămînt românesc*, București, 1944; Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968; Mircea Mușat, *Ion Ardeleanu. Viața politică în România 1918-1921*, București, 1976; General-maior dr. Ilie Ceausescu, *Războiul întregul popor pentru apărarea patriei la români*, București, 1980.

CLIO ANUNTA

Enciclopedia Yongle

În lunga perioadă care a trecut de la apariția caracterelor chineze pînă în preajma revoluției din 1911 în China s-au publicat peste 80 000 titluri de literatură veche, istorie, filozofie, medicină, inginerie, astronomie, meteorologie și matematică. Unele săpate pe cerapace de broască testoașă sau pe piatră, altele scrise pe fișii de bambus sau pe mătase etc.

În efortul de valorificare a patrimoniului cultural vechi, în 1958, în R.P. Chineză s-au constituit o echipă de cercetători care să se ocupe de reconstituirea și publicarea cărților vechi. În anii următori, au apărut cea. 2 000 cărți, printre care edițiile critice din Cele 24 Istории (denumirea generică a 24 lucrări redactate de istoricii curții imperiale, din timpul dinastiei Han — 206 î.e.n.-220 e.n., pînă în cel al dinastiei Ming — 1368-1644, și relatînd evenimentele din Istoria Chinei de la începuturile sale pînă în sec. XVII), alte opere ale unor istorici, poeți și gânditori de renume, versiuni comentate și traduceri moderne ale clasicii importante etc. Numărul lor a rămas însă redus față de bogata moștenire lăsată de clasicii chinezi.

În deceniul 1990-1990, grupul de experți, alcătuit din 53 membri și ajutat de 34 consilieri, și-a propus să reconstituie, să adnoteze și să publice între 1 000 și 2 000 cărți vechi. În această acțiune de anvergură se înscrie și publicarea a încă 63 volume din *Enciclopedia Yongle*. Cea mai mare enciclopedie din lume, cea dintîi a istoriei culturale chineze, *Enciclopedia Yongle* a fost redactată din îndrumarea împăratului Yonglo (1402-1424), al treilea din dinastia Ming (1368-1644) și terminată în anul 1407. Ea cuprindea 22 937 capitole, reunite în 11 095 volume, și își propunea să conțină tot ce s-a scris vreodată în materie de canoane confucianiste, de istorie, filozofie, artă și științe. Un fragment care s-a păstrat a fost republicat în 1963. Numeroase volume ale prețioasei cărți au fost furate înainte de proclamarea Republicii Populare Chineze în 1949.

În anii următori s-au făcut mari eforturi pentru a se recupera cît mai multe dintre ele. Cele 63, ce urmează a apărea în curînd, au fost găsite la Biblioteca din Shanghai (3), în Taiwan (5), în Berlinul de Vest (7), în R.F. Germania (3), în Marea Britanie (22), în Japonia (18), în Statele Unite (3) și în Coreea de Sud (2).

— Magazin istoric, nr. 12/1981: 10/1978.



CANTACUZINII

MUNTENI

VIRGIL CÂNDEA

Numele Cantacuzinilor — cum arătam și în numărul trecut al revistei — este celebru în istoria politică a țării. Dar Cantacuzinii au fost tot atât de celebri și în litere și arte. De la biblioteca umanistă din Mărgineni a postelnicului Constantin Cantacuzino, continuată de fiul său, stolnicul și istoricul Constantin, până la frumoasele manuscrise traduse și copiate din îndemnul lor sau la sumptuoasa ediție a *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino din 1688, monument al limbii literare românești, Cantacuzinii au adus o importantă contribuție la civilizația românească a cărții. Tot așa, ei au marcat istoria arhitecturii românești prin cîteva monumente de seamă. Astfel, din vremea visterului Andronic Cantacuzino ne-a rămas mănăstirea Banu din Buzău, construită la sfîrșitul sec. XVI și refăcută în 1722 de Adriana, soția vornicului Șerban Cantacuzino. Postelnicul Constantin a construit case la Filipeștii de Tîrg, în Prahova, unde își avea reședința, biserica din Filipeștii de Pădure și mănăstirea Mărgineni. Stolnicul Constantin este ctitorul unor importante edificii arhitectonice de la Afumați-Ilfov și Tîrgoviște. Marele spătar Mihail a construit Titireciu (Ocele Mari-Vilcea), biserica Adormirea Maicii Domnului din Rimnicul Sărat, mănăstirea Sinaia și bisericile de la Turbați-Snagov și Slănic-Prahova. Tot marelui spătar Mihail i se datorește și zidirea, în 1699, a bisericii Fundenii Doam-

nei, monument remarcabil prin frumusețea decorației orientale în stuc, care îi îmbracă în întregime fațadele. Alți mari ctitori au fost stolnicul Pirvu Cantacuzino, marele comis, paharnic și vornic Șerban Cantacuzino, Ștefan vodă Cantacuzino care a construit mănăstirea Dintr-un Lemn, marele spătar Toma Cantacuzino ș.a.

Șerban-vodă, domnul Țării Românești, a ridicat la Călugăreni frumoasa cruce de piatră pentru comemorarea marii biruințe a lui Mihai Viteazul, din 1595, și un pod peste Neajlov. Dar pe lângă alte construcții lui i se datorește îndeosebi mănăstirea Cotroceni, din București, care ocupă un loc deosebit în istoria arhitecturii românești. Înălțată în 1679 după modelul bisericii episcopale din Curtea de Argeș și al mitropoliei din București, ea a fost împodobită, după cum remarcă prof. dr. arh. Grigore Ionescu, cu „cele mai frumoase exemplare de coloane de piatră pe care le găsim în arhitectura românească după epoca lui Neagoe Basarab... cele mai reușite... din cîte s-au realizat după modelul și cu motivele decorative înfrumusețate de la stîlpii pronaosului Episcopiei din Argeș”. Iubitori de frumos, Cantacuzinilor le plăcea să-și decoreze ctitoriile cu compozițiile celor mai buni zugravi ai timpului și familia însăși este reprezentată în tabloul votiv al celebrei ctitorii brîncoveniști de la Hurez (1697). O compoziție cu la

fel de numeroase personaje este aceea a zugravului Pirvu Mutu din pronaosul mănăstirii Sinaia, în care apar spătarul Mihail Cantacuzino și familia sa (1695), cît și fresca bisericii din Filipeștii de Pădure, cuprinzînd, de asemenea, neamul Cantacuzinilor, inclusiv pe stolnic.

Dintre Cantacuzinii de seamă ai sec. XVIII trebuie menționat marele ban al Craiovei Mihail (1723-după 1787), autorul unei *Istории a Țării Românești* cuprinzînd evenimentele anilor 1215-1776, dar și un descendent celebru pe linie feminină, și anume Antioh Cantemir, diplomatul și poetul, fiul principelui Dimitrie și al Casandrei Cantacuzino, fiica lui Șerban vodă. Din neamul lui Drăghici Cantacuzino (fiul postelnicului Constantin și fratele stolnicului) se trage ramura Cantacuzinilor care, stabiliți în Rusia, au dat o serie de distinși ofițeri și diplomați de marcă imperiului țărilor. Așa cum din spița lui Ștefan vodă Cantacuzino, ultimul domnitor muntean al familiei, descind, prin fiul său Radu (Rodolphe), căsătorit cu Elisabeth d'Estival de Beaufremont, cîteva vîlăstare născute din cele patru fete ale principelui, măritate în Franța cu nobili din familiile O'Dannel, Graf Malza de Moden, Baron Fornac și de Blaizel.

Dar s-au afirmat, în continuare, Cantacuzini în țară. Astfel, un Cantacuzin, Constantin (1800-1877), agreat și de turci și de ruși, a fost cămăcar al Țării Românești (1848-1849), până la numirea

domnului Barbu Știrbei (1849-1856). Cîrmuirea lui conservatoare s-a caracterizat prin aspra reprimare a țărănimii care refuza executarea clăcilor și plata dijmei boierești și prin alte măsuri reacționare, menite să reînstaureze vechiul regim regulamentele. Ioan Cantacuzino a deținut dregătorii de seamă în timpul cămăcămiei lui Alexandru D. Ghica (1856-1858) și în administrațiile următoare ale Țării Românești, impunându-se pe plan politic în așa măsură, încît, la 1859, el a fost un contracandidat la domnie al lui Alexandru Ioan Cuza.

O figură proeminentă a vieții politice românești de la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX a fost George Grigore Cantacuzino (1837-1913), cel poreclit, datorită averii sale uriașe, „Nababul”. A fost magistrat, ajungînd pînă în funcția de președinte al Curții de Apel (1886), primar al Capitalei, președinte al Camerei Deputaților, apoi al Senatului. Ca exponent al intereselor marilor latifundiari și președinte al Partidului Conservator, el a fost în repetate rînduri ministru (de justiție, de finanțe), apoi prim-ministru (1899-1900 și 1904-1907). Bustul lui stăruie stîngher în Grădina Icoanei. În frumosul lui palat de pe Calea Victoriei („Palatul cu lei”), construit după planurile arhitectului I. D. Berindey, a funcționat pînă înainte de război Președinția Consiliului de Miniștri, iar în prezent este găzduit de Muzeul muzicii românești.

Un urmaș al lui Constantin Cantacuzino, cămăcamul din 1849, prin fiul său Ioan, a fost marele om de știință Ioan Cantacuzino (1863-1934), întemeietorul școlii românești de microbiologie și medicină experimentală. Și-a făcut studiile liceale la Paris, unde a fost coleg cu Romain Rolland, Victor Dérard și André Saurès. A studiat la Sorbona literale, apoi a urmat cursurile Facultății de științe naturale și ale Facultății de medicină, din Paris, pe care o absolvă în 1894, cînd obține titlul de doctor în medicină. S-a format ca cercetător sub îndrumarea directă a savanților Elie Metchnikoff, Raux și Emil Du-

claux, în laboratoarele Institutului Pasteur și la stațiunea de biologie marină din Rascoff (Finister). După întoarcerea în țară, el a deslășurat, timp de patru decenii, o operă impresionantă atît în domeniul științific, cît și în cel didactic, cultural, sanitar și social. A fost profesor de morfologie animală la Universitatea din Iași, asistentul lui Metchnikoff la Paris, apoi șeful catedrei de medicină experimentală la Facultatea de medicină din București. A creat societăți științifice (*Reuniunea biologică română*, 1906), reviste medicale (*Revista științelor medicale*, 1905 și *Archives roumaines de pathologie experimentale et de microbiologie*, 1928), centre de cercetări și de producție de vaccinuri, ca Institutul de microbiologie, parazitologie și epidemiologie care îi poartă numele (1921), dar mai cu seamă a creat școala românească de medicină experimentală, cunoscută azi pe plan mondial drept „Școala Cantacuzino”.

Convîngerile lui socialiste (era prieten de tinerete al savanților Dimitrie Voinov și Emil Racoviță și un obișnuit al cercului revistei *Contemporanul* din Iași) l-au făcut promotorul măsurilor radicale pentru rezolvarea problemei bolilor sociale, care constituiau, la începutul secolului, o plagă pentru populația săracă de la orașe și sate. Într-o conferință rezumată de ziarul *România muncitoare* din 26 februarie 1906, vorbind despre tuberculoză, Ioan Cantacuzino spunea: „Dispariția completă a acestei boli sociale numai soluția socialistă, societatea comunistă o va aduce”. El a fost autorul legii din 1910 (Legea Cantacuzino), prin care se reorganiza întreaga rețea sanitară a țării și în care problemelor igieniei, condițiilor de viață ale maselor li se acorda o atenție deosebită. El a condus, în 1913, campania de vaccinare antiholerică numită de marele savant francez Raux „marea experiență românească” și tot Ioan Cantacuzino a îndrumat, în 1916-1918, campania împotriva tifosului exantematic. Datorită vaccinului antituberculos preparat la Institutul „dr. I. Cantacuzino” din București, începînd din 1926,

în numai trei ani mortalitatea datorită tuberculozei la copii în mediu endemic a fost scăzută de la 25 la 1,3 la sută. Cercetările sale în domeniul imunității la nevertebrate, al holerei, tifosului exantematic, tuberculozei și scarlatinei l-au situat între marile figuri ale medicinei contemporane universale. A fost membru al Academiei române, membru corespondent al academiilor de medicină din Paris și Bruxelles, membru al Institutului „Pasteur” din Paris și al Comitetului de igienă al Societății Națiunilor. Prieten al marilor meșteri ai picturii românești și străine, el a realizat cu rară competență una din cele mai frumoase colecții de stampe din lume. Ani de-a rîndul a fost unul din conducătorii revistei *Viața românească* din Iași. Prezent în luptele pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român, el a făcut parte din delegația română la Trianon, unde, la 4 iunie 1920, se ratifica pe plan internațional unirea Transilvaniei cu România.

Un rol însemnat în mișcarea feministă din țara noastră l-a avut Alexandrina (Didina) Cantacuzino (1881-1944), născută Palade. Consiliul național al femeilor române (1923), secția română din Mica Înțelegere Feminină, construirea Mausoleului de la Măraști și alte acțiuni legate fie de afirmarea femeii, fie de cultul memoriei eroilor căzuți în război de reîntregire a neamului i s-au datorat Didinei Cantacuzino.

În domeniul aviației, foarte cunoscut a fost Constantin (Băzu) Cantacuzino (1907-1959). În ziua de 25 august 1944, lui i-a revenit misiunea de a-l conduce pe locotenent-colonelul american James Gunn III, de pe aerodromul Popești-Leordeni la comandamentul forțelor aeriene aliate din Mediterana; în vederea perfectării cooperării acestora cu forțele insurrecționale române pentru lichidarea rezistențelor hitleriste din zona de nord a Bucureștilor¹.

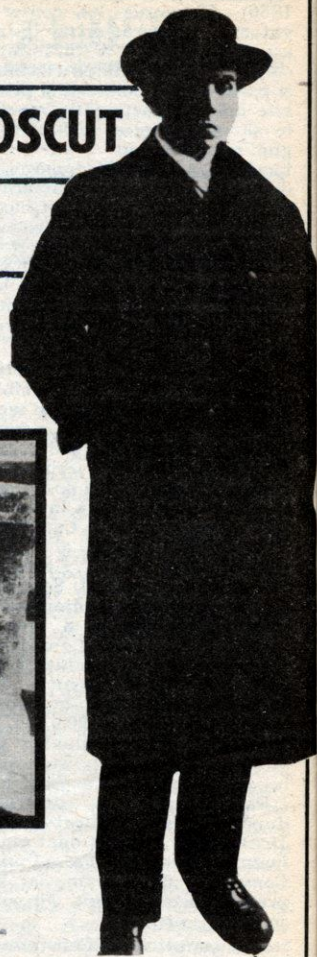
istoria contemporană a României a consemnat mulți alți Cantacuzini — ingineri, medici, avocați, profesori.

¹ Vezi amănunte în *Magazin istoric* nr. 8/1974.

VASILE PÂRVAN

AȘA CUM L-AM CUNOSCUȚ

CONSTANTIN C. GIURESCU



...C hipul lui Vasile Pârvan¹ îmi stăruie viu, aievea înaintea ochilor: cu privirea lui sfredelitoare, care te pătrundea și-ți ghicea gândurile, cu sprincenele negre, frumos arcuite, cu fruntea mare și bombată, cu trupu-i plăpînd, purtînd întotdeauna aceeași haină neagră, închisă pînă la git, de pastor protestant, cu marginea gulerului alb, depășind ușor haina. Îi văd mîna fină care știa să ție deopotrivă condeiul măestru ca și peria subțire cu care îndepărta ușor praful așezat de veacuri între literele inscripțiilor. Îl văd la Histria... Pe cap poartă o șapcă cenușie, cu cozoroc, jambiere de piele galbenă îi prelungesc bocancii. Stă și se uită îndelung la inscripție; îl preocupă acei „lai”² pe care-i întîlnește pentru prima dată și de care va discuta îndelung, cu noi toți, la masa de prînz.

Sîntem la începutul lui septembrie 1921. Venisem ca tîlnăr asistent al Muzeului național de antichități — nu împlinisem încă douăzeci de ani — ca să particip la săpături. Am stat trei săptămîni încheiate



și am văzut ce înseamnă munca pe șantier, de la șase dimineața pînă seara, cîtă bucurie produce descoperirea unei noi inscripții, cîte discuții provoacă interpretarea ei. Nu erau însă discuții grave, solemne, în care profesorul să pontifice și ceilalți să aprobe. Erau discuții libere, vîrstate de cîte o glumă sau anecdotă, spusă de Metaxa, conservatorul muzeului, sau de Păcuraru, talentatul desenator al aceluiași muzeu. Pârvan se bucura din toată inima și ridea ca un copil. Aci, în întimitatea de muncă a șantierului, era cu totul altul decît la catedră și seminar. Munca se desfășura în trei serii: de la șase la nouă dimineața, prima serie, supravegheată de asisterul cel mai tînăr. Urma o pauză de jumătate de ceas, în care persona-

lul muzeului lua ceaiul, iar lucrătorii prînzul cel mic. Conținea seria a doua, de la nouă jumătate la douăsprezece jumătate sub supravegherea unui asistent mai vîrstnic, de obicei Papazolu. Se lua apoi o pauză mai amplă, de două ceasuri, pentru prînzul cel mare și odihna lucrătorilor. Urma, în sfîrșit, seria a treia, pînă la cinci jumătate seara, sub supravegherea lui Metaxa. Pârvan — „magistrul”, cum îi spuneam cu toții — venea la toate seriile, să vadă cum merg treburile, examineze materialele date la iveală și își lua note în vederea raportului de săpături și a comunicărilor destinate Secțiunii istorice a

¹ Anul acesta se împlinesc 100 ani de la nașterea lui Vasile Pârvan — figură proeminentă a științei istorice românești. Textul pe care îl publicăm reprezintă cîteva extrase din comunicarea pe care Constantin C. Giurescu a ținut-o în cadrul sesiunii publice a Secției de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România, în ziua de 24 iunie 1977, cu puțin timp înainte de a dispărea din viață. Titlul și completările în paranteze drepte aparțin redacției noastre; întreruperile le-am marcat prin trei puncte.

² Populație locală din Dobrogea, atestată de mai multe inscripții din sec. III e.n.

Academiei, al cărei membru era.

Am avut atunci prilejul să-l cunosc pe Vasile Pârvan arheologul, cirmuitorul de șantier. Dar aceasta era numai una din ipostazele marii lui personalități. Timp de aproape nouă ani de zile, din toamna lui 1918 pînă în vara lui 1927, am cunoscut și celelalte ipostaze ale lui și anume pe învățat, pe profesor, pe literat, pe filosof, pe organizator și, în mai mică măsură, pe gînditorul politic...

ului, cursul de greacă veche, pentru începători, pe care asistentul său Papazolu urma să-l înceapă peste cîteva zile, odată cu noul an universitar. Mi-a vorbit apoi pe larg de taică-meu pe care avusese prilej să-l cunoască deaproape la Academie, fiind amîndoi membri ai Secției istorice. Am descoperit atunci că sub aparența severă a profesorului rigid, înveșmîntat în negru, se ascundea o

simțit o sală întregă zguduită și am văzut plîngînd pe părinții celor căzuți.

Am urmat apoi trei ani întregi, cît am făcut Facultatea de litere, cursurile și seminariile lui Vasile Pârvan. Am putut atunci să-mi dau seama și de însușirile profesorului și de acelea ale învățatului — savant și erudit totdeodată — și de talentul literatului, făcînd cuvintele să cînte, și de gîndurile



Vasile Pârvan,
la Histria,
în campania
de săpături
din anul 1922



Prima dată cînd l-am văzut pe Vasile Pârvan a fost la finele lui octombrie 1918. Tata murise de cîteva zile, la cincisprezece ale lunii, înainte ca să fi apucat să-i spun că voi urma tot istoria, ca și el, iar nu ingineria, în vederea căreia făcusem realul la liceu, pînă în clasa a șaptea inclusiv. Dar, pentru noua direcție, urma să-mi completez cunoștințe de limbă latină și să învăț grecește. M-am dus deci la facultate, la Pârvan, despre care știam că fusese prieten cu taică-meu, m-am prezentat și l-am rugat să-mi spună cum să procedez. Mi-a dat soluția imediat, îngăduindu-mi să urmez, deși eram numai în clasa a opta a lice-

inimă caldă, sensibilă la suferința sau nevoia altuia și gata să ajute.

La cîteva zile după aceasta, l-am auzit pe Vasile Pârvan ținîndu-și lecția inaugurală a cursului, lecție închinată studenților căzuți în războiul pentru întregirea statului. Am trăit atunci clipe zguduitoare cînd, în fața unei săli arhipline, avînd în primele două rînduri de bănci, pe părinții în dolii, ai celor morți pentru țară, a rostit „threnos“-ul — cîntecul de jale — pentru cei plecați dintr-noi. Aud și acum cuvintele magistrului: „Cu anii lor cei tineri, au înmulțit anii nesfrișiți ai patriei. Somn blînd, copiii mei, somn lîn“. Și am

despre viață și lume ale cuge-tătorului.

Ca profesor, Vasile Pârvan era un model de conștiinciozitate și punctualitate. Își ținea cursul regulat, la orele prevăzute de program, iar prelegerile lui erau rodul unei pregătiri sistematice, iar nu improvizatii ușoare. Chiar dacă uneori forma izbea prin ermetismul ei, care putea părea celor nepreveniți prețiozitate, totuși succesiunea ideilor era întotdeauna logică și construcția lecției bine echilibrată. Iar lecțiile de deschidere a cursurilor, adevărate evenimente culturale la care participau nu numai studenții, de la istorie și de la alte facultăți, dar și lume din oraș... Un mare merit

● Nu pentru că cineva a scos o carte de istorie, o istorie. Se întreabă cineva — acel ce știe, înșește, să se întrebe alte lucruri: dacă i se zice istorie, care-l e înțelegerea faptelor pe baza cărora a scris, cum face critica cunoscutelor și care-l e informația, calitativă și cantitativă, care-l sînt judecățile noi, cum înțeleg ei să facă istorie, care-l, în sfîrșit, concepția lui istorică nouă; ...Putîna de a înțelege cu inimă lublitoare și euzet, euzat trecutul, așa ca, identificîndu-l o clipă cu cel ce s-nu dus, să le afli simțirile și gîndurile și să ni-l redai nouă, redîndu-l în filia ta vie de nemuritor-istorie, ne va face pe toți ca, înclinîndu-ne capetele cu cucernicie, să-ți credem spusele și să-ți dăm numele pe care, de cînd e lumea, nu l-am căpatat mai mulți decît să poată forma o cultură, o sfîntă cultură de bărbăți învîțați și adevîn cunoscători ai vremilor lor și a celor trecute, numele de care nu trebuie să se atîngă cineva cu ușurință, acela de istorie.

(Adunătorii de izvoare, istorici și filosofi, în Voința națională, 25 septembrie 1903)

● După cunoștințele sigure istorice avem de pe la 500 a. Chr., deci de 2400 de ani, o unitate etnografică perfectă, înfiț dacei, apoi de la Traian, daco-romani, pe întregul teritoriu arătat (al Românilor). Caracterile spirituale ale națiunii daco-romane sînt perfect precizate prin arta populară foarte bogată și variată al că material de artă industrială e și ea artă pur etnografică. Diferența între arta populară românească și cea a celorlalte popoare înconjurătoare constă în tratarea sobră (lineară și coloristică), distinctă, grațioasă, subtilă, inventivă a diferitelor motive etnografice universale mai greoi redată de celelalte națiuni și în măsura și armonia stilistică, atît funcțională cît și ornamentală, a formelor concrete ale manifestării și organizării culturale artistice ori sociale...

România, așa cum a fost în sfîrșit întredată în hotarele ei etnice și istorice, se înfișează ca un tot indisolubil, ale cărui părți nu se pot înțelege decît una prin alta. Arheologia și arta română trebuie să înă seamă de această realitate pe care prin acum au înțeles-o deplin numai istoricii și filologii români.

(Probleme de arheologie în România, în revista Transilvania, nr. 1-2/1921)

● Am crezut util a face să apară o publicație arheologică românească redactată exclusiv într-o limbă universală. În definitiv Dacia și în general regiunile Ilirio-trace, care ne preocupă în mod cu totul special, sînt leagănul civilizațiilor pre- și protoistorice și în Italia, în Grecia, în Asia minoră nu s-ar putea dispensa de a le cunoaște în adîncime fazele succesive și toate amănunțele evoluției lor. Originele italiice, grecești și asiatiche din milenii III și II a. Chr. trebuie căutate atent în Europa danubiană. E un punct de vedere cunoscut, dar încă nu suficient recunoscut de toată lumea. Revista noastră va ajuta ca el să fie recunoscut datorită materialului înedit de prim ordin pe care îl va publica tot mai amplu în fiecare an.

(Traducere a cuvîntului introductiv Avant-propos, al revistei Dacia, I, 1924, în volumul V. Părean: Scrieri, ed. Al. Zub, București, 1951)

al profesorului Părvan a fost că a știut să formeze elevi și să le inspire pasiune pentru specialitatea sa: arheologia, istoria antică și protoistoria. Mai toți cei care au activat în această direcție în perioada interbelică și chiar după 23 August — unii și înainte de primul război mondial — au fost elevii săi...

Dar Părvan nu se mulțumea să înculce studenților săi cunoștințe și metodă de lucru, ci îi ajuta și în viața lor profesională, înlesnindu-le cariera. Pot să dau mărturia mea în această privință. Magistrul m-a îndemnat: „Fă așa cum am făcut eu — mi-a spus el — asigură-ți spatele” și i-am urmat imediat sfatul. Tot magistrul m-a îndemnat să mă prezint, după doctorat, la examenul de docență — „Ești foarte tînăr — mi-a spus atunci — supune-te deci la cît mai multe probe publice, ca să nu aibă nimenea nimic de zis” — și am făcut precum mă îndemna el. A fost membru în comisia mea de docență, apoi în aceea de agregatie, redactînd, în ambele, rapoartele finale către minister, așa încît pot spune că m-am bucurat de sprijinul lui luminat în toate momentele hotărîtoare ale carierei mele didactice...

Omul de știință întrunea două însușiri care rareori se întîlnesc în una și aceeași persoană: era și erudit, cîntînd să meargă pînă la ultimele detalii și să le lămurească, printr-o investigație care avea adesea caracter exhaustiv, era și savant, posedînd darul sintezei, al construcției armonioase ale cărui părți se îmbină organic...

Amintesc acum și o altă latură a magistrului: *patriotismul*. Își iubea, cu pasiune țara, iubea țărînimea în care vedea

marele rezervor de energie și creație al neamului și era adînc indignat — cum o arată pomenirea în 1914 a predecesorului său la Academie [Constantin Erbiceanu] — că nu se face ceea ce trebuie pentru ridicarea acestei țărîni. Credea în înălțarea prin cultură a națiunii, în întregimea ei, și a spus-o rîspicat, în lecția de deschidere a cursului său în noua universitate românească a Clujului, în 1919, precum și în participarea sa la fundarea Editurii Cultura Națională din București. Acest patriotism și credința lui că prin cultură se poate obține înălțarea națiunii explică și pasiunea pe care a pus-o în realizarea instituției de cultură de care și-a legat indisolubil numele: Școala Română din Roma...

Care este concluzia ce se impune cînd cercetezi viața și opera magistrului? Care sînt caracteristicile acestei personalități excepționale? Un prim răspuns mi se pare a fi *dragostea de țară*, conjugată cu *împlinirea strictă a datoriei*. Și aș adăuga imediat: *cultul pentru munca creatoare*, munca frumos și bine făcută, fără constrîngere. Ascultați cuvintele lui: „Să muncim în libertate, să creiem în libertate, e să cîntăm vieții cel mai frumos imn pe care l-ar putea sufletul nostru cuprinde în adîncurile lui. Munca e ritmul vieții. Ea dă, ca și libertatea, tărie și frumusețe și caracter propriu ființei noastre”. Și mai departe: „Nu spera în aceea ce nici stelele care ne par vecinice nu au. Și adevărul e acesta: Fericiți cei care nu-și irosesc viața, căci o alta nu e. Fericiți cei care luptă împotriva morții, creînd mereu gînduri și viață, căci fiecare clipă mai mult, trăită în frumusețe, e o întregă eternitate”.

ARTISTUL EGALA PE SAVANT...

JÉRÔME CARCOPINO,
membru al Academiei franceze

Cunoscut specialist al antichității, istoricul francez Jérôme Carcopino¹ (1881-1970) a fost și un sincer și constant prieten al României. În 1923, Academia română l-a ales membru de onoare. A avut legături de prietenie și colaborare cu numeroși istorici și oameni de cultură români, în mod deosebit cu Nicolae Iorga și Vasile Pârvan.

În 1927, la moartea lui Pârvan, J. Carcopino a scris o caldă evocare a ilustrului savant dispărut, apărută și în traducere românească, din care reproducem câteva fragmente. Titlul și explicațiile din parantezele drepte aparțin redacției.

I. L.

Moartea, în plină forță, la 45 ani, a lui Vasile Pârvan, e o pierdere incalculabilă pentru toate patriile științei; mă gîndesc cu o dureroasă strîngere de inimă la splendidole făgăduieli pe care ele le ațină, la monumentul pe care îl trunchiază, la inteligența superioară, la sufletul ales, la activitatea prodigioasă pe care ne-o răpește.

În Franța, erudiții toți plîng dispariția lui neașteptată, căci nu e unul care, răsfoindu-i de curînd *Getica*, să nu fi învidiat puterea lui de muncă și să nu fi înțeles măreția spiritului lui.

Acum cîteva zile a apărut în *Revue des Études anciennes*, sub semnătura lui Albert

Grenier, o dare de seamă a acestei admirabile lucrări, în toate privirile demnă de obiectul ei. „D. Pârvan, scrie Grenier, nu trebuie considerat drept un maestru doar în România. În douăzeci de ani de lucru neîntrerupt el a ajuns un maestru pentru toți, iar cartea lui din urmă e dintre cele care îmbogățesc patrimoniul comun al umanității. Ea reînnoiește preistoria Europei; aruncă îndărăt în timp limitele istoriei țărilor dunărene; deschide capitele noi în cea a celților. Va face epocă în studiile antichității și ar fi singură de ajuns ca să salveze din uitare numele autorului ei, de-acum nepieritor și pentru totdeauna asociat descoperirii adevăratelor origini ale neamului de elită din care a ieșit poporul”.

Dar ar fi nedrept ca *Getica* să ne facă să uităm lucrările de mai înainte ale lui Pârvan; nici una nu e indiferentă, toate rămîn neprețuite. Teza lui Pârvan asupra neguțătorilor în imperiul roman (1909) [*Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreich*] rămîne, dimpreună cu *Neguțătorii italieni în Orientul grec* a lui Jean Hatzfeld, cea mai bună contribuție ce s-a adus cunoștinței noastre asupra comerțului în lumea clasică. Monografia asupra tinereții lui Marcu Aureliu [*M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus. Studiu istoric*, București, 1909], se distinge prin exactitate, eleganță, gust și simț al speculațiilor morale.

CENTENAR VASILE PÂRVAN Expoziție

În sulta manifestărilor prilejuate de aniversarea a 100 ani de la nașterea lui Vasile Pârvan se înscrie și expoziția omagială organizată la Muzeul de Istorie al R.S. România consacrată vieții și activității savantului. Sînt prezentate lucrările cele mai însemnate ale istoricului, printre care capodopera gîndirii sale, *Getica*, publicată în 1926, pagini de manuscrise, proiecte, cloruri, schițe, certificate, diplome, înalte distincții științifice. Se adaugă file dintr-o bogată corespondență purtată cu personalități din țară și de peste hotare: G. Ibrăileanu, C. Stere, D. Oncu, N. Iorga, I. Bianu, I. Bogdan, L. Rebreanu, Sextil Pușcariu, Roberto Paribeni, Ettore Pais, W. S. Ferguson, H. Dassau, H. Schmidt. Spicium dintr-o scrisoare pe care savantul o adresa prietenului său, Simionescu-Rimnicei: „Titulescu mi-a oferit chiar casa lui pentru timpul cît voi sta la Londra, luîndu-mă încă de aseară de la gară”. Martha Bibescu, alt ambasador al spiritualității românești, i se adresa cu formula emoționantă de „frățescul meu prieten”.

Rețin atenția și fotografiile care-l surprind alături de figuri ilustre ale culturii europene, între care J. Carcopino și H. Focillon, precum și paginile de corespondență oficială purtată cu Liga Națiunilor, Institutul arheologic german din Berlin, Comisia intelectuală de cooperare internațională etc.

Expoziția omagială consacrată marelui istoric român va fi prezentată și la Roma.

Alexandru CERNATONI,
muzeograf la Muzeul de istorie al
R.S. România

Omagiul tracologilor

Marele istoric Vasile Pârvan, părintele arheologiei științifice din țara noastră și fondator al studiilor tracologice, a fost omagiat — cu prilejul aniversării unui secol de la naștere — în cadrul simpozionului național de tracologie, care a avut loc în zilele de 16 și 17 octombrie la Bacău, în apropierea locurilor natale ale istoricului. Lucrările s-au desfășurat sub auspiciile Academiei de științe sociale și politice, Consiliului culturii și educației socialiste, Institutului de tracologie, Comitetului Județean de cultură și educație socialistă și Muzeului Județean de Istorie și Artă Bacău. Simpozionul (ajuns la a cincea ediție) a reliefat contribuțiile aduse de Vasile Pârvan la studierea istoriei vechi și a prezentat cele mai noi rezultate în cercetarea arheologică, evidențind înaltul nivel al civilizației strămoșilor noștri — așa cum, dealtmînd, istoricul a intuit în monumentală sa lucrare *Getica*.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1980.

Iar *Inceputurile vieții romane la Gurile Dunării* înfățișează despre România antică un tablou tot atât de luminos și de precis ca și cele în care Jullian,¹ la noi, a fixat trăsăturile Galiei.

In fiecare din aceste lucrări, pe care Părvan le redacteză cu aceeași ușurință în românește și franțuzește, în italienește și în nemțește, strălucesc și se amestecă daruri rareori asociate, combinând disciplinele cele mai diferite. Rînd pe rînd preistoric și arheolog, lingvist și filozof, el are răbdarea analizelor minuțioase și curajul celor mai largi sinteze. Completa cu o virtuozitate de specialist desăvîrșit inscripțiile cele mai mutilate și descria ca un poet priveștiștile mărețe în care le găsisse. Avea sobrietate și strălucire, scrupul și avînt; artistul egala în el pe savant.

Dar, în același timp, gîndirea se traducea la el și în fapt; poetul era un organizator ale cărui creații se multiplicau fără a se stîrni una pe alta și luau, ca prin minune, dezvoltări rezeși și robuste. Pretutindeni am găsit urma trecerii lui, semnul acțiunii lui. L-am cunoscut la Roma, unde energia, tactul, devotamentul lui, au asigurat repede tinerei Școli române de arheologie un rang de invidiat printre cele mai vechi. Am vizitat cu el șantierele săpăturilor pe care le conducea în Dobrogea și de unde, în atît de scurtă vreme, a știut să scoată la lumină, mai ales la Histria, atîtea prețioase documente. Am cules apoi la Paris ecoul influenței pe care o cîștigase în sînul Uniunii intercademice, unde ajunsese vicepreședinte.

¹ Camille Jullian (1859-1933), istoric francez care a adus contribuții importante privind istoria Galiei.

Oriunde s-ar fi găsit, convingerea lui smulgea încrederea, zelul lui înflăcărat învingea piedicile. Cele trei tomuri din *Ephemeris Dacoromana* și cele două din *Dacia* au întovărit redactarea și apariția *Geticei* sale. El își consacra, fără preocupare, timpul și sfaturile acțiunilor colective a căror răspundere o luase asupra-și, găsindu-și bucuria numai în beneficiul pe care aveau să-l tragă elevii lui în cinstea care avea să se reverse asupra țării sale.

Căci aici atingem ceea ce era mai înalt, ceea ce era omul însuși în Părvan. Viața îl încercase aspru. Își pierduse, după cîțiva scurți ani de fericire desăvîrșită, soția și singura lui fetiță. Dar își acceptase destiul dureros cu un stoicism tot atît de neclintit ca și cel pe care îl aflate la romanii din secolul II. Se adîncise atunci în lucru, ca într-o uitare mîntuitoare. Și acorda și cerea elevilor săi atîta afecțiune încît îmi putea spune, cu un surîs melancolic, că își refăcea cu ei o adevărată familie în juru-i. Refugiat în știință ca într-un adăpost sigur împotriva tuturor formelor răului, el i-a închinat un cult pasionat, ascetic. Bucuriile austere ale cercetării și ale adevărului erau singura lui rațiune existentă. Așa a refuzat și invitațiile care, în mai multe rînduri, i s-au adresat de a intra, ca șef de partid, în politică. Ceea ce îl îndepărta însă de la ea era patriotismul, nicidecum vreo indiferență de diletant închis în turnul său de fildeş. Era convins că, în ciuda tuturor măririlor teritoriale, a oricăror creșteri de bogății materiale și de populație, o „România mare” nu va exista în adevăr decît în ziua cînd, îndepărțind orice tutelă intelectuală, patria sa se va fi arătat în stare să se ia la întrecere în toate domeniile științei cu națiunile cele mai vechi cultivate.

CLIO ANUNTA

Avea 36 ani

Prin înflăcărata adevădune la luptă eroică a poporului grec pentru independență, împotriva stăpînirii otomane (Magazin istoric, nr. 4/1975), marele poet englez a devenit și o persoană istoric. Moartea sa, survenită la 10 aprilie 1824, la Missolonghi în Grecia, continuă să-l preocupe pe specialist în literatură, istorie și... medicină. Leslie Marchand, de pildă, într-o documentată lucrare publicată la Londra și intitulată *Byron. A Biography*, menționează drept cauze ale decesului poetului filloen „un proces inflamator cronic al creierului” sau o „uremie acută”, diagnostic total diferite și care cu greu ar putea fi acceptate ca simultane din punct de vedere științific. În schimb, Robert G. Richardson, redactor la revista medicală belgiană *Spectrum International*, propune, pe baza mărturiilor celor ce l-au aflat în preajma lordului Byron, lipsa unei forme de paludism, așa-numita febră bilială hemoglobinurică însoțită de manifestări cerebrale malarice. R.G. Richardson aduce ca argument faptul că Grecia era o regiune bîntuită de malarie, unde adesea se înregistrau cazuri de febră terțiară (cu erize la fiecare a doua zi) malignă, produsă de agentul cauzal *plasmodium falciparum*. Căldura, frigul, oboseala sau alcoolismul favorizau apariția bolii, care avea ca simptome și comportări psihice ciudate, pacientul devenind „de necunoscut”.

Faptul că Byron făcuse cunoștință cu „arhurile” galbene reiese dintr-o scrisoare trimisă unui prieten, la numai cîteva zile după sosirea sa la Missolonghi: „...la urma urmei e mai bine să mori de un glonte decît îndopat cu chinină”. O lună și jumătate mai tîrziu, poetul trece printr-o criză violentă, descrisă în amănunt de ofițerul William Parry: „De-abia apucase să-și bea paharul cu cidru, cînd lordul Byron a mărturisit că nu se simte în apele lui și eu am observat că se schimbase la față. S-a ridicat de pe scaun, dar nu prea se ținea pe picioare, a făcut unul sau doi pași clătîindu-se și a căzut în brațele mele... 9 clipe mai tîrziu, eu dinții înclăștăi, neputînd să vorbesc, apoi complet inconștient, a fost apucat de convulsii puternice... Cînd m-a căzut în brațe, față îi era schimonosită și gura strîmbă”.

Spre sfîrșitul lunii, Byron își recăpătase oarecum forțele, deși dr. Millingen afirma că „întrase într-o stare de melancolie”. Refuza însă să se menajeze, călărarea și făcea exerciții de luptă. Pe 1 și 2 martie l-a fost din nou rău. Era vreme urfă și adesea Byron, fără nici un motiv, cădea pradă unor crize de nervi și furie. Starea l-a agravat din cauza plii torrențiale care l-a surprins pe 9 aprilie, în timp ce călărea (episod menționat în articolul din *Magazin istoric* citat mai sus). O săptămîna mai tîrziu, William Parry nota că Byron „era grav bolnav și deliră tot timpul”. Luările de sine și alte terapeutilor nu l-au mai putut ajuta. Cu rîcheli blocări, pe 18 aprilie 1824 a intrat în comă, iar în 19, la ora 6 seara a murit. Avea 36 ani.

A.M.Ș.

Relatînd expediția întreprinsă
în 1691 de regele Poloniei
Ioan Sobieschi
împotriva voievodului Moldovei
Constantin Cantemir,
Ioan Neculce

arată că atunci „au arsu leșii
și tătarii multe curți
boierești, la țară și la Iași.
Ars-au în Lungani, în Obrejeni,
în Popi, în Doroscani
la Leca, în Căcărădeni două părechi,
în Podobiți, într-alți Lungani,
în Albești, în Brăiești,
în Prigoreni, în Gănești, în Tîrgu Frumos,
în Chirești, în Pêtrișu, în Heleșteieni,
în Hăbășești, în Ruginoasa,
în Cozmești, în Purceleni, în Stolniceni,

în Pașcani și pe alte locuri multe.
Tot curți șendilite boierești
au arsu atunce”.
Așadar, incontestabil, mai fiecare
stăpîn feudal al vremii
își avea, într-unul sau în mai multe
din satele pe care le stăpînea,
o construcție în care putea
să se adăpostească în timp
de restriște — construcție amintită
în document sub numele „casă”.
„I-am dat [cutărui boier],
satul... acolo unde îl este casa”
— sau „i-am dăruit [cutare sat]
să-și facă lui casă”,
sînt formule care apar
încă din cele mai vechi documente
despre istoria noastră.

**RĂSPUNSURI
LA ÎNTREBĂRI**

CURȚI BOIEREȘTI ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA,
Muzeul de istorie al R.S. României

Una din formele specifice de organizare a societății feudale românești o constituie apariția și funcționarea curților boierești. Ce precizări a adus arheologia ultimilor ani în această privință?

Case la temelia țării

Dar cum anume arăta o asemenea „casă”, denumită *curia* sau *sedes* în documentele latinești, ori *dvor* și *udvor* în cele slavone (ceea ce înseamnă, de fapt, curte) a rămas, multă vreme, o problemă necunoscută pentru istoriografia românească. Aceasta pentru că — datorită vitregiei vremurilor — asemenea construcții nu au rezistat pînă în

zilele noastre, iar mult timp, arheologii nu au reușit să le evidențieze pe calea cercetărilor. De aceea s-a presupus că o casă sau o curte boierească reprezenta doar o casă țărănească — ceva mai răsărită, dar totuși o simplă casă — iar stăpînul feudal era și el un sătean mai înstărit decît alții.

O curte nobilă — așa cum au existat atîtea în feudalismul apusean și central-european era alcătuită din locuința

boierească sau palatul propriu-zis (care, cu timpul, va deveni un edificiu de sine-stătător), din biserică-paraclis sau capela de curte, precum și dintr-o serie de construcții gospodărești și anexe destinate slujitorilor și curtenilor. Aceste elemente se aflau la adăpostul unei împrejurări de zid sau lemn, ce conferea ansamblului caracterul de centru de apărare.

Cele cîteva capele aparținînd domeniilor unor mari boieri de la sfîrșitul sec. XV și înce-

putul celui următor (la Dolhești Mari — amintea de Șendrea; la Bălinești — de loșofătul Tăutu; la Solca — de Luca Arbutre; la Părâuți — de Gavril Troțușan) constituiau indicii că și la noi în țară curțile boieresti auveau o alcătuire asemănătoare. Urma ca arheologia să-și spună cuvântul.

Și iată că cercetările intense desfășurate în ultimii ani într-o serie de așezări rurale medievale de la răsărit de Carpați au avut drept rezultat identificarea unor importante reședințe de acest fel datînd încă din sec. XIV. Este vorba de vestigiile unor reședințe feudale descoperite la Rădăuți, Volovăț, Vornicenii Mari și Giulești, în județul Suceava și la Netezi, în județul Neamț. Sînt descoperiri de mare însemnătate, întrucît ele oferă, pentru prima dată, istoriografiei noastre posibilitatea reconstituirii imaginii unor astfel de centre și a precizării rolului lor în societatea feudală românească.

Prima din cele cinci reședințe — cea de la Rădăuți — a îndeplinit încă din prima jumătate a sec. XIV un rol deosebit în sistemul de organizare teritorial-politică românească de la răsărit de Carpați. Celelalte, datînd din ultimul sfert al sec. XIV, deci din epoca în care statul feudal Moldova parcurgea drumul desăvîșirii emancipării sale politice — au aparținut unor mari boieri, prezenți în Sfatul domnesc. Astfel, curtea de la Volovăț (sau Volhovăț cum apare în alte documente) a constituit reședința boierului Giurgiu, menționat pentru prima dată în Sfat în documentul din 30 martie 1392, în care Roman I voievod se intitula „voievod, stăpînînd Țara Moldovei de la munte pînă la mare”¹. Denumirea de *pan* ce precede numele lui Giurgiu ne arată calitatea sa de mare feudal, știut fiind că numai rudelor domnului și marilor boieri li se acorda acest titlu. Giurgiu de la Volovăț a rămas în sfatul domnesc și în vremea lui Alexandru cel Bun, pînă la 13 decembrie 1421, dată după care a murit, probabil fără urmași de vreme ce

reședința sa a rămas la dispoziția domnului care a dăruit-o soției sale, cneaghina Ringaila².

Din ansamblul de la Volovăț au fost identificate și cercetate, deocamdată, urmele capelei de curte. Monumentul a fost realizat din piatră, după un plan triconc, frecvent în Serbia în sec. XIV. Apariția unei asemenea structuri arhitectonice în nordul României este, probabil, o consecință a legăturilor ce existau între înalta feudalitate ecleziastică din Moldova și aceea din Serbia acelei epoci.

La Netezi, în județul Neamț, pînă în prezent au putut fi cercetate integral atît locuința cît și capela feudală — ambele realizate din zid în tehnica emplectonului. Aspectul îngrijit al zidurilor, finisajul și amenajările exterioare — așa cum s-au păstrat — constituie autentice mărturii despre cunoștințele meșterilor ce au realizat aceste construcții, precum și despre posibilitățile materiale ale posesorului lor. Locuința — de dimensiuni apreciable pentru acea epocă — avea, la nivelul parterului, două încăperi, înscrisuindu-se în tipul de locuințe-turn, înfrînte și în alte provincii istorice românești — în primul rînd în Maramureș și Țara Hațegului. Datarea acestei construcții în ultimul sfert al sec. XIV permite unele observații de o deosebită importanță în conturarea peisajului arhitectural al teritoriului est-carpatic. Pînă de curînd, în acest domeniu ne erau cunoscute doar construcții militare: cetățile de la Șcheia, Suceava și Neamț sau lăcașuri de cult, precum cele de la Rădăuți și Siret, arhitectura civilă neputînd fi ilustrată prin nici un exemplu. Descoperirea ansamblului de la Netezi vine să deschidă un nou capitol — cel al arhitecturii civile de zid. O atare prezență, chiar dacă, deocamdată, este singulară în peisajul arhitectural al Moldovei primilor Mușatini, sugerează existența și a altor locuințe de zid, dintre care unele (cele ale personajelor din anturajul domnesc) erau, foarte probabil, mai impunătoare.

Alături de locuință, pe o terasă, au fost identificate ves-

tigiile unei biserici de piatră, menite să îndeplinească cerințele de cult ale membrilor familiei feudalului și ale slujitorilor lui. Lăcașul — construit, de asemenea, în aceeași tehnică de zidărie — a fost alcătuit dintr-un naos, aproape pătrat, o absidă a altarului și un pronaos dreptunghiular (adăugat ulterior). Încadrarea cronologică s-a făcut pe baza monedelor din vremea lui Petru I Mușat (1375-1391)³ descoperite în necropola din apropierea bisericii.

Contemporaneitatea ambelor obiective — locuința și biserica — tehnica de construcție iden-



Sigiliile lui Bratul Netezului și Giulea (Jula capitaneus)

tică, cît și apropierea dintre ele ne determină să le considerăm componente ale unei reședințe feudale. Amplasarea construcțiilor în vatra satului Netezi, lîngă pîrul cu același nume, pe locul cunoscut pînă azi sub numele „Brătuleț”, constituie temeiurile identificării ansamblului de aici cu reședința marelui boier jupan Bratul Netezului, prezent în Sfatul domnesc în intervalul 30 martie 1392-28 octombrie 1399. În documentele vremii despre componența acestui sfat, el apare primul menționat, fapt ce indică o poziție ierarhică superioară și importante atribuții, mai cu seamă pe linie externă — Bratul Netezului numărîndu-se printre marii

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 10/1981; 1/1982; 11/1974.

boieri ce au întărit actele omagiale prestate de Ștefan I și Iuga voievod față de regele Poloniei, Vladislav Jagello.

Pecetea sa, pe care o cunoaștem tot din aceste acte, înfățișează un cap de bour înscris într-un scut triunghiular, înconjurat de două cercuri perlate, între care se află inscripția, *peceat Bratula*. Ținând cont de specificul simbolistici emblemelor, putem aprecia că Bratul Neteđul — căruia acum îi cunoaștem și castelul — era, foarte probabil, un membru al familiei domnitoare.

Enigmaticul

„Dzula capitaneus”

Urmele ansamblului feudal de la *Giulești* se află pe malul drept al râului Moldovei, la limita sudică a satului, în locul numit „La temelie”. Clădirile cu rol rezidențial și militar au fost ridicate din cărămidă și piatră. Deși investigațiile se află abia la început, datele obținute ne permit să apreciem că *ne aflăm în fața unuia dintre cele mai importante ansambluri de acest fel, ridicate în sec. XIV la răsaritul de Carpați*. Până în prezent, am reușit să depistăm urmele unor stâlpi de piatră și cărămidă de la poarta acestui ansamblu și fundațiile de piatră ale lăcașului de cult. La toate acestea se adaugă un bogat inventar arheologic (piese de harnașament, echipament militar), ce sugerează un înalt nivel de viață feudală.

Arhitectura și decorația capelii de curte indică o construcție în stil gotic, dar aparținând cultului ortodox (așa cum, de altfel, sînt și alte monumente religioase din nordul Moldovei). Construcția, realizată cu deosebită grijă, cu o structură arhitectonică de excepție, constituie un indiciu că ridicarea ei a fost contemporană cu înălțarea cetăților moldovenești de la Neamț și Suceava — ale căror șantiere au constituit veritabile școli pentru meșterii moldoveni.

Pe lângă precizările de mare importanță pe care le aduce la istoria construcțiilor civile

și militare din această perioadă, descoperirea de la *Giulești* îngăduie și rezolvarea unei „necunoscute” istorice care își aștepta de multă vreme soluționarea. Într-o serie de documente de la începutul sec. XVII se aminteste de „satul *Giulești*, care este pe riul *Rîșca*” (1 octombrie 1604), „pe unde a fost curtea lui *Giulea*” (15 aprilie 1605). În sfîrșit, un alt document, din 30 martie 1606, menționează pe nepoții lui „*Jula Bătrînul*”, ce deținea privilegiul de la *Alexandru cel Bun*. Din aceste știri reiese cu claritate că satul *Giulești* — aflat între *Rîșca* și *Moldova* — a aparținut unui *Giulea*, numit și *Jula Bătrînul*, care și-a avut aici curtea. Acesta însă nu poate fi altul decît dregătorul menționat în două din cele mai vechi documente moldovenești, dregător ai cărui urmași au stăpînit — de-a lungul întregului sec. XV — mai multe sate de pe valea *Moldovei*. Este vorba de acel „dominus *Jula*” prezent într-un document emis la 1 mai 1384, în calitate de mare boier al Sfîntului domnesc, una și aceeași persoană cu „*Dzula capitaneus*” ce apare în actul extern datat 6 mai 1387, primul dintre cei cinci mari boieri (*supremi consilieri magnifici*) ai lui *Petru I*, ce au susținut omagiul depus de voievodul *Moldovei* în fața regelui *Vladislav Jagello* al Poloniei.

În afara rolului deținut de boierul *Giulea* în Sfîntul domnesc, avem motive să credem că el îndeplinea și importante atribuții militare și administrative în calitate de *capitaneus*, termen latin folosit în sec. XIV pentru dregătoria de *pirăclab*, adică de comandant al unei cetăți. Nu este exclus ca acest înalt feudal să fie unul dintre românii maramureșeni ce l-au însoțit pe *Bogdan* în trecerea

sa în *Moldova*, sprijinind actul „descălecării” — ipoteză susținută atît de rezonanța maramureșeană a numelui, cît și de sigiliul său (așa cum a fost aplicat pe un act din 26 septembrie 1387) ce prezintă o asemănare frapantă cu unele sigilii maramureșene.

Dacă momentul construirii ansamblului feudal de la *Giulești* este legat de însăși întemeierea statului feudal *Moldova*, un interes tot atît de mare îl prezintă precizarea sfîrșitului lui. Acest eveniment s-a petrecut în urma unui puternic incendiu care a avut loc, după toate probabilitățile, la sfîrșitul anului 1467. Din relatarea cronicarului polon *Jan Długosz* rezultă că traseul urmat de trupele ungare ale lui *Matei Corvin* a urmat ruta *Troțuș*, *Bacău*, *Roman* și *Neamț*, de unde oștile regale au ajuns la *Baia*. Singurul drum ce duce de la *Neamț* la *Baia* trece de-a lungul văii *Moldovei*, pe lângă reședința feudală de la *Giulești*. Descoperirea, în nivelul de distrugere al acestui ansamblu a unor vîrfuri de săgeți și lănci, a pîntenilor și a altor piese de harnașament denotă că în acest loc s-a desfășurat o înfrîntare armată, că forțele adverse au întîmpinat o puternică rezistență și n-au putut trece mai departe decît după incendierea fortificației.

Construite în ultimul pătrar al sec. XIV, reședințele boierești recent identificate ne dezvăluie că epoca lui *Petru I Mușatinul* a avut o deosebită semnificație și prin amplul program de construcții pus în slujba unor necesități politicomilitare. Pe de altă parte, ctitoriile boierești au avut un loc și un rol deosebit în cadrul societății medievale românești, transpunînd în tipare specifice țării noastre elemente ale arhitecturii feudale europene.

În p. 17: diademă din argint datînd din sec. XV descoperită la reședința feudală de la *Netezi*

Inel de argint filigranat din sec. XV



1919
(23-26 mai)

CONFERINȚA NAȚIONALĂ A ROMÂNIA

La lucrările conferinței au participat 75 delegați, din partea conducerii partidului clasei muncitoare și a organizațiilor politice și sindicale din vechea Românie, Transilvania, Banat și Bucovina (cele din Basarabia au aderat la hotărârile adoptate).

Pe baza stenogramei conferinței și a altor documente au fost identificați toți participanții la lucrări, reprezentând:

Comitetul Executiv al Partidului Socialist din România: Gh. Cristescu, T. Iordăchescu, I. Sion, I. Moscovici, Simondl Segal, Toma Dragu, Al. Gh. Oprescu, Gh. Teodorescu.

Comisia Generală a Sindicatelor din România: C. Popovici, M. Bălineanu, Iordan Ionescu, Spiridon Calu, Paul Marc, P. Safta.

Redacția ziarului *Socialismul*: Șerban Voinea.

Administrația ziarului *Socialismul*: Maria Moscu.

Cercul de editură socialistă: dr. Ecaterina Arbore.

Mișcarea Tineretului Muncitoresc din România: M. Blumenfeld.

BUCUREȘTI: David Fabian, Gh. M. Vasilescu, Gh. M. Petrescu, N. Damian Bălănescu, Gh. Niculescu-Mizil, Barbu Eftimiu, Paula Măgură, N. Marian, Lazăr Măglașu.

IAȘI: dr. L. Ghelerter, L. Gheller, Em. Socor, I. Florescu.

PLOIEȘTI: Al. Dobrogeanu-Gherea, Al. Dunăreanu, Al. Spirescu, Gh. Ungvari, Șt. Vasilescu.

BRĂILA: R. Rădulescu, R. Popescu.

GALAȚI: I. Silistraru, A. Tătu.

CÂMPINA: A. Vasilescu, G. Constantinescu,

Th. Moraru.

BUȘTENARI: Pavel Dușescu.

FOCȘANI: Panait Popescu, I. Tatu.

TURNU SEVERIN: Al. Pătrușescu,

C. Preoteșescu, Victor Catană.

BUZĂU: T. Mihal.

HUȘI: P. Constantinescu-Iași, I. Melichsohn.

BOTOȘANI: V.A. Diaconiță.

PITEȘTI: Fl. Ispas, Gh. Zamfirescu.

PAȘCANI: R. Pațer, I. Dragomir.

CRAIOVA: C. Nicolcescu.

BAZARGIC: Chiru Stefanov.

Au fost identificate fotografiile următorilor 33 participanți la conferință:

Gh. Cristescu	I. Moscovici	T. Iordăchescu	Iosif Ciser	I. Sion	David Fabian
Al. Gh. Oprescu	Toma Dragu	dr. Iacob Pistiner	Gh. M. Vasilescu	Iordan Ionescu	Gh. Niculescu-Mizil
dr. L. Ghelerter	L. Gheller	Em. Socor	Lazăr Măglașu	N. Marian	Gh. Russ

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forță socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI DIN ÎNTREGITĂ

CĂLĂRAȘI: I. Trandafir.

ARBĂNAȘI: D. Roman.

CONSTANȚA: Z. Nicolae.

BACĂU: I. Cașin.

MORENI: G. Nedelcu.

BĂICOI: Șt. Urlășeanu.

TRANSILVANIA ȘI BANAT: Iosif Ciser,
I. Flueraș, Tiron Albani, Iosif Jumanca, Gh.
Russ, Teodor Moga, L. Munteanu, F. Schnaider.

BUCOVINA: dr. Iacob Pistiner, Romulus
Dan.

Ordinea de zi a conferinței

1. Darea de seamă rezumată a situației organizațiilor: a. Numărul membrilor; b. Situația bănească — raportori: I. Moscovici (secretarul Partidului Socialist din România) și C. Popovici (secretarul Comisiei Generale a Sindicatelor din România).

2. Programul partidului — Declarații de principii.

3. Programul electoral.

4. Discuții asupra organizării.

Conducerea lucrărilor conferinței

Președinte: C. Popovici

Vicepreședinți: dr. L. Ghelerter, Al. Gh. Oprescu.

Organe de lucru: Comisia de validare a mandatelor delegaților: I. Moscovici, Spiridon Calu, L. Gheller, Al. Spirescu, C. Preoteșcu.

Conferința a adoptat programul unic al mișcării revoluționare muncitorești din România întregită, pas important spre centralizarea partidului clasei muncitoare la scară națională. De asemenea, a fost votat programul electoral socialist.

dr. Ecaterina Arbore



C. Popovici



Al. Dobrogeanu-Gherea



Tiron Albani



Gh. Teodorescu



I. Flueraș



Iosif Jumanca



P. Constantinescu-Iași



Al. Dunăreanu



Al. Pătrușescu



M. Băleanu



Paul Marc



Șerban Voinea



Gh. M. Petrescu



M. Blumenfeld





TEZAUURUL DE LA RĂDENI

Dr. ALEXANDRU VULPE,

Institutul de arheologie din București

Muzeul școlar din Rădeni, județul Neamț. Printre piesele adunate de copii din podurile caselor sau găsite în pământ cu prilejul diferitelor lucrări agricole — trei cești destul de deteriorate, din metal galben, două cu câte două torți și una cu o singură toartă. Considerându-le din alamă, organizatorii colecției muzeale le-au apreciat drept lipsite de importanță. În anul 1978, dr. Virgil Mihăilescu-Bîrliba, pe atunci cercetător la Muzeul județean de istorie Neamț, în prezent la Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași, a constatat însă că este vorba de obiecte din aur de cea mai bună calitate și au o vechime

Vasele sînt lucrate — toate — din foaie de aur relativ subțire. Gîtul este demarcat de restul obiectului printr-un prag bine accentuat.



Marginea este ușor răsfrîntă. Toartele sînt trase din marginea vasului și prinse — prin câte două nituri — de pîntecul acestuia. Marginile sînt ornate fie cu nervuri mediane, fie (la una din cești) cu un decor de romburi hașurate alternativ, ca o tablă de șah.

Din păcate, din cauza presării, foaia de aur s-a ondulat, iar toartele vaselor s-au îndoit ușor. Restaurarea poate fi făcută însă cu ușurință.

De cînd datează tezaurul? După formă, vasele respective se aseamănă cu ceștile din ceramică cu două toarte, frecvente în perioada finală a bronzului și începutul epocii fierului (din ultimele faze ale culturii Monteoru). Destul de asemănătoare sînt și cu ceșcuțele de lut de culoare închisă, cu suprafața lucioasă (așa cum se făceau la începutul Hallstattului — sec. XII-XI î.e.n.).

Ori de cîte ori facem comparații între obiecte a căror tehnologie este atât de diferită — cum sînt cele din aur și din ceramică, se pune întrebarea: care pe care imită? Vasele din metal

(chiar și cele din bronz și cu atât mai mult din aur) erau în acea vreme destul de rare, fiind socotite obiecte de lux. Este deci firesc să considerăm că ele au constituit modele pentru atelierele de olărie. Generalizarea pe o mare întindere a Europei a ceramicii cu decoruri canelate și cu luciu metalic poate fi tocmai un rezultat al încercării de a da vaselor de lut un aspect



de metal. Dar tot atât de firesc este să considerăm că meșterii care făureau vasele din aur au avut un prototip pe care l-au imitat. De pildă, decorul de pe toartele unei cești amintește mult de motivele frecvente în ornamentația culturii Wietenberg, larg răspîndită în Transilvania în epoca bronzului, ceea ce arată, intertrunderea dintre diferitele zone culturale și larga circulație, atât pe calea schimburilor intertribale, cît mai cu seamă ca urmare a unor expediții războinice.

Stabilirea cronologiei tezaurului de la Rădeni (datînd, cum am arătat, de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului) este foarte importantă, deoarece constituie un punct de referință pentru elucidarea enigmelor legate de două descoperiri arheologice, tot în lumea tracică.



remarcabilă, ceea ce a făcut din acest tezaur — aflat acum la Muzeul județean de istorie din Piatra Neamț — una din cele mai importante descoperiri privind epoca bronzului. Căci, într-adevăr, cele trei vase, căroră de curînd li s-au adăugat un al patrulea și fragmente de la o a cincea piesă, aparțin perioadei de sfîrșit a epocii bronzului, avînd deci pe lîngă valoarea artistică și în sine a obiectelor, și o importanță științifică aparte.

Este vorba, în primul rând, de o ceașcă din aur, de dimensiuni și format asemănător, descoperită în U.R.S.S. (la Krijovlin, lângă orașul Balta, situat între Nistru și Bug). Este o descoperire de reală semnificație istorică, deoarece ne dă posibilitatea localizării obiectului într-un mediu cultural înrudit cu cel din ținutul Neamțului.

O altă descoperire făcută în anul 1924, în localitatea Vălcitrân, lângă Plevna (R.P. Bulgaria) și care a fost datată în mod vag într-o perioadă cuprinsă între mileniiul II î.e.n. și sec. VII-VIII e.n. și atribuită, rînd pe rînd, tracilor din epoca bronzului, persilor sasanizi sau protobulgarilor poate fi, pe baza descoperirii de la Rădeni, mai nuanțat marcată în timp. Opinia cea mai des formulată în ultima vreme era că acest tezaur ar data din prima epocă a fierului, fiind — cum consideră Mihai Gramatopol în lucrarea *Artă și arheologie dacă și romană* — o pradă de război obținută de tribul trac al terților, cu prilejul uneia din incursiunile întreprinse de aceștia, împreună cu cimerienii, în Asia Mică. Marea asemănare dintre una din ceștile de la Rădeni și ceștile de la Vălcitrân permite datarea tezaurului găsit lângă Plevna cu mai mare precizie, la limita dintre epoca bronzului și cea a fierului.

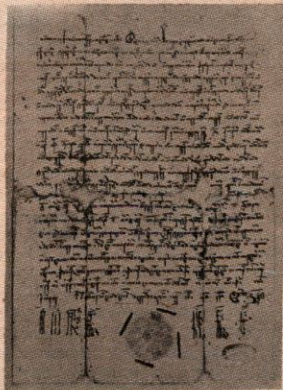
Dar descoperirea de la Rădeni este importantă și pentru că permite raportarea unor din piesele de la Vălcitrân la o anume arie culturală. Comparația arată că nu toate aceste piese provin din Asia Mică. Ceștile — în special cea mare cu două torți — alcătuiesc, împreună cu exemplarele de la Rădeni și Krijovlin, o serie aparte, pentru care trebuie să presupunem o origine locală, carpato-dunăreană. Faptul este sugerat de asemănările cu ceramica făurită în această parte a Europei.

Larga răspîndire a unor asemenea obiecte demonstrează, unitatea culturală a tracilor de nord, și, în egală măsură, înaltul nivel de cultură la care ajunsese societatea lor încă la sfîrșitul mileniului II î.e.n.

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

Slănic — 450 ani

În luna martie 1532, domnul Țării Românești, Vlad Țepeș (1530-1532), dăruia „slugii domnii mele, anume Vlad și Stoica... ca să le fie lor moșie de la Ursana [Ursoaia] pînă la Slănie și de la hotarul din sus pînă la Măgura lui Lungaș [toponim cunoscut azi sub numele de Podu Lungașului] și pe hotar în sus pînă la Gorun și pe la Piscul lui Gorun pînă la Slănic și pe valea Muscelului, pînă la Stîncea Slănicului [azi Platina Verde] și pînă la Ulmu și pînă la Curnătura Prajelul [Praje] și pe Valea Prajelul pînă la Gold și pînă la Gura Ursoni [Ursoaiei]”.



Hrisov din 1566, menționînd localitatea Slănic Prahova

Publicat încă din 1943 de prof. Ion Ionașcu, dar rămasă multă vreme uitată, pînă la reeditarea lui în colecția Documenta Romaniae Historica (vol. III), acest document constituie cea mai veche atestare scrisă a orașului Slănic-Prahova, devansînd cu 34 ani actul din vremea lui Pătrașcu cel Bun (22 iunie 1566), considerat pînă de curînd ca datat la începutul Slănicului.

Alte dovezi istorice și arheologice îndică o locuire și mai veche — încă din neolitic — pe aceste meleaguri. La 12 km sud de Slănic, la Polana Coțofenești, s-a descoperit, în 1927, pe Dealul Schitului, celebrul colț de aur din sec. IV î.e.n., păstrat azi în tezaurul de istorie al R.S.R. și care reprezintă un semn că încă din acele timpuri exista al o puternică formațiune politică geto-dacă. Urme de locuire dacică (datînd pînă în

sec. II e.n.) s-au descoperit și pe locul unde se află astăzi orașul Slănic-Prahova.

În epocile următoare, zona a fost, de asemenea, intens locuită. Pe malul stîng al râului Vărhlău, la cîteva kilometri de locul unde a fost descoperit colțul amintit mai înainte, s-a aflat castrul roman de la Mălaești-Sfîrleanca, pentru supravegherea drumului ce ducea peste plaiul Serban Vodă spre Tara Bîrsel. Acest drum ce făcea, se pare, legătura între două cetăți dacice, Ramidava, la sud de Carpați, și Cumidava (Risnovul de azi), a fost folosit și de Radu Serban, în 1611, cînd a trecut cu oștile sale împotriva lui Gabriel Băthory.

Străvechea locuire a Slănicului și a împrejurimilor este strîns legată de sălzele existente aici — altmîdiu chiar la suprafață și ca atare extrem de ușor de exploatat — ceea ce a asigurat localității o importanță eco-



Munți de sare

nomică deosebită nu numai pentru Tara Românească, ci și pentru Transilvania. Dealtfel, pe Muntele Sintila se găsea un „tîrg între două țări”, fapt semnificativ pentru relațiile comerciale statornicite între pămînturile românești de la sud și nord de Carpați.

Slănicul — ale cărui sălze și-au cucerit în evul mediu și apoi în epoca noastră un renume mondial — reprezintă așadar o așezare cu o bogată istorie, în care cel 450 ani de atestare documentară constituie doar o etapă.

Constantin SĂVULESCU

¹ Magazin istoric, nr. 6/1981.



CULTIVAREA ISTORIEI — contribuție la întărirea identității naționale

Profesorul Guillermo Morón este născut la Caracas, în Venezuela, în anul 1926. A studiat atât în capitala țării sale, cât și în Germania, la Göttingen și Hamburg. Este doctor în istorie al Universității Centrale din Madrid (astăzi, Universitatea Complutense). Este profesor la Universitatea „Simon Bolívar” din Caracas, director al publicațiilor Academiei Naționale de Istorie, președinte al Comisiei de Istorie a Institutului Panamerican de geografie și istorie.

Este autorul unei Istorii a Venezuelei (6 volume), al unei Istории contemporane a Americii Latine și al altor 20 lucrări din domeniul filozofiei și literaturii. Publică în fiecare sâmbătă o rubrică sub titlul „Scris pe perete în ziarul El Nacional, care apare la Caracas și, lunar, un articol sub titlul general Științele inutile.

În chip firesc, mi-a vorbit, la început, despre situația științelor istorice în țara sa:

— Istoriografia venezueleană a cunoscut o mare dezvoltare în ultimii 40 ani. Cercetările și publicațiile Academiei Naționale de Istorie au clasificat, în mare măsură, procesele istorice venezuelene începând din secolul XVI până în zilele noastre. În universități și în numeroase centre de cercetări publice și particulare, cultivarea istoriei contribuie într-o importantă măsură la întărirea identității naționale a poporului venezuelean.

— Cum vedeți rolul istoriei în epoca noastră?

— S-ar putea ca istoria să contribuie la formarea obiceiurilor culturale, spirituale, etnice și, în consecință, politice și sociale. Între vechea expresie „istoria este învățătoarea vieții” și cea nouă, „popoarele nu învață din istorie”, se ajunge la un compromis. Respectiv, istoria este folositoare pentru prezent, ca și pentru viitor, atunci când se cunoaște adevărul în mod real, cu adevăratele sale laturi întunecoase și luminoase. Desigur, este necesar ca aspectele sale pozitive să fie subliniate. Dacă este adevărat că omul este unicul animal care se împiedică de două ori de aceeași piatră, este tot atât de adevărat că

omul este capabil să scoată piatra din drum sau să-și croiască un drum mai bun.

Adevărul istoric apare, în primul rând, din fapte, din realități, așa cum s-au întipărit și se petrec ele, din procesul empiric. Acest prim material istoric se examinează, se compară, se completează cu diferite alte izvoare pentru a interpreta fenomenele în lumina tuturor acestor probe. Într-adevăr, nimeni nu-și poate spune ultimul cuvânt, deoarece istoria este un proces continuu. De aici și necesitatea de a dialoga, de a cunoaște diversele poziții, de a confrunta diferitele păreri, pentru a putea prezenta adevăruri raționale și a contribui astfel la deslășuirea și progresul a ceea ce am numi adevăr istoric.

— Istoria și pacea — ce vă sugerează apropierea celor două noțiuni?

— În mesajul pe care președintele Nicolae Ceaușescu l-a adresat congresului, se observă preocuparea sa pentru istorie, ca un element favorabil promovării conviețuirii între popoare. Această idee centrală a fost deosebit de stimulantă, ca un ferment de convorbiri între istorici, dat fiind că pacea și prietenia liber consimțite sînt astăzi în lume două puncte care preocupă, în cel mai înalt grad, toate nivelele umane. În acest sens, s-ar părea că o direcție importantă pentru a contribui la acest climat este aceea a respectului suveranității naționale și a neamestecului în modelele de dezvoltare pe care și le alege în mod liber fiecare popor. Istoricii pot contribui prin munca lor, subliniind virtualitățile fiecărui proces istoric, legat de egalitatea de exprimare a istoriografilor regionale și naționale.

Bucureștii a fost, în zilele lui august 1980, surprinzător

de călduros, nu numai datorită verii, dar și multiplexelor dezbateri, uneori chiar controversate, ale Congresului de științe istorice. A fost o dovadă clară a posibilității de a reuni, în aulele institutelor, pe străzi, în biserici și la mesele din sufragerii, oameni care vorbesc limbi diferite, dar și-au transmis idei și au susținut dialoguri pașnice. În spaniolă obișnuim să spunem destul de des: „Vorbind, oamenii se înțeleg”.

— Ce știți despre istoria românilor?

— În multe ocazii mi-am exprimat simpatia față de istoria românească. Mi-au atras atenția unele fapte cum ar fi: vechimea culturii românești și procesul său de continuare în cadrul aceluiași spațiu geografic și cultural. Faptul că un popor, supus deseori unei blocade geografice și istorice și foarte adesea expus agresiunii altor puteri, și-a menținut propria limbă și identitate este în sine impresionant ca fenomen istoric. Curiozitatea mea inițială pentru o țară depărtată, cu o limbă înrudită cu a mea, s-a preschimbat în interes omenesc și științific. Doresc chiar să scriu o carte cu un posibil titlu **Calet despre România**.

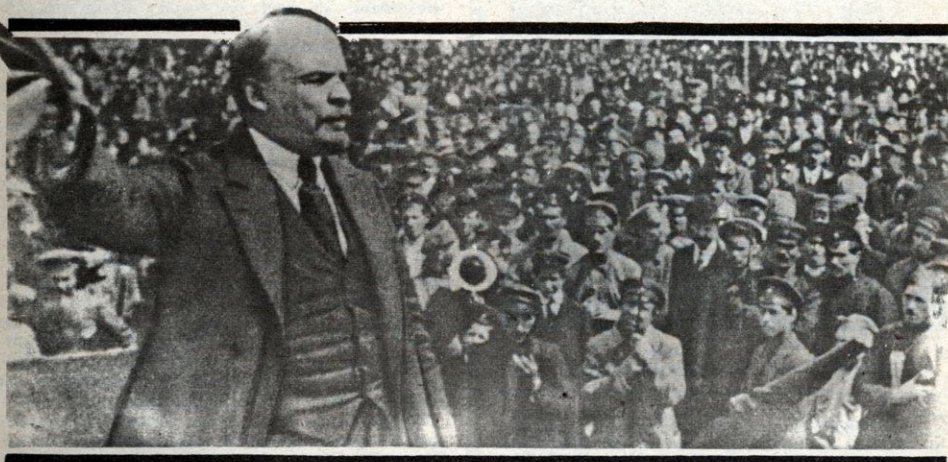
— Cum vedeți istoria în epoca revoluției științifico-tehnice?

— Revoluția industrială pe care a produs-o cultura tehnologică și tehnică trebuie să fie contrabalansată de cultura umanistă, de întărirea spiritualității. Marile puteri care monopolizează cultura tehnologică și tehnică ar trebui să revizuască, cu simț istoric, formulele, cărora le este supusă viața omului tehnic. Furnicile își îndeplinesc ordonat funcțiunile lor. Dar sînt furnici. N-au istorie, cum are omul. Deocamdată există un dezechilibru între această revoluție științifico-tehnică și progresul istoric. Trebuie umplut acest spațiu, așa cum se încearcă să se facă și prin studiul istoriei. Conviețuirea, pacea și libertatea sînt condiții neapărat necesare pentru ca **tehnicianul** să nu se transforme într-o **termită**.

Cristian POPIȘTEANU

NICIODATĂ DE UNUL SINGUR

MIHAIL P. IROȘNIKOV



În anul 1922, procesul adunării popoarelor sovietice într-un stat socialist multinațional a cunoscut o deosebită amploare. După ce a luat cunoștință de concluziile comisiei special însărcinate cu studierea posibilităților de realizare a statului sovietic, în septembrie, Lenin a propus crearea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste. Plenara C.C. al P.C. (bolșevic) din octombrie 1922 a aprobat propunerea lui V.I. Lenin și a elaborat un plan concret de măsuri, menit să rezolve problemele practice ale procesului de unificare a statului sovietic multinațional. Primul congres al sovietelor din U.R.S.S., început la 30 decembrie 1922, la Moscova, a adoptat Declarația și tratatul privind organizarea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, prin care se puneau bazele marelui stat socialist multinațional. Același congres a desemnat orașul Moscova drept capitala U.R.S.S.

V.I. Lenin s-a aflat în centrul tuturor acestor evenimente desfășurate în urmă cu șase decenii. Acest moment aniversativ ne prilejuește reproducerea prescurtată, din revista *Voprosi istorii*, nr. 3/1981, cu titlul și subtitlurile redacției noastre, a unui articol semnat de cercetătorul leningrădean Mihail Pavlovici Iroșnikov, autor a numeroase lucrări despre viața și opera întemeietorului și conducătorului primului stat socialist din lume.

Milioane de oameni cunosc viața lui Vladimir Ilici Lenin. Există însă aspecte ale muncii sale de zi cu zi insuficient cercetate până acum. De pildă, se știu relativ puține despre modul cum conducea ședințele Consiliului Comisarilor Poporului, Consiliului Apărării și Consiliului Muncii și al Apărării, organe care reprezentau principala formă de muncă colectivă a guvernului sovietic, în primii ani de după Revoluția din Octombrie¹.

¹Consiliul Comisarilor Poporului — guvernul sovietic — a funcționat între anii 1917 și 1946, când s-a transformat în Consiliul de Miniștri al U.R.S.S.; Consiliul Apărării a fost creat și a funcționat în condițiile războaielor civile și intervenției militare din anii 1918-1920. În aprilie 1920, acest organ a fost reorganizat în Consiliul Muncii și al Apărării.

În imaginile din pp. 25-28: Lenin în diverse momente ale activității sale.

Conducătorul guvernului sovietic — afirma un document emis la 30 octombrie 1918 de Direcția pentru problemele Consiliului Comisarilor Poporului — „depune o intensă muncă intelectuală și lucrează un număr nelimitat de ore”. De la sfârșitul lui octombrie 1917 până în noiembrie 1921, V.I. Lenin a condus 436 ședințe ale Consiliului Comisarilor Poporului, 110 ale Consiliului Apărării, 81 ale Consiliului Muncii și al Apărării, 5 ale Comisiei economice a Consiliului Comisarilor Poporului, în total peste 600 ședințe, în care s-au analizat mii de probleme privind multitudinea de domenii ale vieții Republicii sovietelor.

La fel de încărcată era agenda de lucru a lui Lenin la Comitetul Central al Partidului

Comunist (b) din Rusia. Numai între 16 aprilie 1919 și 7 decembrie 1922, sub conducerea lui Lenin s-au ținut 296 ședințe ale Biroului Politic al Comitetului Central, în cadrul cărora au fost dezbătute 2.851 probleme. În aceiași ani, Lenin a condus 21 ședințe comune ale Biroului Politic și Biroului Organizatoric al C.C. al Partidului Comunist (b) din Rusia.



„Pentru orice eventualitate”

În primăvara lui 1918, Lenin a pus în fața partidului și a tuturor oamenilor muncii o sarcină urgentă și de maximă importanță: caracterul practic și eficiența muncii organizatorice. În acest sens, președintele Consiliului Comisarilor Poporului și al Consiliului Muncii și al Apărării constituia el însuși un model de înaltă știință a conducerii, a organizării și eficienței. Iată ce scrie despre el comisarul poporului pentru afacerile externe Gheorghe V. Cicerin (1872-1936): „Ne cerea ca totul să fie permanent în ordine, să folosim cu strictețe procedeele de numerație a actelor, să respectăm formele legale... Ne-a învățat că nu există probleme mici, că nu trebuie disprețuit nici cel mai mărunț lucru, că o sistematizare riguroasă trebuie să domnească și în cele mai mici detalii ale unei probleme”.

Organele de conducere ale partidului și statului sovietic ținneau ședințe aproape în fiecare seară. În cadrul lor, sub președinția lui Lenin, se dezbăteau aspectele principale ale vieții politice, militare, economice și culturale ale țării. Ele aveau loc în așa-numita Sală roșie, o cameră mare în continuarea cabinetului de lucru al lui Lenin, în care se aflau două mese lungi, dispuse paralel cu ferestrele și acoperite cu o pânză roșie, lângă masa președintelui. Un document al Direcției pentru problemele Consiliului Comisarilor Poporului, din iunie 1918, preciza că „activitatea Consiliului se desfășoară zilnic, până la orele 2-3 noaptea”.

Lenin urmarea consecvent respectarea fer-
mă a hotărârii guvernului cu privire la compo-
nența ședințelor lui. Ceea ce reiese și dintr-o
notiță a sa, din martie 1918, către secretarul

său, N.P. Gorbunov: „Pare-se că în sală sînt
persoane convocate la alt punct. Desigur, nu
trebuie alungate. Dar vă semnalez și dumnea-
voastră și celorlalți secretari că am discutat
de o sută de ori despre aceste convocări, ce
trebuie adresate numai și numai celor care au
legătură cu problema în dezbateră”. L.A.
Fotieva, secretară a Consiliului Comisarilor
Poporului în anii de după Octombrie, își
amintește că „Vladimir Ilici insistea să nu
participe persoane în plus la ședințele noastre,
care trebuiau să decurgă cu eficiență și să
dureze cît mai puțin. Se împotriva mai ales
numărului mare de referenți. La început, erau
foarte mulți. Majoritatea lor participau pen-
tru orice eventualitate: dacă va fi nevoie de
vreo informație de care comisarul poporului
sau adjunctul lui nu dispune? Asta îl irita
grozav pe Vladimir Ilici, pentru că împiedica
asupra desfășurării operative a ședinței și-i
sustrăgea pe oameni de la munca propriu-zisă.
El cerea tuturor comisarilor poporului și
adjuncților lor să cunoască singuri, în amănun-
țime, toate problemele înscrise pe ordinea de
zi. Odată, înaintea începerii unei ședințe de
seară a Consiliului, Vladimir Ilici a dat dispo-
ziție să fie poștiți în sală referenții, care aștep-
tau într-o cameră alăturată. Încet-încet, în
sală au intrat aproape 20 persoane. Ultimii
în hohotele de rîs homerice ale întregii asisten-
țe. În aceeași seară, la insistența lui Vladimir
Ilici, Consiliul a hotărît limitarea numărului
de referenți la 1-2 de fiecare departament”.

În aprilie 1918, Lenin, aflat deja la Moscova,
amintea colaboratorilor săi din secretariatul
Consiliului o instrucțiune adoptată la Petro-
grad, subliniindu-le că „nu trebuie introdusă
nici o chestiune pe ordinea de zi, fără semnă-
tura referentului (sau a celui care a propus-o),
1) a fost consultat Comisariatul finanțelor,
dacă problema privește cheltuieli și investiții?
2) au fost consultate departamentele implicate
în chestiunea pusă în discuție?”. În aceeași
zi, toți secretarii Consiliului Comisarilor Po-
porului au semnat că au luat cunoștință.



Întirzieri amendate

„De obicei, Vladimir Ilici nu intra în ca-
mera în care așteptau referenții, povestește
Fotieva. Odată însă, în timpul unei ședințe
la Consiliul, seara târziu, trecînd întîmplător
pe acolo, a văzut că era înșesată de oameni

cu fețe obosite, epuizate, care așteptau să fie chemați în ședință. Într-un fum de țigară de-l tăiai cu cuțitul, unii jucau șah, alții citeau ziarul, pentru a afla uneori, la sfârșitul ședinței, că problema lor fusese aminată. Vladimir Ilici s-a enervat. După ce ne-a mulțumit pentru această situație, a indicat ca ea să fie imediat remediată. La 13 octombrie 1921, a dat o dispoziție specială scrisă șefului secretariatului Consiliului Comisarilor Poporului: „În prezent, referenții convocați la ședințe așteaptă uneori ore întregi. Este revoltător și absurd. Trebuie procedat în așa fel, încât ei să fie chemați la o anumită oră. Prin verificarea telefonică de două ori (dacă sînt necesari, în general, și care anume dintre ei), prin planificarea corectă a problemelor în cadrul respectivei ședințe, trebuie și este posibil ca referenții să nu aștepte mai mult de 15 minute”.

„V.I. Lenin pretindea și de la sine și de la cei care îl înconjurau, inclusiv de la membrii guvernului, punctualitate și disciplină în tot ce făceau, scrie S.B. Brickina, din mai 1919 șefă a Cancelariei, apoi secretară la Consiliul Comisarilor Poporului și la Consiliul Muncii și al Apărării. Se întâmpla ca unii comisari ai poporului și adjuncții lor, absorbiți de muncă și în ciuda avertismentelor Consiliului, să ajungă cu întârziere la ședințe. De atunci, Vladimir Ilici a indicat secretariatului să specifice în convocare ora începerii ședinței, iar comisarii poporului și adjuncții lor să semneze de luare la cunoștință. Dar nici așa n-am obținut rezultate. S-a hotărât atunci ca listele cu membrii guvernului întârziți să fie prezentate la următoarea sesiune a Comitetului executiv central”. Asta s-a întâmplat la 9 martie 1920. În hotărîre se sublinia inadmisibilitatea întârzierii comisarilor poporului la ședințele Consiliului. Au semnat actul 16 comisari ai poporului și membrii colegiilor comisiariatelor. O lună și jumătate mai târziu, s-a aprobat o decizie privind „Măsuri împotriva nepunctualității la ședințe și consfătuiri”, care obliga persoanele în funcții de răspundere să vină la ședințe la ora indicată în convocare sau telefonogramă și stabilea sancțiuni aspre (mustrare trecută în procesul-verbal, amendă, mustrare în presă etc.) pentru întârzieri fără motive întemeiate.

La ședințe, Lenin lua cuvîntul pe cele mai diverse aspecte de politică internă și externă a Republicii sovietelor. Din datele existente, nici pe departe exhaustive, reiese că, de la sfârșitul anului 1917 pînă în 1922, el a prezentat 128 rapoarte, comunicări și informări, dintre care 91 în Consiliul Comisarilor Poporului, 21 în Consiliul Apărării și 16 în Consiliul Muncii și al Apărării.

„Dacă se dezbate un proiect și reprezentantul departamentului de resort nu e în sală, ochii vigilenți ai lui Ilici sesizează imediat lipsa și adunarea se amîna obligatoriu, scria S.S. Pestkovski (1882-1937), adjunct al comisariatului poporului pentru problemele naționalităților, în primii ani de după revoluție. Ilici dă dispoziție să fie convocate prin telefon persoanele implicate. Nu-mi amintesc

nici un caz în care să se fi dezbătut un decret sau chiar o problemă de importanță secundară, în lipsa celui direct răspunzător”.



O colosală greșală

Foarte activ se dovedea Lenin în timpul ședinței propriu-zise. „Urmărea riguros ordinea de zi, vorbitorul, timpul care îi fusese afectat, fumatul în sală — scria L.I. Ruzer, membru al colegiului Comisiariatului poporului pentru aprovizionare. În același timp, lua parte și la dezbaterile pe marginea fiecărei probleme. Foarte rar nu lua cuvîntul. Asculta cu atenție fiecare vorbitor. Ceea ce nu-l împiedica să facă și un al treilea lucru: fie să răfoiască raportul Cancelariei pe problema dată, fie să caute un dicționar enciclopedic, atlas sau altă carte și să se înarmeze cu date pentru cuvîntul său. Deseori în ședințe își corecta și articolele sau cuvîntările, conducînd în același timp ședința. Și se mai ocupa de ceva în ședințe: de faimoasele sale bilete. Schimba bilete cu comisarii poporului, așa încît răsturna în cursul ședinței cite o problemă, ce se referea la un comisarier sau la un tovarăș...”

La începutul lui aprilie 1919, Lenin îi scria comisarului poporului pentru justiție, D.I. Kurski (1874-1932), în timpul unei ședințe: „E timpul să adoptăm un regulament general al Consiliului. 1) Referenților — 10 minute; 2) Vorbitorilor, prima dată — 5, a doua oară — 3 minute; 3) Nu mai mult de două înscrisuri la cuvînt. Excepțiile de la acest regulament trebuie să facă obiectul unor hotărîri speciale ale Consiliului”. La 5 aprilie, Consiliul a aprobat regulamentul înaintat de Kurski. Șeful guvernului sovietic i s-a conformat fără excepție. Celor tineri la vorbă multă, Lenin le spunea, deseori, privind cadranul ceasului: „Tovarăși, aici nu ținem miting; trebuie să ne referim numai la problema în discuție. N-avem de ce face muncă agitatorică”. Se uita nemulțumit la referenții care prezenta generalități. Fotieva afirmă că Lenin a scris nota *Despre purificarea limbii ruse* în timpul unei ședințe. Dealtfel subtitlul ei este semnificativ: *Reflecții în timpul liber, adică în vreme ce ascultam intervenții la ședințe*.

În procesele-verbale ale Consiliului s-a păstrat un mare număr de file cu adnotări făcute de Lenin, conținînd numele vorbitorilor.

fel și fel de semne în dreptul lor, ora începerii și a încheierii cuvîntului etc. „În prezența lui Lenin, totul era eficient și plin de animație, nota A.V. Lunacearski (1875-1933), comisar al poporului pentru învățămînt. Vorbitorilor li se cerea să se exprime concis și cu seriozitate. În Consiliu, doamna o anume stare de spirit concentrată, părea că însuși timpul devenise mai dens, atît de multe fapte, gînduri și hotărîri se încrucișau minut de minut”.

La ședințele Consiliului erau interzise discuțiile particulare. Lenin îi indicase Fotievă să obțină semnătura tuturor secretarilor ca pe timpul ședințelor nu vor șușoti, ci, la nevoie, vor trimite note scrise. La ședința din 4 octombrie 1919, el scria unuia dintre secretarii Consiliului: „Ei, ei, am să vă fac de rușine dacă o să mai trîncăniți atît”.

Președintele Consiliului Comisarilor Poporului și al Consiliului Apărării lua cuvîntul în toate ședințele și intervenea uneori și de 10 ori, alteori și de mai multe ori. La 23 iulie 1918, de pildă, a luat cuvîntul de 12 ori, la 3 august de 10 ori, la 21 noiembrie de 16 ori.

Pe bună dreptate remarcă, în memoriile sale, N.L. Meșceriakov, un vechi bolșevic: „Colosală greșală s-a făcut că la Consiliu nu s-a instalat un fonograf și n-a fost adusă o stenografă, care să înregistreze cuvîntările lui Lenin. I s-au stenografiat numai cuvîntările mari, rostite în ședințe mai importante. Or, intervențiile scurte, de 3-5 minute, erau strălucitoare, pline de miez. Prin ele Lenin transmitea deseori mai mult decît printr-o cuvîntare de amploare. Din păcate, s-au pierdut și nu avem nici o posibilitate să le recuperăm. Aceeași soartă au avut-o însemnările sale. Fie se rupeau pe loc, conform vechii practici a conspirativității, fie se rătăceau prin buzunare”.



Stalin — aminat cu răspunsul

Un tablou viu al modului cum conducea Lenin o ședință a guvernului s-a păstrat în însemnările lui N.A. Semașko (1874-1949), comisar al poporului pentru sănătate: „În timpul dezbaterilor, lui Vladimir Ilici îi plăcea să asculte «ce spun alții». Mijea atent un ochi și sfredelea oamenii cu celălalt, ascultă nemiscat pe oratori, punîndu-i fără milă la punct pe cei care vorbeau mult”.

Pentru comisarii poporului ședințele guvernului prezidate de Lenin constituiau o adevărată

rată școală de conducere a statului. „Erau prima și unica universitate din lume, unde comisarii poporului învățau cum trebuie să construiască puterea muncitorească-tărănească”, scria mai tîrziu G.I. Petrovski (1878-1958), care în primii ani de după Octombrie a condus Comisariatul poporului pentru afaceri interne. „De cîte ori nu i-a coborît din ceruri pe referenți Vladimir Ilici, aducîndu-i pe pămîntul gemînd de păcate, cu o singură întrebare laconică: «Și cam cît ne-ar costa asta?»”. Să nu te depărtezi de concret, să nu te ocupi de planuri himerice, de raționamente generale, să înveți să calculezi totul, să cîntărești, să prevezi totul, nelăsînd să-ți scape perspectivele, asta cerea Lenin activiștilor de stat. Bucurîndu-se de multă autoritate, el nu impunea niciodată tovarășilor săi propria opinie, respectînd principiul muncii colective. „Ca președinte al Consiliului Comisarilor Poporului, Vladimir Ilici nu rezolva niciodată singur problemele care priveau colectivul. El stimula inițiativa fiecărui lucrător, nu-l strivea cu autoritatea sa. Lingușeliile, gesturile slugarnice, ploconirile erau de neconceput în jurul lui Lenin. În cadrul ședințelor toți vorbitorii își expuneau liber părerile în problema dată și soluțiile se adoptau prin vot. Deseori se încingeau polemici aprinse; s-a întîmplat chiar ca majoritatea membrilor Consiliului să adopte o rezoluție cu care Lenin nu era de acord. Acționînd conform normelor de partid, Lenin, convins că problema are importanță de principiu, continua să o susțină în fața unor instanțe superioare, Biroul Politic, Plenara C.C., ajungînd uneori pînă la congresul partidului”, își amintește Fotieva.

„Eu nu mă pot opune voinței și hotărîrii colegilor din soviet”, scria el într-o scrisoare particulară adresată activistei M.F. Andreeva. „Fără convocarea Biroului Politic, nu pot da încă un răspuns”, îi transmitea direct prin cablu, la 19 sau 20 noiembrie 1920, lui Stalin, care îl întreba cum să acționeze împotriva intervențiștilor și altor forțe contra-revoluționare din Azerbaidjanul sovietic. Edificatoare în acest sens este și relatarea unui corespondent al ziarului nipon *Osaka Asahi*. El a adus la secretariat înregistrarea interviului pe care i-l luase lui Lenin la 3 iulie 1920. „Președintele Consiliului l-a citit foarte atent și a făcut corecturi, tîind expresii ca «Lenin a aprobat», «Lenin a respins». După cum am aflat mai tîrziu, nu Lenin aproba și respingea problemele, ci guvernul muncitorilor și țărănilor”.

„Munceam cu spor, cu sufletul, munceam făcînd glume, remarcă Lunacearski. Lenin izbucnea în ris fără undă de răutate cînd prindea pe cineva contrazicîndu-se și, după el, rideau toți marii revoluționari de la lunga masă a prezidiului. Se ridea la glumele președintelui, căruia îi plăcea foarte mult să se amuze. După un ris furtunos, în sală se instăpinea din nou acea seriozitate stimulatorie, în care curgea fluviul de rapoarte, schimburi de opinii, rezoluții”.

În românește de
Florentina DOLGHIN

CARTI SOSITE LA REDACTIE



● **FILE DIN ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN. VOL. 10** (sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară; coordonator de ediție general-maior dr. Ilie Ceaușescu).

Editura militară, București, 1982, 656 pp., 39 lei: volum jubiliar, reunind 29 studii de o întinsă cuprindere, sintetizând istoria luptelor necurmăte pătate de poporul român din cele mai îndepărtate vremuri până astăzi pentru realizarea, păstrarea și apărarea unității, independenței și libertății sale și pentru asigurarea progresului social; este publicat, totodată, și sumarul volumelor 1-9.

● **B.P. HASDEU ȘI CONTEMPORANII SĂI ROMÂNII ȘI STRĂINI** (text stabilit, traduceri și note de Nicolae Mecu, Viorica Nișcov, Al. Săndulescu, Mihai Vornicu).

Editura Minerva, București, 1982, 404 pp., 22 lei: volumul întâi al corespondenței primite de marele istoric și filolog, de la a cărui moarte s-au împlinit 75 ani.

● **Ion Ilincioiu — ȚĂRANI, PĂMÎNTUL ȘI MOȘIERII ÎN ROMÂNIA. 1864-1888.**

Editura politică, București, 1982, 284 pp., 14,50 lei: contribuții la studiul problemei agrare, de la Legea rurală a lui Al. I. Cuza până la răscoala țărănilor din martie-aprilie 1888.

● **Marin Bucur — JULES MICHELET ȘI REVOLUȚIONARI ROMÂNII.**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 266 pp., 18 lei: documente inedite din arhivele franceze din perioada 1846-1874.

● **C.D. Aricescu — SCRIERI ALESE** (ediție îngrijită de Dan Simonescu și Petre Costinescu; prefață de Ștefan Cazimir).

Editura Minerva, București, 474 pp., 25,50 lei: versuri, teatru, memorialistică, articole, studii istorice și corespondență.

● **Petre Pandrea — ATITUDINI ȘI CONTRIVERSE** (ediție îngrijită, cuvînt înainte și note de Gh. Epure).

Editura Minerva, București, 1982, 604 pp., 25 lei: eseuri din perioada 1926-1944 ale unui intelectual angajat în lupta pentru democrație și umanism, în apărarea valorilor culturii și civilizației, împotriva fascismului.

● **Anastase Iordache — PE URMELE GOLEȘTILOR.**

Editura Sport-Turism, București, 1982, 296 pp., 17 lei: incursiuni istorico-literare în trecutul unei familii de reputeți oameni de stat, patrioți și militanți pentru cauza națională.

EVENIMENTE ISTORICE

(Urmare din p.3)

și externe a statului nostru, la făurirea în mod conștient a propriului viitor, a viitorului socialist și comunist.

Documentele Conferinței Naționale vor reflecta, ca și toate lucrările forurilor de conducere ale partidului și ale țării care s-au desfășurat de la cel de-al IX-lea congres, contribuția fundamentală și rolul determinant al secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în elaborarea și înfăptuirea politicii partidului și statului, în soluționarea problemelor majore ale dezvoltării economico-sociale a țării, în stimularea energiei și forțelor creatoare ale națiunii, ale întregului nostru popor. În lumina acestor orientări apare tot mai pregnant locul și rolul istoric al Conferinței Naționale a partidului. „Conferința Națională — arăta secretarul general al partidului în cuvîntarea la Plenara C.C. al P.C.R. din octombrie a.c. — trebuie să reprezinte un moment important în viața partidului și a țării, să dea o nouă perspectivă l ptei și muncii poporului nostru pentru înfăptuirea programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate”.

Iată de ce acest eveniment, care, prin hotărârile adoptate, va jalona viitorul luminos al patriei, dă o profundă și aleasă semnificație celei de-a 35-a aniversări, la 30 decembrie, a proclămării Republicii. Acest timp istoric scurt, definit și marcat de marea împlinire îndeosebi în perioada ultimilor 17 ani, dă strălucire bilanțului aniversării Republicii.

Aceste evenimente, în deosebite forme, mobilizează și sudează întreaga națiune, întregul popor.

Zile de bilanț pe care marea cronică a țării le consemnează pe coordonata timpului devenirii noastre istorice. Așa cum dovedește istoria, țaria partidului nostru comunist, prestigiu său, rolul său conducător s-au afirmat prin strînsa legătură de nezdruincat cu clasa muncitoare cu celelalte categorii sociale, cu întregul popor, în această privință un rol determinant avîndu-l, în perioada ultimilor 17 ani, amplul și permanentul dialog pe care secretarul general al partidului îl poartă cu masele populare.

În marea carte a istoriei, aceste evenimente sînt consemnate ca date de referință ale trecutului glorios, al unui popor glorios, în fruntea căruia, conducînd cu fermitate destinele națiunii, secretarul general al partidului, președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu, trasează în mod științific viitorul, așterne în forme concrete cele mai cutezătoare planuri devenind realitate pe plaiurile frumoasei noastre patrii.

Socotit de Dante, il maggior poeta, duca e maestro" (cel mai mare poet, conducător și maestru) al pleiadei scriitorilor latini din „veacul de aur" al lui Octavian August, Publius Vergilius Maro (70-19 î.e.n.) — cunoscut, cel mai adesea, doar sub numele Vergiliu — a lăsat, în importanța sa operă, cuprinzând pe lângă vasta epopee Eneida, o culegere de poezii pastorale (Bucolice) și un poem despre munca pământului (Georgice) în care găsim numeroase informații nu numai despre romani și strămoșii lor, ci și despre multe alte popoare cunoscute lumii de atunci. Între acestea, tracii și ramura lor nordică — geto-dacii, precum și alte neamuri, sithonii, bisaltii,

ciconii, bebricii, edonii. Nu lipsesc agatirșii, care, potrivit lui Herodot, locuiau în podișul Transilvaniei și în centrul Moldovei. Deseori vorbește Vergiliu și despre legendarele amazone pe care le consideră de origine tracă „Threiciae amazones".

Despre fiecare din aceste neamuri, poetul mantovan (s-a născut în orașul Mantova) ne dă amănunte interesante. Astfel, în legătură cu geții vorbește de pustiul getic „deserta Geta-rum" — din nordul gurilor fluviului Dunărea — dar și de ogoarele lor, ocrotite de zeul Marte „Mars Gradivus", în ipostaza sa de zeu nu al războiului, ci al semănăturilor.

VERGILIU DESPRE TRACO-GETO-DACI

IOAN MICU



Una dintre cele mai comentate informații despre geți este cuprinsă într-un vers din *Georgice* (II, 497) — *coniurato descendens Dacus ab Istru* (dacul coborât de la Istrul [Dunărea — *n.n.*] pe care a jurat). Potrivit unor mențiuni din opera istoricului Aufidius (care a trăit în sec. I e.n.), dacii ar fi avut obiceiul ca, de fiecare dată când porneau în expediție, să bea din apa fluviului Istru, jurînd să nu se întoarcă din luptă decît biruitori. Dar verbul *coniurare* mai are un sens, acela de „a constitui un fel de coaliție". Așadar, nu este exclus ca Vergiliu să se refere la o coaliție a neamurilor geto-dacice, ce trăiau pe ambele maluri ale Dunării. Această „coaliție" constituia desigur acel „pericol dacic", despre care vorbește Horațiu, alt mare poet din „secolul de aur" al lui Octavian August. În anul 31 î.e.n., cînd Roma trăia sub psihoza unei iminente invazii dacice dinspre nord-est, prin Pannonia și Alpii Carintiei, o întrebare frecventă în capitala imperiului arată Horațiu, era „numquid de Dacis audisti?" (ce-ai mai auzit despre daci?).

Pămînturile traco-geto-dacilor se întindeau, cum rezultă din opera lui Vergiliu,

HABITS DES DACES



Chipuri de daci, așa cum se găsesc în gravurile franceze din sec. XVIII

În p. 30: Vergiliu — portret din vremea Renașterii, realizat de Luca Signorelli

pină spre ținuturile „polare”, avînd drept limite la sud, Marea Egee și la est Pontul Euxin. El considera spațiul tracic ca foarte îndepărtat, dincolo de el aflîndu-se regiunile hiperboreene, întinderile veșnic acoperite de omături și ghețuri. Cînd începea să bată crivățul, întregul peisaj tracic își schimba aspectul. O imagine vie a acestor ținuturi tracice, așa cum o vedea poetul, se desprinde din *Georgice* (III, 349-381). Stihurile vergiliene ne vorbesc despre „Istrul rostogolind nisipurile galbene”, de zăpezile de-acolo, de carele ce trec peste apa înghețată a râurilor, de apele mării, favorabile mai înainte navelor, acum însă blocate de ger, de vinul pe care îl tai bucăți cu securea, de oameni îmbrăcați cu blănuri de fiare, care beau zeamă de sorb, ce imită rodul viței ș.a.m.d.

Toate aceste imagini constituie, în bună măsură, rodul fanteziei unui meridional neobișnuit cu iernile reci ale ținutului carpato-danubian. Pe de altă parte însă în imagini aproape identice a descris ținuturile noastre și poetul Ovidiu, în perioada în care a trăit exilat în Tomis. Nu este deci exclus ca — așa cum par s-o indice și alte izvoare ale vremii (istorii, geografii ș.a.) — perioada cuprinsă între sec. I î.e.n.-sec. II e.n. să fi cunoscut o răcire accentuată a cliimei, marcată prin ierni deosebit de aspre.

De mare interes pentru cercetătorul modern sînt informațiile din *Eneida* despre diferite personaje mitologice sau căpetenii legendare ale tracilor: regi și prințese, ca Tereu, Thesus, Lycurg, Harpalve, luptătorul Butes ce se făcea că se trage din neamul regelui Amycis al bebricilor — trib tracic. Tot tracii erau regele Ciseu (a cărui fiică, Hecuba, a fost soția lui Priam) și Polymnestor sau Polymnester, căsătorit cu Ilione, fata cea mare a regelui Troiei. Toate aceste personaje apar în *Eneida* și ni se pare sugestiv să arătăm că arheologia zilelor noastre a relevat ample similitudini între descoperirile de la Troia și descoperirile arheologice de pe teritoriul României (așa-numita cultură Babadag).

Din trăsăturile fizice și sufletești ale acestor personaje, ca și din alte informații cu privire la semnițele tracice, putem reconstitui, în tehnica mozaicului (punînd informație lingă informație), portretul tracilor, așa cum îi vedea marele poet antic. Erau oameni de statură înaltă, uneori chiar uriași, ca Butes, de pildă. Se înfățișau cu o vigoare deosebită, ca oameni din ținuturile nordice, deprinși cu frigul, cu asprile vieți. Oricînd gata de luptă, erau vestiți pentru săgețile lor. O tolă cu săgeți trace e oferită ca premiu la jocurile funebre organizate de Enea în Sicilia, pentru a comemora moartea lui Anchise. Tolba avea o cingătoare lată, era bătută cu aur și cu o paftă dintr-o piatră scumpă, strălucitoare.

Tracii însă nu erau numai războinici, ci și crescători de vite și agricultori. Căii tracilor aveau mare faimă printre eroii *Eneidei*. Turnus, unul din tovarășii lui Enea, mergea „călare pe un cal trac cu pete albe, cu pîntenii gleznelor albi și purta sus fruntea tot albă”.

Creșteau, de asemenea, turme de oi, pricepîndu-se la tîmăduirea animalelor.

Agricultura constituia o îndeletnicire importantă. „Tracii ară”, menționează Vergiliu, atunci cînd vorbește de ceta-tea întemeiată de Enea la vîrsarea Hebrului.

O îndeletnicire de seamă era și viticultura. Pentru băut vinul, foloseau *craterae*, vase de formă și *mărime diferite. Un asemenea crater descris de Vergiliu era „un vas cu chipuri săpate pe dînsul, pe care Ciseu, regele Traciei i l-a dat [lui Anchise], odinioară, ca amintire și cheazășie a prieteniei”. Astfel de vase, care amintesc mult de rhytonele atestate prin descoperiri arheologice, vădesc înclinarea pentru frumos și măiestria artistică a tracilor. Calități ce au făcut, dealtfel, faima lui Orfeu, mitologicul personaj trac care, cîntînd din liră sau din acel instrument propriu tracilor, pe care Vergiliu îl numește *Threicia cithara* a reușit, fie și pentru puțină vreme, să pătrundă în Infern, pentru a o vedea pe iubita lui soție, Euridice.

1860. De la Paris la București

Lupta românilor, în prima jumătate a secolului trecut, pentru afirmarea drepturilor lor naționale, pentru înfăptuirea Unirii din 1859, a fost urmărită cu interes și simpatie de cercurile largi ale opiniei publice progresiste din Europa. Printre relatările despre principatele române apărute în acea perioadă în presa străină se numără și însemnările pictorului și litografului francez Dieudonne Auguste Lancelot, publicate în revista *Le Tour de Monde*, a editurii pariziene Hachette.

Lancelot a vizitat Țara Românească în 1860, iar relatările sale, însoțite de 153 gravuri în lemn, dintre care 80 sînt consacrate peisajului românesc, oamenilor, monumentelor și unor localități de la noi, au apărut în *Le Tour de Monde* în 1865, 1866 și 1868, sub titlul *De Paris à Bucarest*.

Lancelot a intrat în Țara Românească pe la Buziaș, a urmat cursul Dunării pînă

la Giurgiu, apoi de aici s-a îndreptat spre București. Din Capitală, a plecat spre Oltenia, trecînd prin Găești, Pitești, Curtea de Argeș și Rimnicu Vilcea. A vizitat mănăstirile de la Curtea de Argeș, Horezu, Cozia, Arnăuța, Tismana, Bistrița. A trecut apoi prin Cioclovina, Baia de Aramă, Lugoj și, la Timișoara, artistul francez s-a despărțit de meleagurile românești pe care le-a imortalizat în opera sa.

Lancelot a fost impresionat de frumusețea portului popular românesc. Cel al femeilor, nota el, „trezește fericitele amintiri ale Greciei și Italiei: în pictură ar fi încîntător în ce privește culoarea; în sculptură, superb ca linii și lăsînd să se vadă proporțiile trupului și grația boiului”. A fost, de asemenea, impresionat de efortul făcut de poporul nostru de a păși după unirea Țării Românești cu Moldova într-o nouă epocă de

progres. Lancelot a avut „sentimentul — cum mărturisirea el — că a văzut unul din lucrurile rare ale lumii: o aglomerație de 6 000 000 oameni scuturînd praful putred a douăzeci de veacuri de apăsare, de năvăliri și barbarie pentru a merge cu îndrăzneală să lege leagănul său, tradițiile sale, steagul său de una din cele mai mari epoci ale istoriei”.

Despre Lancelot și însemnările sale din Țara Românească au scris N. Iorga (Istoria Românilor prin călătorii), G. Oprescu (Țările române văzute de artiști francezi, sec. XVIII și XIX), A. Cornea (De la portulan la vederea turistică).

În planșele I-IV, revista noastră reproduce cîteva dintre desenele executate de artistul francez pe pămîntul românesc, în urmă cu peste 120 ani.

Ioan LĂCUSTĂ

Important

În curînd, concursul Magazin istoric ediția 1983. Bibliografie: numerele 10, 11 și 12 din 1982, și 1, 2, 3 din 1983 ale revistei. Amănunte în numerele viitoare.

PLANSELE NOASTRE

① ② ③ ④ Din desenele lui D. A. Lancelot făcute în timpul călătoriei sale pe meleagurile românești (1860. De la Paris la București, p. 32)

LE
TOUR DU MONDE
DE PARIS A BUCHAREST,

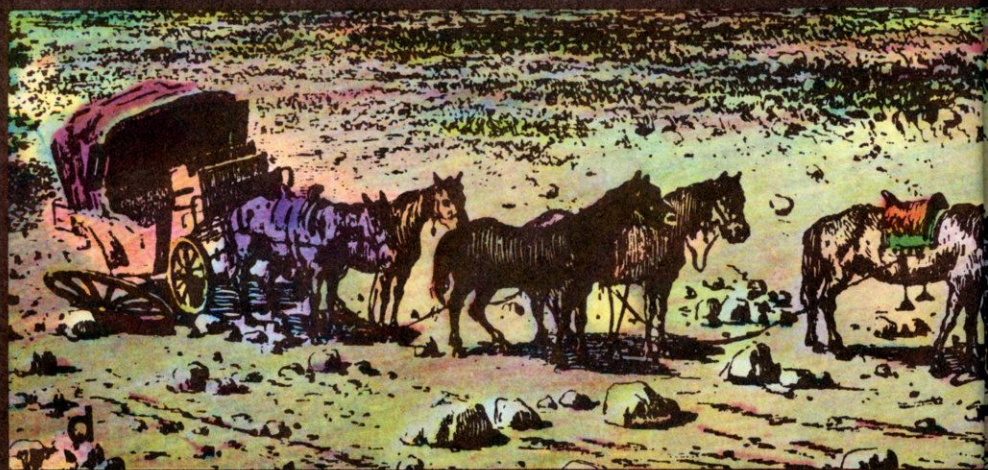
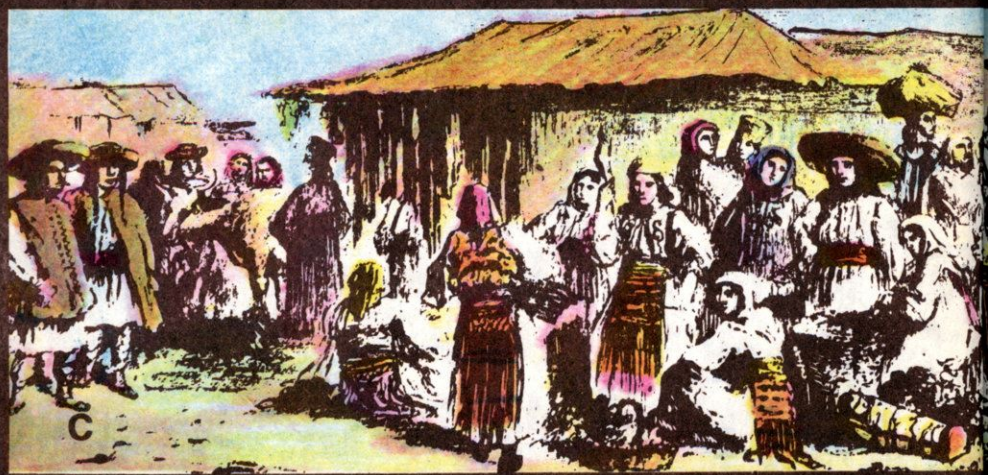
CAUSERIES GÉOGRAPHIQUES¹,

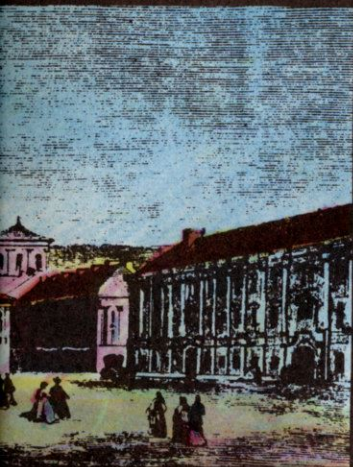
PAR M. LANÇELOT.

1860 — TEXTE ET DESSINS INÉDITS



a. Cu vasul pe Dunăre, la clasa a doua





b. Piață
timișoreană



e. Birja și
pasagerii ei

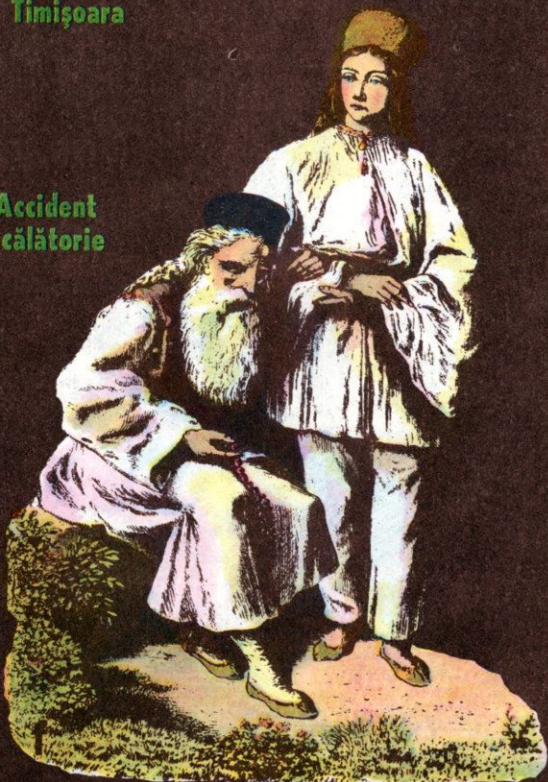


c. Români
din Timișoara

f. Bătrîn
centenar



d. Accident
de călătorie





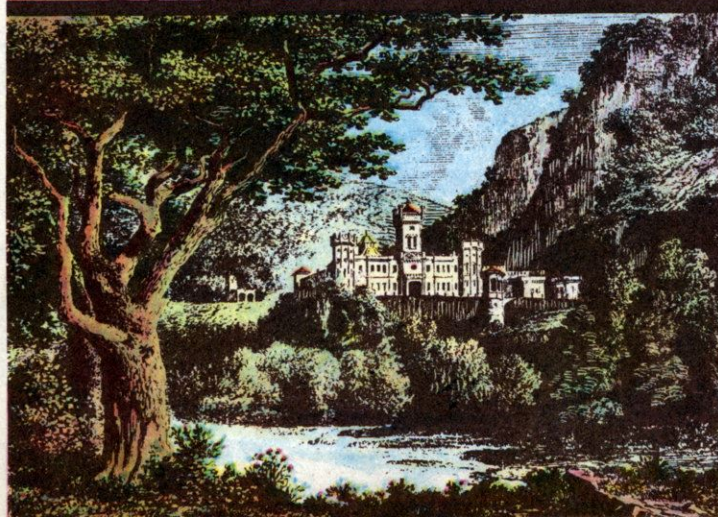
g. Peștera
Pelovragi



h. Fabricarea
țuicii

i. Mănăstirea
Tismana

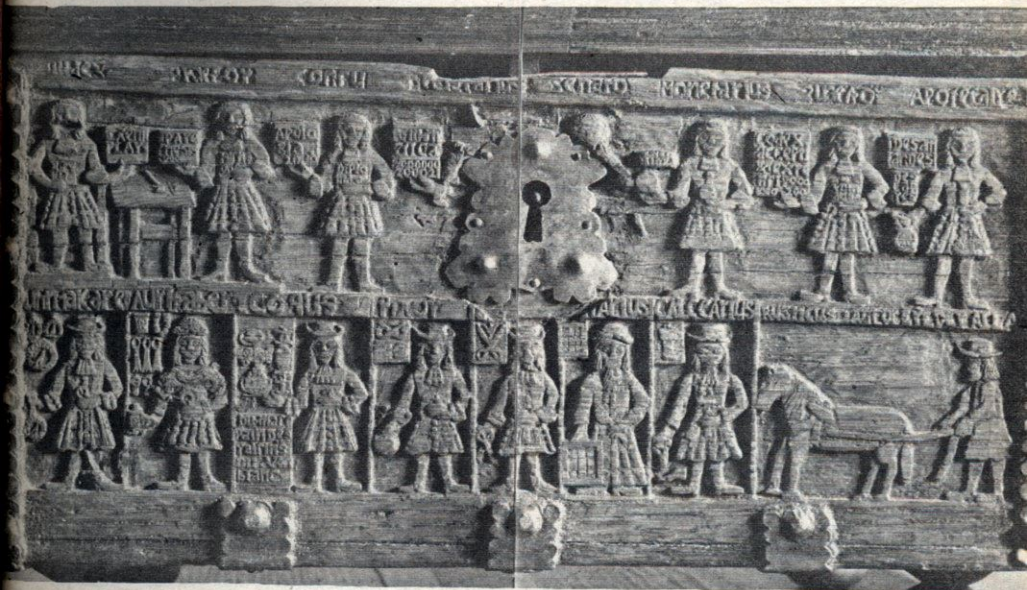
j. Tinără româncă



«SĂ FIM DECI

FINLANDEZI»

GEORGE RADU



Finlandezii, popor de origine și limbă fino-ugrică, ajung pe teritoriul de azi al Finlandei la începutul erei noastre, reușind să-și ducă o limbă și o civilizație proprie și să trăiască în acest spațiu, cum scria Nicolae Iorga în 1939, „fără să supere pe nimeni, niciodată”. I-au „supărat” însă alții pe ei.

Potrivit tradiției, prin anul 1157, suedezii, sub conducerea regelui Erik IX (1150-1160), întreprind o „cruciadă” în Finlanda, expediție religioasă, dar cu un pronunțat caracter politic, ce avea să se soldeze cu ocuparea teritoriilor din preajma golfurilor Botnic și Finic. Erik îl lasă drept conducător al pământurilor finlandeze creștinate pe un anume episcop englez Henry, care îl însoțise și care stabilește în Finlanda prima organizație bisericească.

În 1238, are loc a doua „cruciadă”, condusă de Birger Jarl, care extinde colonizarea asupra

altor teritorii finlandeze, întemeind primul episcopat la Turku, condus de episcopul Thomas. Eforturile lui Birger sînt amenințate însă de Iaroslav, prințul Novgorodului, care nu vedea cu ochi buni puterea suedeză și creștină catolică traversînd Golful Botnic. În urma luptelor care au loc între suedezi și ruși, puterea Suediei se va stabili definitiv în provinciile Haima și Uusimma.

O a treia expediție suedeză, în 1293, condusă de Torgils Knuutsson, avea să ducă la cucerirea întregii Finlande și la întemeierea fortăreței Viipuri (Viborg). Ducii de Novgorod nu priveau însă cu ochi buni extinderea dominației suedeze în Finlanda și, de aceea, profitînd de neînțelegerile interne suedeze, au făcut dese incursiuni pe teritoriul finlandez, unele din acestea ajungînd pînă la Turku.

Ridicată oficial la rangul de mare ducat, în 1581, Finlanda va participa la aventura

militară a Suediei pentru cucerirea țărilor baltice, fapt care va provoca mari tulburări interne, soldate cu răscala țărănească cunoscută sub numele de „războiul bifelor”. Sub conducerea lui Gustav II Adolf (1611-1632), regatul suedez atinge apogeul, anexând toate teritoriile din jurul Mării Baltice, dar aceste victorii nu favorizează cu nimic Finlanda. Pe de altă parte, centralizarea administrativă impusă de Gustav se exercită în detrimentul independenței Finlandei.

Sub Carol XII (1697-1718)¹, puterea Suediei avea să cunoască o creștere răsunătoare, dar și un declin dezastruos. Marea confruntare dintre Carol XII și țarul Petru cel Mare (1682-1721)² avea să coste scump Finlanda, care devenea — pentru a cita oară? — locul de desfășurare al bătăliilor dintre cele două mari puteri. Prin tratatul care s-a încheiat la Nystadt, în 1721, Rusia primește provinciile baltice, o parte din Carelia și cetatea Viborg. Dar nici Suedia și nici Finlanda nu se împăcau cu pierderile teritoriale suferite. În 1788, Gustav III (1771-1792) crede că a sosit clipa să recupereze provinciile pierdute, țarul fiind ocupat și cu eternul conflict rusoturc, izbucnit în 1787. Suedia suferă însă un nou eșec, ce însuflețește în cugetele finlandezilor ideea separării de Suedia. Dar ziua eliberării nu venise încă.

Cîtiva ani mai târziu, Europa cunoaște dominația imperială franceză iar Napoleon (1804-1814 și 1815)³, în culmea gloriei sale, crede că va hotărî destinul multor popoare. Gustav IV al Suediei refuză însă să participe la blocada continentală împotriva Angliei (1806) și să închidă porturile suedeze pentru navele englezești. Acest fapt va schimba destinul Finlandei. În 1807, la Tilsit, Napoleon „promite” țarului Alexandru I (1801-1825)⁴ — Finlanda, cu condiția ca Rusia să forțeze Suedia să participe la blocada împotriva Angliei. Peste un an, în februarie 1808, ca urmare a acordului de la Tilsit, armatele țariste pătrund în Finlanda. Suedia se resemnează cu pierderea „marelui ducut” și renunță la el necondiționat. Finlanda, care sperase să devină independentă, nu a reușit decît să-și schimbe dominația.

Țarul Alexandru I s-a arătat, la început, plin de înțelegere. Chiar în timpul războiului, în 1809, voind să liniștească țara proaspăt dobîndită, el a convocat Dieta și a promis Finlandei o largă autonomie. El a ținut un discurs plin de formule frumoase delegaților Dietei veniți la Porvoo (Borgă) să depună jurămîntul de fidelitate, înainte chiar de încheierea păcii. De fapt, tonul acestui discurs nu era străin de rezistența îndrăgită a trupelor finlandeze care, în nord, încă nu depuseseră armele. „Finlanda a intrat de acum în rîndul națiunilor” — spusese, în limba fran-

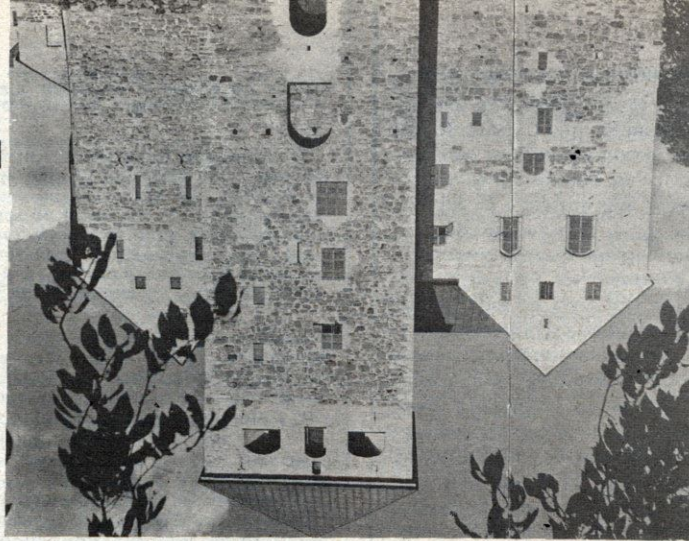
ceză, țarul, care-și adăugase la titlurile sale și pe cel de „mare duc de Finlanda”. El a declarat finlandezilor că marelui ducut va beneficia de aceleași drepturi pe care le avusesse și sub dominația suedeză. Dar, începînd din 1816, consiliul guvernului finlandez a luat numele de „senat imperial”, iar primul dintre guvernatorii generali a fost ales dintre ofițerii sau înalții demnitari ai regimului țarist. Întîiul titular al acestei funcții, Mihail Speranski, a pus în circulație o formulă de o ciudată ambiguitate: „Finlanda este un stat, nu un guvern”.

La 8 aprilie 1812, țarul a mutat capitala țării de la Turku la Helsinki, pentru a-i slăbi vechile legături cu Suedia și a o apropia de capitala imperiului — Petersburg. În 1828, Universitatea de la Turku a fost și ea mutată la Helsinki, prinții ereditari ai Rusiei fiind numiți „cancelari ai Universității finlandeze”.

Sentimentul național al finlandezilor care nu era, în continuare, luat în seamă, a dat naștere unei mișcări patriotice care a cuprins repede populația țării. Un tânăr profesor de la Universitatea din Helsinki, Adolf Ivar Arwidsson, a lansat celebra și istorica frază ce va deveni cuvîntul de ordine, mai întîi pentru intelectualii romantici din Turku și Helsinki, apoi, din ce în ce mai mult, pentru toți finlandezi: „*Suedezi nu putem fi, ruși nu vrem să devenim; să fim, deci, finlandezi!*”. Același Arwidsson a cerut introducerea limbii finlandeze în învățămînt și în presă și a condus o campanie pentru finlandizarea vieții spirituale. Este momentul cînd Elias Lönnrot a cules din tradiția orală păstrată de barzii populari epopea eroică a poporului finlandez, *Kalevala* (1835). Alături de Lönnrot s-a aflat filozoful și omul de stat Snellman, a cărui operă a fost inspirată de cauza națională. El a scris manuale și cursuri universitare în limba finlandeză, fapt ce i-a adus înlăturarea de la Universitate. Retras în orașul Kupio, a fondat ziarul *Saima*, în care a continuat să-și apere concepțiile. În 1850, o ordonanță imperială a suspendat toate publicațiile și tipăriurile în limba finlandeză, afară de lucrările destinate învățămîntului religios sau intereselor economice. Dar, mișcarea creată de Arwidsson și Snellman depășise stadiul cînd o simplă ordonanță imperială putea s-o înăbușe.

Țarul Alexandru II (1855-1881), s-a arătat mai grijuliu cu marelui său ducut. După ce în Rusia luase o serie de măsuri menite să ducă la dezvoltarea capitalismului (reforma agrară, desființarea iobăgiei, reforma universitară, reforma zemstvelor etc.) și-a îndreptat atenția spre Finlanda. O reformă a învățămîntului a fost făcută în 1866; limba finlandeză a intrat în drepturile sale firești; Snellman a fost readus la Universitate; s-a dezvoltat presa în limba națională, iar literatura finlandeză era pe cale de a se naște. Țarul a trezit, în sfîrșit, Dieta din lungul ei somn, promițînd că o va convoca din trei în trei ani.

¹⁻⁴ Magazin istoric, nr. 12/1969; 5/1972, 9/1981; 2/1967, 9/1968, 9-11/1969, 4/6/1972, 3, 10/1979, 10/1980, 10-11/1986, 6/1973.



Castelul din Turku, important monument istoric finlandez, construit începând din anul 1880

În p. 33: Iadă datînd de la începutul sec. XVII și împodobită cu sculpturi ce înfățișează reprezentanți ai diverselor categorii sociale: judecătorul, trezorierul, guvernatorul, brătarul, croitorul, țărănul etc.

minuție străină.

ziua independenței, ziua eliberării de sub do-

Finlanda își sărbătorește ziua națională —

De atunci, în fiecare an la 6 decembrie,

independența Finlandei, la 6 decembrie 1917,

este eliberat și, revenit la Helsinki, proclamă

Svinhufvud, deportat în Siberia de către țar,

țul președinte al Camerei finlandeze, P.E. Fos-

la numit Lenin, se prăbușește în Rusia. Fos-

„farismul”, „închisoarea popoarelor” cum

pentru Finlanda”;

trebuie să spunem: libertate de despărțire

într-adevăr, împotriva anexiunilor, atunci

alia în Finlanda, Lenin scria: „Dacă sîntem,

autodeterminare. Încă din mai 1917, cînd se

clama *Declarația drepturilor popoarelor la*

frunte cu Lenin. La 14 noiembrie, Lenin pro-

mează Consiliul Comisariilor Poporului în

vernul provizoriu este răsturnat și se for-

obective și înconjură Palatul de Iarnă. Gu-

la Petrograd”. Găzile roșii ocupă principalele

la 7 noiembrie, începe insurecția armată

ilegal din Finlanda, unde trăise clandestin

vietelor. În octombrie 1917, Lenin¹ sosește

întreaga putere să fie trecută în minile So-

al Sovietelor pe întreaga Rusie², se cere ca

încape răscoală marnanilor din flota Mării

Baltice³. În iunie 1917, la primul Congres

tuția maselor din imperiu. În martie 1917,

Rusia era puternic împlicată, agravăza și-

a Finlandei. Primul război mondial, în care

pregătirea unei armate secrete de eliberare

lor străine. În 1914, se constituie și începe

parte națională. În ciuda prezenței garnizoane-

partea începe organizarea unei mișcări de elibe-

tați în Siberia. În fața acestei situații, în

Dar Alexandru III (1881-1894), următorul

far, a dispărut profund ceea ce el a numit

„minciuna constituțională”, iar fiul său, Ni-

colae II (1894-1917)⁴, a suprimat complet

autonomia marelui duc, transformîndu-l

într-o simplă provincie. Asupra țării,

att în Rusia cit și în duc, nu a mai cunoscut

limite. Ca urmare, mișcarea revoluționară a

cîștigat teren, culminînd cu revoluția din

1905, care a cuprins și Finlanda. Țarul începe

să se teamă. Semnează încetarea măsurilor

de asuprire și înlocuiește, în 1906, Dieta cu

o Cameră din care fac parte 200 deputați,

aleși prin vot universal. „Zmintea occidentală”;

tală⁵: femeile finlandeze obțin, primele din

lume, dreptul la vot. Dar ele nu vor profita

mult timp de acest drept, pentru că, în 1910,

o nouă voce strigă în Duma de la Petersburg:

„finit *Finlandia*”. Întîrîndu-și poziția în

propria țară, împărțat începe o nouă pe-

rioadă de asuprire a Finlandei. Tactica este

usor modificată: dizolvarea sistematică a

Camerei, înlocuirea membrilor „demisionați”

din Senat cu militari ruși, numirea unui gu-

vernator general apropiat cercurilor imperiale.

Un astfel de „guvern” n-are nimic împotriva

refuză să o recunoască. Noul guvernator

general Seyn proclamă starea de asediu și

introduce un regim de teroare polițienească.

Președintele Camerei finlandeze, Svinhuf-

vud, va face parte din primul convoi de depor-

6-11/1977.

¹ „Magazin istoric”, nr. 6-11/1975; 11/1977; 11/1983;
7/1987; 10/1988; 2-5/1970; 11/1971; 4/1973; 11/1979; 4/1980;

DIN CULISELE UNUI ASASINAT POLITIC (II)

Dr. EUGEN PREDA

În deceniul patru, forțele patriotice, democratice, antifasciste din România, în rîndul cărora partidul comunist acționa cu fermitate și consecvență, situîndu-se în fruntea luptei pentru apărarea independenței și suveranității patriei grav amenințată de ofensivele revizioniste și hitleriste, au reușit să bazeze pentru o vreme ascensiunea Gărzii de fier spre putere¹.

Adversar neînduplecat al fascismului intern și al pericolului mortal pentru întreaga civilizație al fascismului internațional, P.C.R., în noua situație a țării, a chemat încă la 10 septembrie 1940 la „doborîrea tiranicei dictaturi militaro-gardiste” (documentul: Punctul nostru de vedere), avertizînd, totodată, că „Garda de fier unește deschis ocuparea României de către armata germană”. Cursul evenimentelor avea să confirme cît de îndreptățită era chemarea C.C. al P.C.R. din 15 ianuarie 1941, adresată tuturor forțelor antifasciste de a păși „pe drumul prin care poporul român își ia soarta în propria sa mînă” și în care sublinia că „pune [ca] singura condiție [a] oricărei colaborări atitudinea față de independența națională a poporului român”. Același document denunța: „Regimul legionar a creat «poliția legionară». Acești bandiți înarmați au maltratrat, schingiuit și jefuit mii și mii de cetățeni, devastînd domiciliile lor... Conducătorii gardiști au trecut la împușcarea în masă și a conducătorilor fostei dictaturi regale și ai partidelor burgheze (măcelul de la Jilava, asasinarea bestială a lui Madgearu și Iorga)... Conducătorii legionari caută să ascundă vina lor de trădare națională a poporului și de situația catastrofală a țării în urma guvernării lor de patru luni de zile”.

În polida teroarei, Partidul Comunist Român, care suferea din plin reprimarea dictaturii militaro-fasciste, a fost singura organizație politică care, chiar atunci, a denunțat public „asasinarea bestială a lui Madgearu și Iorga”.

În paginile care urmează încercăm continuarea descifrării, pe bază de documente, a substrațiilor asasinatului profesorului Virgil Madgearu care dezvăluie existența unui plan prin care, folosindu-se elemente ale Gărzii de fier, Germania hitleristă urmărea să lichideze și personalitățile politice burgheze care, dintr-un motiv sau altul, se opuneau dominației ei.

Suita de documente o continuăm cu *Procesul-verbal al declarației martorului Virgil Lărgeanu, avocat, făcută la 15 iulie 1941*.

Ministerul de interne știa mai mult?

Iată cîteva fragmente semnificative: „În ziua de 27 noiembrie 1940, l-am văzut pe Virgil Madgearu la ora 12, într-o stare sufletească de deprimare, stare sufletească ce nu mai văzusem la el timp de 10 ani cît i-am fost secretar și în care timp avusese dezluzii și amărăciuni pe care le înfruntase. Era foarte impresionat de cele petrecute la Jilava, pe care le știa de la d-nii Maniu și Mihalache, ce fuseseră înainte la dînsul și-l informaseră...”

Totodată mi-a spus că în dimineața aceea fuseseră ridicăți de acasă d-nii Tătăreanu, Argetoianu, între alții și dl. Gigurtu.

Eu eram mirat că-l ridicaseră și pe Gigurtu. Madgearu mi-a spus că probabil frica de concurenți, asta a fost expresia lui...

A rămas însă foarte îngrijorat și pesimist de perspectivele situației din Țara Românească.

La 1.30 l-am părăsit, iar la 2.30 am primit un telefon de la dl. Mihalache care m-a invitat imediat la el. Dl. Mihalache mi-a relatat că, pe la orele 2 fără un sfert, au venit niște indivizi la Madgearu, care s-au declarat legionari, l-au invitat să facă o declarație urgentă la Prefectura Capitalei și Madgearu s-a dus. Că, date fiind cele ce se petreceau în țară, a cerut Președinția Consiliului, vînd să vorbească cu dl. Antonescu, care era în Consiliu; a cerut Ministerul de interne — nu i s-a dat; în cele din urmă a venit dl. Rîșanu² la telefon, i-a spus că n-are nici o cunoștință, că se va interesa și-i va comunica.

După cîtva timp, dl. Rîșanu i-a comunicat că Madgearu nu este la Prefectura capitalei, este dus cu o mașină spre Ploiești și că a luat măsuri să fie întors din drum.

M-am întrebat adeseori cine informase atît de precis pe dl. ministru Rîșanu, dacă știa mai mult decît cele ce relatase.

² Subsecretar de stat în Ministerul de Interne.

¹ Vezi începutul articolului în nr. 41/1982; precizăm, totodată, că data menționată în nota 2 din subsoțul p. 36, rîndul 4 este „22 iulie 1940”.

Dl. Mihalache mi-a spus să merg spre Ploiești și să mă interesez la autoritățile de acolo...

M-am dus la Chestura Ploiești, am vorbit cu chestorul de carieră, mi-a răspuns că nu știe nimic, nu poate nimic, arătînd cu semnul că este legat de mîni.

Pentru că memorasem două nume: Tucan și Dacu, nume [pe] care dl. Mihalache mi-a spus că le știa d-na Madgearu de la cei care veniseră să-l ridice pe Madgearu, am întreat pe chestor dacă există în poliția legionară Prahova persoane care să poarte asemenea nume. Chestorul mi-a răspuns că sînt în poliția legionară Prahova doi informatori, unul Tucan, altul Dacu.

Am vrut atunci să vorbesc cu chestorul legionar, închipuindu-mi că de la el aș putea afla ceva în privința lui Madgearu...

Chestorul a insistat să nu mă duc și mi-a spus că el, ca polițist, atît mai poate face, sã dea sfaturi.

Am plecat atunci la un telefon să comunic la București că există un Tucan și Dacu în poliția legionară Prahova și că mă duc să vorbesc cu chestorul. Am aflat de la București că fusese găsit împușcat Virgil Madgearu în pădurea Snagov.

Jandarmii de la Tîncăbești mi-au spus că nu primiseră nici un ordin, căci altfel ar fi oprit mașina, care li se păruse de altfel suspectă.

Adaug că dl. Mihalache mi-a spus că vorbise cu dl. ministru Rîșoanu înainte de a veni eu, adică în jurul orei 15.

(ss) V. Lărgeanu

Președintele Secției III-a,

(ss) Lt. colonel magistrat dr. A. Petrescu.
Grefier (ss) Zorapapel".

În uniforma Wehrmachtului

Un alt document asupra căruia ne oprim este *Rechizitoriul procurorului militar rostit în ședințele procesului din 17 și 18 iulie 1941*: „.... Spre seara zilei de 27 noiembrie, cînd s-a putut afla zvonul că a fost asasinat ziditorul de țară Nicolae Iorga și cunoscutul profesor și om politic Virgil Madgearu, — vîntul răzmeriței brăzda ulițele... Magistratul instructor a stabilit că asasinii lui Virgil Madgearu, sînt: Traian Boeru, fost secretar general al Institutului național al cooperăției [persoana cu mustață groasă]; Ion Tucan, fost secretar general la aceeași instituție; Ștefan I. Cojocaru, doctorand al Academiei comerciale și fost consilier la Institutul Național al Cooperăției; Tudor Dacu, avocat din Ploiești, fost agent informator la poliția legionară din acel oraș și fost inspector al Cooperăției; Iacobuță Ștefan, șofer în serviciul instituției... Am convingerea că între participanții la acest odios asasinat au figurat și alți legionari — ca instigatori sau complici — care n-au putut fi încă identificați și — bineînțeles — că uciderea lui Virgil Madgearu este o verigă în lanțul asasinatelor pregătite și executate de mișcarea legionară cu scopul suprimării foștilor demnitari ai vechiului

regim, precum și a aceloră socotiți ca prigonitori ai mișcării.

➤ O altă verigă a fost asasinarea profesorului Nicolae Iorga — în aceeași zi — la interval de numai cîteva ore — și de aceeași echipă”.

În sfîrșit, cităm din *Sentița Cursii Marșiale a Comandamentului Militar al Capitalei, Secția III-a*, dată și citită în ședința publică din 22 iulie 1941: „Curtea, în numele legii, hotărăște: ... cu unanimitate de voturi condamnă pe acuzații Traian Boeru, Ioan Tucan, Dacu Tudor, Iacobuță Ștefan, pe fiecare în parte, în contumacie, la cîte 8 (opt) ani închisoare corecțională, cîte 100 000 (una sută mii) lei amendă penală și cîte 2 (doi) ani interdicție corecțională fiecare... Cu unanimitate de voturi îi condamnă pe fiecare în parte din acuzații de mai sus la moarte... Achită de orice penalitate pe acuzatul Cojocaru Ștefan...”

Deliberările procesului nu au identificat deci decît patru dintre participanții direcți la asasinarea lui V. Madgearu, deși mărturiile vorbesc de cel puțin șase, nu au indicat cu probe că toți asasinii profesorului N. Iorga au fost aceiași cu ai profesorului Madgearu, existînd în anumite faze ale procedurii, chiar dubii că ar fi fost „aceiași bandă”. Singura persoană implicată fizic în proces a fost achitată. Ceilalți fuseseră de mult transportați în Germania de către Gestapo, unii, ca Traian Boeru, au fost îmbarcați, la 5 martie 1941, din gara București-mărfuri, în uniformă Wehrmachtului, și duși la Viena (Cf. M. Fătu, *I. Spălățelu, Garda de Fier organizație teroristă de tip fascist*, Ediția a II-a, Ed. Politică, 1980, pp. 357-358).

Procesul a înfirmat, implicit, prima versiune publică oficială, mincinoasă, cel puțin în dovă chestiuni: a) identitatea unora dintre „necunoscuții” care îl ridicaseră pe Virgil Madgearu de acasă a fost comunicată la Președinția Consiliului de Miniștri, încă înainte de a se produce asasinatul (Tucan, Dacu); b) „necunoscuții” au declarat ei înșiși că sînt legionari, iar legitimația prezentată de Dacu îl desemna că aparține poliției legionare, ceea ce a fost, de asemenea, comunicat, înaintea asasinatului, în același loc.

Șeful Serviciului Secret de Informații este surprins

Filele calendarului din ziua de 27 noiembrie 1941 i s-ar putea adăuga și următoarea telegramă adresată de ministrul britanic la București, R. Hoare, către Foreign Office: „Ministrul Statelor Unite a fost informat dintr-o bună sursă secretă că trei legionari, Prekop, Dumitrescu (și posibil fiul) și Cristescu au părăsit ieri România, pentru Spania, unde urmează să asazineze pe regele Carol, Urdăreanu și madam Lupeșcu”. Tot la 27 noiembrie (cînd cadavrul lui V. Madgearu zăcea la

¹ Pe piatra funerară de la cimitirul Bellu stă scris: Virgil N. Madgearu născut 27 dec. 1887 decedat 27 noemb. 1940.

File din calendarul evenimentelor din a doua jumătate a lunii noiembrie 1940:

15. „Maniu crede că ar putea să decidă pe generalul Antonescu la tolerarea unor legături amicale cu Anglia. El declară că e datorită guvernului să trimită în Anglia oameni politici care să dezvolte o activitate în vederea consolidării relațiilor anglo-române”. (Raport al Serviciului Secret de Informații asupra activității grupării național-țărăniști și a lui Iuliu Maniu, de la 1 septembrie 1940 până în prezent [mai 1943]; toate declarațiile lui Maniu care nu au indicat altă sursă sînt conforme acestui raport.)

22: I. Antonescu discută la Berlin cu Hitler, căruia, conform stenogramelor germane, îi spune că a doua zi va adera la Pactul tripartit.

23: I. Antonescu semnează adevăturarea la Pactul tripartit.

25: Puțin înainte de miezul nopții, I. Antonescu se întoarce de la Berlin, încheind intermiatul la Președinția Consiliului de Miniștri al lui H. Sima; în timpul acestui intermiat, H. Sima dizolvă printr-un decret Asociația „Pro-Transilvania”, ceea ce, conform Serviciului Secret de Informații, „pentru Maniu era clar că Sima dăse urmărire unui ordin al germanilor”.

26: Consiliul de Miniștri este informat despre discuțiile de la Berlin.

— Ora 01. Sînt masacrați la închisoarea Jilava

64 deținuți, foști demnitari sau alte persoane ce urmau a fi judecate pentru acțiuni antilegionare în timpul lui Carol II.

08.30-09: C. Argetoianu, Gh. Tătărașcu, I. Gîrțur (foști prim-miniștri), M. Ghelmegeanu (fost ministru de Interne), general C. Hăvieșel, general dr. Marinescu (fost ministru al sănătății) și colonel V. Marinescu sînt ridicați de la domiciliile lor, din dispoziția dată în aceeași dimineață de prefectul poliției Capitalei și aduși la Prefectură.

10.00: Secretarul general al Ministerului de Interne, V. Birliș, îi cheamă în cabinetul prefectului poliției, unde se află și vicepreședintele Consiliului de Miniștri, H. Sima. Aceștia din urmă dă dispoziții să fie eliberați I. Gîrțur și C. Hăvieșel. Discușind cu C. Argetoianu, Gh. Tătărașcu și M. Ghelmegeanu, își sfătuiește să plece în străinătate. Urmează o convorbire separată a lui Sima cu prefectul poliției Capitalei, după care oferta plecării în străinătate este reînnoită. În acest timp își face apariția subsecretarul de stat la Ministerul de Interne, Al. Rîșanu (considerat omul generalului I. Antonescu) care l-a preluat pe cel care se mai aflau acolo.

11.00: Rîșanu și însoțitorii lui ajung la Ministerul de Interne (unde împreună cu M. Ralea au rămas 5 zile); la aceeași oră, un grup de legionari se prezintă la locuința lui N. Iorga (clădirea actualului Institut de istorie din Șoseaua Aviatorilor) și îi se spune că profesorul nu este acasă.

Madgearu discută, acasă la el, cu Maniu și Mihaela despre asasinarea de la Jilava și ridicarea lui Gh. Tătărașcu, C. Argetoianu și a celorlalți.

13.30: Legionarii revin la domiciliul lui N. Iorga și fac o percheziție.

13.45: V. Madgearu este ridicat de legionari.

14.00-15.00: I. Mihaela telefonează lui I. Antonescu și îi se răspunde că este în ședința Consiliului de Miniștri (se discută evenimentele de la Jilava). Îi sesizează pe Rîșanu, care „n-are nîlc o cunoștință”, dar „se va interesa”. Rîșanu transmite că Madgearu „nu-i la Prefectura Capitalei; este dus cu o mașină spre Ploiești și că a luat măsuri să fie întors din drum”. („M-am întrebat adeseori cine informase atît de precis pe dl. ministru Rîșanu, dacă știa mai mult decît cele ce se relatase” — V. Lărgăanu, secretarul lui V. Madgearu).

15-15.30: Un pădurar descoperă pe V. Madgearu în azone și își notează numărul mașinii cu care circula asasinii; este anunțat telefonic șeful postului de jandarmi Snagov.

16.30-17.00: Postul de jandarmi Tîncăbești comunică Ecaterinei Madgearu că soțul ei a fost ucis.

17.30: N. Iorga este ridicat de la vila sa din Sîlna, cu aceeași mașină a Institutului Național de Cooperatie (6.211 B.R.), cadavrul său fiind descoperit abia a doua zi, la ora 07.15.

parterul de la morgă). I. Antonescu îl primește pe Maniu care protestează împotriva asasinatelor. După aflarea știrii uciderei lui Madgearu, în rîndurile oamenilor politici din partidele burgheze, conform unui raport al Serviciului Secret de Informații, domnește panica: „toată lumea vrea să fugă” în străinătate.

Versine publică a șefului Serviciului Secret de Informații. La procesul guvernului Antonescu (1946), fostul șef al Serviciului Secret de Informații, Eugen Cristescu, care își preluea funcția la 15 noiembrie 1941, a declarat: „Am făcut o serie de cercetări. A fost un plan general și n-a fost numai nenorocitul de Nicolae Iorga. A fost un plan general de suprimare a tuturor oamenilor noștri de stat... [Datorită sosirii lui Rîșanu în cabinetul prefectului poliției] s-au intimidat legionarii. Era acolo d. Ghelmegeanu, era și d. Tătărașcu și alții. Rîșanu i-a luat și i-a dus la Ministerul de Interne unde i-a internat. Madgearu a fost mai nenorocit, l-au dus direct în pădure și l-au împușcat [subl. ns.]. Cu Iorga, există dosarul la mine la serviciu cu toate cercetările făcute. Toți asasinii lui Iorga sînt citați nominal. Există dosarul. Se găseau toți asasinii în Germania. Există dosarul, cu toate detaliile, identificarea tuturor și mă așteptam să-i găsesc arestați acum, după ce armatele aliate au intrat în Germania. Sînt toți identificați în dosar”.

Această declarație nu clarifică: a) de ce numai V. Madgearu și N. Iorga au fost duși „direct la pădure”?; b) a existat și un dosar întocmit de Serviciul Secret de Informații asupra asasinării lui V. Madgearu și în care au fost identificați ucigașii?

Îndreptățită, deși retorică, apare surprinderea că, în pofida identificării asasinilor, „după ce armatele aliate au intrat în Germania” aceștia nu fuseseră arestați. Dealtfel, nu se cunosc cazuri de tragere la răspundere a legionarilor care s-au refugiat în zonele de ocupație occidentale ale Germaniei, nici chiar a celor care au făcut parte din guvernul fantomă al lui Horia Sima instalat de nazisti în toamna 1944 la Viena.

Declarația lui E. Cristescu a consolidat teza propusă încă la procesul din 1941 cu privire la existența unui „plan general de suprimare” a foștilor oameni de stat și, în cazul lui N. Iorga, cea a faptului că asasinarea s-ar fi datorat „răspunderii morale” pentru arestarea lui C.Z. Codreanu în aprilie 1938². Această ultimă legendă, încă insuficient examinată critic din lipsa unor date importante, mai circula și în prezent în literatura noastră istoriografică, publicistică și beletristică.

De reținut este și faptul că, pînă acum, nu s-a clarificat de ce în cazul asasinatelor de la Jilava și al secheștrărilor de persoane din dimineața de 27 noiembrie 1940 autorii direcți au fost, conform sentinței procesului din 1941, recuțați dintre „oameni fără nici o ocupație, vechi infractori cîrtați și cu morala și cu justiția”, în timp ce la asasinarea profesorilor N. Iorga și V. Madgearu a participat o echipă specială, alcătuită din persoane

¹⁻² Magazin istoric, nr. 8/1979; 11/1975.

regrupate în aceeași instituție (Institutul Național al Cooperăției), dintre care două aveau funcții de conducere. Nici după două decenii de la tragicele evenimente, într-o broșură apărută la Madrid, în 1961, Horia Sima, care a participat direct la organizarea și supravegherea asasinării primului ministru Armand Călinescu și care este copărtă la toate crimele comise în timpul existenței „statului național-legionar”, nu explică de ce a fost ucis V. Madgearu, limitându-se să constate că „acesta a făcut tot ce i-a stat în putință «să ațite» pe guvernanții împotriva mișcării” (M. Fătu, I. Spălățelu, *op.cit.*, p. 300).

Că legionarii intenționau să mențină un regim de teroare și să asasineze pe toți cei care fi considerau adversarii lor nu încape îndoială. Această orientare avea binecuvîntarea unor importante foruri naziste. Dar, de ce tocmai la 27 noiembrie, în momentul în care Reichul, dată fiind preocuparea de a-și consolida pozițiile strategice și economice în România pentru a le folosi în planurile secrete de agresiune în sud-estul și răsaritul Europei, nu urmărea o gravă destabilizare în țară?

Substratul unui refuz politicos

Raportul lui D/H.13, care asociază asasinarea lui V. Madgearu cu ajunul plecării sale în străinătate, unde i se atribuia intenția „punerii bazelor Comitetului Național Român”, rămîne o pistă de urmărit și elucidarea tuturor aspectelor ce decurg din ea ar aduce clarificări necesare și importante. Lichidarea fizică directă, dar cel mai adesea prin intermediari recrutați din rîndurile fasciștilor locali, a personalităților care erau sau puteau deveni obstacole în calea politiciilor lor, în România sau alte țări, a fost o politică practică de naziști¹. Dacă V. Madgearu reușea să le scape de sub control, aceasta ar fi putut avea reale implicații asupra planurilor hitleriste.

În momentul acela, în afara hotarelor României, se afla doar o singură personalitate cu prestigiu deosebit — N. Titulescu — și cele trei încercări ale sale de a părăsi, înaintea decedului, teritoriul francez aflat sub controlul regimului de la Vichy au fost blocate². Tocmai această situație l-a determinat pe N. Titulescu să încerce o altă modalitate pentru a-și relua activitatea în slujba intereselor țării sale, în condițiile specifice ale situației României, care purta pecetea ocupației de fapt germane și a singuroaselor evenimente de la sfîrșitul lunii noiembrie. La 10 decembrie 1940, de la Carlton Hotel din Cannes, Titulescu i-a scris primului ministru al Marii Britanii: „Stimate Winston (dvs. m-ați autorizat să vă chem astfel)... Am încredere în Marea Britanie; am încredere în nobila cauză pentru care ea luptă și mai ales am încredere în dvs., stimatul meu Winston, care îi conduceți lupta. Găsiți-mi mijlocul de a veni la dvs. și de a lupta de partea dvs.” Prin inter-

mediul unui diplomat român din Elveția, scrisoarea a fost remisă Legației britanice de la Berna. La 31 decembrie 1940, secretariatul lui W. Churchill a cerut la Foreign Office un proiect de răspuns. În 6 ianuarie 1941, Foreign Officeul a transmis textul proiectului de răspuns și o notă explicativă către cel care avea să semneze scrisoarea. În notă se afirma: „Simțămîntul nostru este că, lăsînd la o parte dificultatea de a-l aduce aici, dl. Titulescu nu ne-ar fi de nici un folos [subl. ns.] în prezent, deși bunăvoința sa și posibil chiar numai prezența sa ar putea fi de însemnătate ulterioară. În consecință, sugerăm ca răspunsul să fie scurt și neangajant și alăturăm un proiect pentru a fi luat în considerare”. Iată și textul acestui proiect: „Dl. Titulescu, Carlton Hotel, Cannes, ianuarie 1941.

Am fost foarte bucuros să primesc scrisoarea dvs. care mi-a parvenit prin ministrul nostru la Berna și am apreciat foarte mult gîndul care v-a îndemnat să-mi trimiteți un astfel de mesaj încurajator.

Pot prea bine să înțeleg cît de grea și supărătoare trebuie să găsiți prezența dvs. claustrare [în original *confinement*], fără vreo activitate importantă care să vă distragă și vă trimită întreaga mea simpatie. Între timp, anticipez o întîlnire cu dvs. în zile mai ferice”.

Acest refuz l-a determinat pe C. Davilla — fostul ministru român la Washington (1929-1937), în strîns contact cu Titulescu cît a trăit acesta, și care se afla și el în sudul Franței — să adreseze o scrisoare (7 aprilie 1941) ambasadorului american la Vichy pentru a-i solicita o întrevvedere, deoarece „după moartea lui Titulescu, am rămas singurul reprezentant al democrației românești în libertate și am rămas aici în urma unor instrucțiuni precise” ... ale lui I. Maniu. Ambasadorul W. Leahy a informat Departamentul de stat că în cursul întrevederii pe care a avut-o cu Davilla, acesta și-a exprimat dorința să plece în S.U.A. „pentru a lucra în interesul democrațiilor din România”. La 19 mai 1941, Leahy a fost instruit să-i acorde sprijin pentru a veni în S.U.A.

O anume lumină asupra refuzului politicos adresat lui Titulescu poate proiecta și remarcă lui B. Sweet-Escott privind principiul aplicat de S.O.E. față de demersurile persoanelor din raza sa de activitate: „Ei nu erau de *nici un folos* [subl. ns.] dacă nu aveau organizații în interiorul României și Bulgariei, care să poată fi folosite pentru subversiune”. Nu se poate omite nici faptul că, după capitularea Franței, Marea Britanie, rămasă singură în război, considera ca obiectiv fundamental atragerea de partea ei a Statelor Unite și U.R.S.S. și, în acest context, era luat în considerare orice act care putea duce la o ciocnire militară germano-sovietică. Încă la 6 august 1940, o instrucțiune a Foreign Officeului transmisea Legației britanice din București: „Restaurarea României pe o poziție de reală independență neutră este evident lucrul cel mai de dorit și chiar dacă, acesta ar fi împie-

ÎNAINTE DE CĂDEREA CORTINEI

Londra, unde amprentele istoriei constituie o realitate și un magnet turistic, se va îmbogăți din toamna viitoare cu un nou punct de atracție, estimat la 300 000 vizitatori anual. Lucrările pregătitoare sînt în plină desfășurare la complexul subteran aflat la 21 metri de suprafața inimii Capitalei — Whitehall — unde premierul Winston Churchill își instalase în anii celui de-al doilea război mondial cartierul general. Mobilierul, hărțile, camera de urmărire a operațiilor de pe toate fronturile, filele cu însemnări, sistemul de alarmă s-au păstrat intacte. La fel dormitorul și cămaruța alăturată, aparent o toaletă, care adăpostea telefonul direct cu Casa Albă din Washington. Împreună cu urlașa statuie

din apropiere, din squarul dintre catedrala Westminster și Palatul Parlamentului, inaugurată în 1974, cu prilejul centenarului nașterii lui Churchill și care-l înfățișează într-o mantă militară, și cu cealaltă statuie din foaietul Cămării Lorzilor, adăpostul blindat va conserva imaginea populară a premierului, asociată cu faptele britanicilor în ultimul război mondial. Un război în care, după cum s-a exprimat chiar Churchill, „voința poporului era hotărîită și de neclintită. Eu numai am exprimat-o. Ei aveau inima de leu. Eu am avut șansa de a-i da leului răgetul”.

Dealtfel, introducerea între obiectivele itinerarelor istorice a urlașei cazemate cu laturile sprîji-

nite pe Mall — una dintre arterele cele mai circulante din Londra — pe Saint James's Park și pe Downing Street reprezintă și un act de dreptate și educație de o mare semnificație, întrucît într-o metropolă cu un număr copleșitor de monumente, puține sînt acelea menite să reamintească noilor generații anii eroici și aspri ai luptei antihitleriste. Dacă despre bunkerul lui Hitler s-a scris atît de mult, acum va fi scos la lumină bunkerul de unde Churchill s-a opus dictatorului nazist, începînd cu perioada cînd Anglia a reprezentat virtualmente, între iunie 1940 și iunie 1941, singurul stat care a ținut piept ofensivei hitleriste.

Articolul lui Anthony Seldon, care a condensat pentru History Today un amplu studiu al său cu același titlu apărut în volum¹, are meritul nu numai să lumineze culisele și spectacolul vieții politice britanice, dar și să reamintească perioada celui de-al doilea mandat ca premier al lui Winston Churchill, din totalul de aproape nouă ani cît a deținut această înaltă funcție. De fapt, cînd, după șase ani, în toamna 1951, W. Churchill a revenit la Downing Street 10 era pentru prima oară cînd aceasta se întîmpla ca urmare a exprimării voinței electoratului britanic. Atunci, deși avea 77 ani, s-a putut constata că gustul său pentru implicarea în marile probleme internaționale rămăsese nealterat, ca și decizia de a nu da înapoi de la nimic posibil în prezervarea pozițiilor Marii Britanii. Se știe că Winston Churchill a pus mult zel în anii '45, '46, '47 în războiul rece. Kermit Roosevelt, americanul care a coordonat la fața locului operațiunea serviciilor secrete (C.I.A. și M.I.6) de îndepărtare a premierului Mossadegh, cel ce naționalizase petrolul iranian, descrie în memoriile sale cum, la scurt timp după congestia cerebrală din iulie 1953 a lui Churchill, a fost primit de primul ministru englez căruia i-a prezentat un raport. Premierul, sprijinit în pernă și moțîind din cînd în cînd, i-a spus în sfîrșit: „Tiner, dacă aș fi avut cîțiva ani mai puțin, nimic nu mi-ar fi plăcut mai mult decît să servesc sub comanda ta în această mare aventură”.

Detonarea experimentală în 1954 a primei bombe cu hidrogen a întărit însă convingerea lui Churchill de a-și spori eforturile pentru a se evita o confruntare globală de natură să ducă la un război nuclear și astfel, după cum a scris John Colville, diplomatul care s-a aflat în preajma lui Churchill cît timp a fost premier,

¹ A. Seldon, *Churchill's Indian Summer. The Conservative Government, 1951-1955* (Vara tîrzie a lui Churchill. Guvernul conservator, 1951-1955). Londra, 1981.



„unul dintre cei mai mari miniștri pe timp de război al Marii Britanii și-a încheiat viața sa politică luptând împotriva unor copleșitoare conflicte pentru cauza păcii”.

Pentru o înțelegere mai completă a excepționalei tenacități umane și virtuozității politice desfășurate de bătrînul lider conservator pentru a-și menține postul de premier, este necesar să ne întoarcem înapoi spre ascruta nu numai cariera, dar și caracterul churchillian.

Să ne amintim mai întîi că, în 1940, el preluase conducerea guvernului Majestății Sale la vîrsta de 66 ani, moment despre care el scria: „Întreaga mea viață nu a fost decît o pregătire pentru această oră și pentru această încercare”. El însuși descrie astfel momentul din seara zilei de 10 mai 1940, la orele 18.00: „Am fost de îndată primit de rege. Majestatea Sa m-a primit cu cea mai deplină amabilitate și m-a invitat să iau loc. M-a privit cîteva clipe iscoditor și pătrunzător și apoi mi-a spus: «Presupun că nu știți de ce v-am chemat?». Răspunzîndu-i în același mod, i-am spus: «Sire, pur și simplu nu știu de ce». Zîmbind regele mi-a spus: «Doresc să vă rog să formați guvernul». I-am spus că o voi face fără îndoială.

Și astfel, atunci, în acea noapte de 10 mai la începutul celei mai importante bătălii [e vorba de ofensiva germană pe Frontul de vest — n.n.], am dobîndit puterea supremă în stat, pe care de atunci încolo am exercitat-o într-o măsură crescîndă timp de 5 ani și 3 luni în timpul războiului mondial, la sfîrșitul căruia, toți dușmanii noștri capitulasera fără condiții sau erau pe cale să o facă, iar eu am fost imediat alungat de către corpul electoral britanic de la orice post de comandă al treburilor de stat”.

Un al doilea moment îl descrie un alt om politic conservator, Anthony Eden, atunci cînd în memoriile sale evocă tristul sfîrșit de iulie 1945, cînd Winston Churchill nu se putea acomoda cu înfrîngerea în alegeri: „26 iulie. Ne-am dus la Snitterfield, unde am ajuns la timp, ca să aflăm știrile de la ora 1. Era clar că am pierdut. L-am chemat la telefon pe Churchill și i-am spus tot ce am fost în stare să-i spun.

Pe atunci, Churchill nu avea de gînd să demisioneze, ci să vină în fața Parlamentului ca reprezentant al guvernului și să-l lase pe laburisti să ne scoată. L-am sfătuit să nu ia nici o hotărîre pînă nu vom avea mai multe informații despre rezultatele alegerilor. Dacă înfrîngerea avea să fie categorică, era mai bine să ne retragem imediat. Primul ministru a mormăit ceva și mi-a cerut să mă întorc la Londra cît mai curînd posibil.

Cînd am sosit la Londra, i-am făcut o vizită primului ministru, care mi-a spus că-și dăduse demisia.

N-am vorbit prea mult despre viitor, căci îmi era aproape cu neputință. Aveam o foarte mare simpatie pentru acest om, copleșit de înfrîngerea personală pe care o suferise. Fusesse adînc mișcat de mulțimile entuziaste cărora li se adresase în fiecare oraș din țară în timpul campaniei, deși de fapt oamenii nu spusese decît: „Mulțumim. Ne-ați condus în chip admirabil. Vă vom păstra întotdeauna recunoș-

tință”. Era greu de presupus ca el să fi distins un adio în cuvintele lor. Dacă ar fi simțit, nu ar mai fi fost Winston Churchill.

27 iulie: la amiază, Churchill a convocat ședința de adio a Cabinetului. A fost o treabă destul de tristă. După ce s-a terminat, tocmai mă îndreptam spre ușă, cînd Winston m-a chemat înapoi și am petrecut o jumătate de oră singuri. Era destul de amărît, sărmanul. A spus că nuse resemnase ci, dimpotrivă, durerea lui crescuse ca de pe urma unei răni care doare mai tare după primul șoc. Avea sentimentul că fusese tratat așa cum nu meritase. Mi-a spus, printre multe altele: «Treizeci de ani din viață mi l-am petrecut în această cameră. N-am să mai șed niciodată aici. Dumenea da, eu însă nu».

1 august. Winston și cu mine am luat masa singuri într-un separeu la Claridge. Către miezul nopții, l-am lăsat singur. Ce uluitoare diferență față de situația lui cu o săptămînă în urmă cînd, la un simplu gest, veneau la el alergînd miniștrii și șefii de stat major. Îl doare lovitura primită și își simte mindria rănită. Dar poate pentru celebritatea sa în istorie e mai bine.

Soarta joacă uneori feste ciudate. Dacă Churchill, trecut de 70 ani, s-ar fi retras din viața politică în momentul victoriei și i-aș fi luat eu locul, s-ar fi spus în legătură cu înfrîngerea noastră în alegeri: dacă ar fi fost Churchill la conducere, conservatorii ar fi invins!

14 august 1945. Japonia a capitulat. S-au încheiat cei șase ani de încercări, prin care trecusem de la iminența înfrîngerii pînă la echilibrul de forțe și în cele din urmă la victorie. Pretutindeni, în țară, oamenii se bucurau. În seara aceea, Churchill a invitat un număr de colegi din Partidul Conservator să la masa cu el, la Claridge. Dineul acesta a fost pentru mine ceva ireal, pîrîndu-mi-se de neconceput ca Churchill să la masa într-un hotel, în loc să se afle în centrul festivităților populare.

După cîna, am trecut într-o altă încăpere și ne-am așezat în cerc în jurul unui aparat de radio deschis. L-am auzit pe Attlee, lătrînd cîteva fraze scurte și anunțînd apoi că japonezii capitulasera. Războiul se terminase.

S-a făcut tăcere. Churchill nu fusese solicitat să se adreseze poporului britanic”.

Aceste două momente explică, probabil, mai în profunzime psihologia șefului conservator care, revenit peste șase ani din nou la Downing Street 10, nu găsea de cuviință să predea stafeta nici măcar gnerelui său, pe care în iulie 1945 îl propusese regelui la Ordinul Jartierei, onoare pe care el o declinase, motivîndu-și refuzul prin aceeași amărăciune pe care i-o provocase veto-ul opus la sfîrșitul războiului de națiunea britanică față de continuarea rămînerii sale ca prim-ministru.

Să ne amintim, în sfîrșit, că atunci cînd, la 24 ianuarie 1965, Winston Churchill (care la 3 ianuarie luase dejunul cu o veche prietenă, celebra actriță Vivien Leigh, la reședința ei Tickerage de lângă Londra) înceta din viață, între hirtile personale ale laureatului Premiului Nobel pentru literatură al anului 1953, s-a găsit și scenariul propriilor sale funeralii. Revelațiile noilor documente pe care acum pentru întîia oară le pu-

blică și comentează în paginile ce urmează Anthony Seldon nu fac astfel decât să confirme temperamentul și abilitatea politică ale lui Churchill, figură controversată, complexă și contradictorie, dar dominantă a scenei politice britanice. Timp de peste șase decenii, cât a durat viața sa politică activă, indiferent dacă și-a dăruit talentul, energia și capacitățile Partidului Liberal sau dimpotrivă celui conservator, indiferent dacă a fost ofițer sau ziarist, indiferent dacă a fost membru al gu-

vernului sau reprezentant al opoziției, indiferent dacă a excelat inovind arta oratoriei parlamentarismului britanic sau a scris carte după carte, ca biograf și memorialist, Churchill a servit fără încetare interesele Imperiului britanic, al cărui apus este deseori asociat în istoriografie cu amurgul vieții sale. Se poate considera că aforismul churchillian „faptele sînt întotdeauna de preferat viselor” rezumă sensul propriei sale experiențe istorice.

E.C.P.

WINSTON CHURCHILL —

amurgul carierei politice

ANTHONY SELDON

Într-o mai mare sau mai mică măsură, toți liderii postbelici ai Partidului Conservator [din Marea Britanie] au fost ținta unor presiuni exercitate de subalterni impacientați, presiuni urmărind a-i obliga să se retragă din postul de lider: Anthony Eden¹, Harold Macmillan², Alec Douglas-Home³, Edward Heath⁴. Unul singur dintre ei, Winston Churchill, s-a eschivat cu mult calm unor asemenea intenții ale colegilor săi, trăindu-le manevrele cu un dispreț imperturbabil. În 1954, cînd Churchill era din nou premier, Hugh Massingham scria: „Sir Winston deține toate atuurile. Nu poate fi determinat să se grăbească și nimeni dinăuntrul sau din afara guvernului nu este destul de puternic sau destul de stăruitor încît să-l facă să-și părăsească postul, cu o clipă mai devreme decît o dorește el”.

Și mai remarcabilă decît tenacitatea lui Churchill de a ține piept tuturor a fost lipsa celei mai mici aluzii în presă despre discuțiile purtate în guvern, pentru a-l determina pe bătrîn să se retragă. S-ar putea ca prietenii pe care îi avea Churchill printre proprietarii de ziare, în special lordii Beaverbrook, Bracken și Camrose, să fi jucat un rol important în stăvilirea difuzării zvonurilor, așa cum s-a întîmplat și în cazul apoplexiei lui Churchill, din vara anului 1953. Abia acum, cînd martorii simt, în sfîrșit, că pot vorbi și cînd de ambele părți ale Atlanticului s-au descoperit însemnări și scrisori nepublicate, s-au putut pune cap la cap evenimintele din ultimii ani petrecuți de Churchill la Downing Street 10⁵.

Bomba unui sondaj de opinie

Churchill a fost profund afectat de victoria zdrobitoare a laburistilor, din vara lui 1945⁶.

⁵ Pe străduța Downing Street, din cartierul Whitehall, la nr. 10, se află reședința oficială a primului ministru.

⁶ La 25 iulie 1945, au avut loc alegeri parlamentare, în care laburistii au obținut o majoritate covârșitoare de voturi. S-a format un guvern laburist, condus de Clement Richard Attlee.

dar poziția sa personală în partid era atît de puternică, încît, la acea dată, aproape nimănui nu-i trecea prin cap, nici în cele mai intime gînduri, că el ar trebui să se retragă din viața politică. Totuși, pe măsură ce lunile în care conservatorii erau în opoziție se adunau, Churchill rămînea tot mai departe de majoritatea colegilor săi din Parlament și de debaterile cu privire la reformularea politicii partidului al cărui lider era, debateri desfășurate sub președinția lordului R.A. Butler⁷.

Doi ani după alegerile din 1945, cîteva personalități cu vechime în partid s-au întîlnit în locuința frunțașului conservator Harry Crookshank, pentru a discuta problema viitorului lui Churchill. Reuniunea a fost atît de secretă, încît numai unul dintre cei prezenți și-a făcut însemnări despre ea. Este vorba despre James Stuart, în acea vreme prim-chestor⁸: „Casa era un

⁷ Lordul Richard Austen Butler, ministru al educației (1941-1945), a fost ministru de finanțe în guvernul lui Churchill din 1951. În 1955, a devenit lord al sigiliului privat (pînă în 1959) și lider al Camerei Comunelor (membru guvernului care se ocupa de stabilirea ordinii de zi a lucrărilor Camerei), pînă în 1961.

⁸ Primul chestor (în engleză *Chief Whip*) este un funcționar superior al partidului, însărcinat cu menținerea disciplinei în rîndurile deputaților și informarea lor în cadrul activității parlamentare.

¹ Ministru al afacerilor externe (1935-1938; 1940-1945; 1951-1955), prim-ministru (1955-1957), (*Magazin istoric*, nr. 4-6, 8/1971).

² Ministru pentru problema locuințelor (1951-1954), al apărării (1954-1955), al afacerilor externe (1955), de finanțe (1955-1957). I-a succedat lui Eden ca prim-ministru (1957-1963).

³ Ministru al afacerilor externe (1960-1963, 1970-1974). I-a succedat lui Macmillan ca prim-ministru (1963-1964).

⁴ Prim-ministru (1970-1974), i-a succedat lui Harold Wilson (1964-1970).

loc deosebit de discret; nu cred că exista un altul mai potrivit. Era de dorit să nu atragem atenția presei. După ce intrai pe ușa de sticlă încadrată în plumb masiv (sticla fiind colorată oprea lumina), un singur bec electric mic, cât o lumină de candelă abia pilpind, spargea întunericul ca de catacombă. Ne-am adunat într-un salon de la etaj, încărcat pînă la refuz cu paravane, obiecte de artă orientală și mobilă victoriană greoaie. Totul în jur avea un aer grav, copleșitor". Ca urmare a deliberărilor, Stuart a fost desemnat să discute cu Churchill chestiunea retragerii sale. Dar primul ministru i-a făcut o primire atît de rece, încît toată agitația care precedase vizita s-a spulberat ca prin minune.

Doi ani mai tîrziu, în februarie 1949, au apărut din nou frămîntări. O alegere parțială importantă urma să aibă loc la Londra, în circumscripția South Hammersmith. Cu cîteva zile înainte de vot, Churchill a ținut o cuvîntare importantă în Camera Comunelor, în care a atacat "cheltuielile bugetare excesive" ale laburistilor. Presa a speculat momentul. La numai cîteva ore, la toate colțurile de stradă din circumscripția electorală se vindeau ziare din care cititorii aflau că conservatorii aveau să reducă substanțial cheltuielile sociale ale statului. Rezultatul alegerilor a fost categoric: conservatorii au suferit un eșec umilitor. În *Daily Telegraph* a apărut un articol în care Churchill era aspru criticat. Foarte furios, el i-a telefonat de la Haga redactorului-șef Arthur Watson, întrebîndu-l cu o voce tunătoare: "*Daily Telegraph* mă părăsește?". Rezultatul alegerilor a generat un scandal și în partid, dar, de data aceasta, nu unul limitat la membrii conducerii „gvernului din umbră”¹.

Churchill a asistat la o reuniune a deputaților conservatori „ocupanți ai băncilor din

spate”², unde a auzit cu mîhnire cum aceștia criticau aspru modul lui de a conduce partidul. Totuși, resentimentul lor nu a fost îndeajuns de puternic, încît să nu fie domolit de cuvintele lui Churchill, care apela la stringerea rîndurilor. În următoarele luni, nemulțumirile s-au potolit din nou.

Fără să știe Churchill, conducătorii partidului examinau posibilitatea de a trăi lipsindu-se de liderul lor. Printre documentele personale ale lordului Woolton, pe atunci președintele partidului³, se pot găsi date despre un sondaj al opiniei publice, al cărui rezultat a fost prețioasă și surprinzătoare informație că dacă Churchill s-ar retrage, nu ar fi de așteptat o scădere a popularității și voturilor de care ar beneficia partidul. Deci: dacă, în eventualitatea unei alte crize, Churchill ar susține ca ieșirea sa din politică ar duce la un dezastru în alegeri pentru conservatori, i s-ar servi imediat această bombă.

O așteptare exasperantă

Spre sfîrșitul mandatului laburistilor, s-a constatat o reacție defavorabilă guvernului lor. Odată cu ea, nemulțumirea existentă printre conservatori privîndu-l pe Churchill a scăzut. Alegerile din februarie 1950 nu au adus mult sperată victorie a conservatorilor, dar majoritatea laburistă a fost redusă la 5 mandate, față de 146 în 1945. În următoarele 18 luni, Partidul Conservator s-a regroupat în jurul lui Churchill. A fost o perioadă nefericită pentru laburiști, în cursul căreia s-au votat foarte puține legi constructive. Tot atunci,

ei au pierdut doi dintre cei mai străluciți miniștri ai lor, pe Sir Stafford Cripps⁴ și pe Ernest Bevin⁵, care au demisionat din motive de sănătate. În plus, Aneurin Bevan⁶ și-a dat demisia din guvernul laburist din pricina unui dezacord cu privire la orientarea politică. Era evident că primul-ministru, Clement Attlee, nu se mai putea opune multă vreme cererii lui Churchill de a se anticipa alegerile. Într-adevăr, cînd acestea au avut loc, la 25 octombrie 1951, conservatorii au revenit la putere, cu o majoritate de 17 mandate. Două zile mai tîrziu, s-a format guvernul conservator, condus de Winston Churchill. Victoria — alături de care sălășluia dezamăgirea pentru majoritatea redusă obținută de conservatori în Camera Comunelor — a fost totuși suficientă pentru a curma discuțiile despre înlăturarea lui Churchill. După alte cîteva luni însă, nemulțumirile au reapărut. În plus, exista și o substanțială doză de simpatie față de Anthony Eden, moștenitor politic prezumtiv al lui Churchill, încă din 1942, dacă nu chiar de mai înainte, care, în 1951, redevenise ministru de externe.

Nemulțumii se grupau în jurul lui Crookshank, noul lider al Camerei Comunelor, al lui Stuart, acum ministru cu problemele scoțiene, lordului Salisbury, ministrul Commonwealthului, Patrick Buchan-Hepburn, succesorul lui Stuart ca prim-chestor. Ei s-au întrunit la mijlocul lunii iunie 1952. Adunai în jurul mesei, la Crookshank acasă, și-au pus întrebarea (fără a-i găsi vreun răspuns) cum ar putea fi deter-

¹ Sir Richard Stafford Cripps (1889-1952), fost ambasador în U.R.S.S., trimis special în India, ministru al industriei aeronautice și președinte al Camerei de comerț; între anul 1947 și 1950 a fost ministru de finanțe.

² Ernest Bevin (1884-1951), ministru al muncii (1940-1945) și al afacerilor externe (din 1945).

³ În timpul celui de-al doilea război mondial, Aneurin Bevan (1897-1960) s-a manifestat ca opozantul numărul unu al lui Churchill. În 1945, a devenit ministru al sănătății. În 1951 — ministru al muncii, dar a fost demis în același an din cauza sumelor propuse în buget pentru sănătatea publică. Din această perioadă, datează așa-numitul „bevanism”, mișcare de aripă stîngă, care urmărea să dea Partidului Laburist o orientare mai puțin reformistă.

¹ „Guvernul din umbră” (în engleză *Shadow Cabinet*) este numele dat grupului de lideri al partidului de opoziție, desemnați să devină miniștri, în cazul venirii la putere a partidului lor.

² „Ocupanți ai băncilor din spate” (în engleză *back-benchers*) li se spune deputaților care nu au funcții de răspundere în partidele politice. În Parlamentul britanic, locurile din față sînt rezervate membrilor guvernului, al „gvernului din umbră” și altor fruntași ai partidelor de guvernămînt.

³ Frederick James Woolton (1883-1964), ministru al aprovizionării (1939-1940) și al alimentației (1940-1943), a devenit în 1946 președinte al Partidului Conservator, bucurîndu-se de un mare succes în organizarea partidului, ceea ce a condus la victoria conservatorilor din 1951. În sistemul politic britanic, președintele unui partid nu este în mod necesar și liderul său politic, desemnat totdeauna a fi și virtualul prim-ministru al unui guvern format de acel partid.

minat Churchill să-i cedeze locul lui Eden (care refuzase în permanență să se lase amestecat în discuțiile lor). Dealtfel, problema s-a dovedit insolubilă și în următorii trei ani. S-a încercat un număr enorm de diverse tactici, toate însă lipsite de succes.

Inițial, Churchill avusese intenția să rămână la șefia guvernului doar câteva luni, atât cât să prezideze ridicarea restricțiilor din timpul războiului, menținute de laburiști după 1945. Moartea, la 6 februarie 1952, a regelui George VI i-a oferit însă un nou pretext pentru o prelungire: trebuia, desigur, să rămână până când tinăra regină, Elisabeta, va putea fi încoronată și instalată în deplină siguranță în funcția ei, nu-i așa? Uneltitorii au deplins în тайна acest fapt, fără a da însă nici un semn de nelinește.

Curînd, Churchill le-a oferit un nou motiv de regret: în urma morții lui Stalin, în martie 1953, a anunțat că ar privi cu entuziasm o nouă înțelegere la cel mai înalt nivel cu rușii¹. Churchill, marele lider din timpul războiului, dorea să intre acum în istorie ca liderul care a înfruntat împăcarea dintre Est și Vest.

Eden ajunsese la desperare. Găsea tot mai greu de suportat perioada de expectativă și nesiguranță, exacerbate și de teama sa că, după ani de așteptare a postului mult râvnit, ar putea fi întrecut la potou de un om față de care simțea o netă antipatie — Butler. În timpul războiului, munca lui Eden la Ministerul de externe se desfasurase sub privirea publicului, dar după 1951, realizările lui Butler la finanțe și cam eclipsaseră succesele. La numai câteva luni de la alegeri, publicația *Spectator* arăta că Butler era privit acum ca viitorul prim-ministru conservator, „aceasta dacă, din vreun motiv nefericit, dl. Eden ar renunța”. Pe Eden îl mai frământa și altceva — sănătatea. În aprilie 1953, după căsătoria sa, din august 1952, cu nepoata lui Churchill, Clarissa Eden (a doua sa căsăto-

rie, prilej de multe comentarii nefavorabile), Eden, în vîrstă de 56 ani, a fost spitalizat la London Clinic, pentru operație de pietre la vezicula biliară. Intervenția chirurgicală n-a fost un succes. Nici o a doua nu a reușit să îndrepte lucrurile; medicii au afirmat că însănoșirea sa deplină era puțin probabilă. La începutul lui iunie, teribil de speriat, Eden a plecat la Boston, pentru a fi operat de celebrul chirurg Richard Cattell. „Motivul nefericit” prevăzut de *Spectator* părea acum o posibilitate iminentă.

Ca și Butler, Churchill n-a fost prea tulburat de înlăturarea temporară a lui Eden, căci, deși primul ministru nutrea afecțiune pentru succesorul său, ieșirea acestuia din scenă i-a oferit omului mai în vîrstă pretextul să rămână în funcție. În definitiv, acum, cînd Eden era înapt de muncă, cum era cu puțință ca primul ministru să-și dea demisia în iunie, după încoronarea reginei, așa cum proiectase? Ar fi însemnat, pur și simplu, să-i răpească lui Eden posibilitatea de a-și primi recompensa, nu?

Spre groaza echipei

Dacă — la auzul convingătoarelor argumente ale lui Churchill — Crookshank, Salisbury și prietenii lor au fost deprimăți, ei au ajuns de-a dreptul la desperare, neștiind cum să reacționeze, în fața unui eveniment petrecut exact la trei săptămîni după încoronarea Elisabetei II la Westminster Abbey, la 2 iunie 1953. În seara de 23 iunie, a fost oferit un dîneu primului ministru italian, de Gasperi. Churchill a ținut un discurs spiritual, în care s-a referit la un alt vizitator latin al țărmlurilor britanice, Iuliu Cezar². Cîteva minute mai tîrziu, în timp ce oaspeții păraseau pe rînd încăperea, el a căzut la loc pe scaunul său. După ce i-a evacuat pe chelneri, ginerele lui Churchill, Christopher Soames l-a transportat pe bătrîn în apartamentul lui personal. Avusesse o apoplexie.

Neținînd seama de dispozițiile medicului său, lordul

Moran³, care-i recomandase odihnă, Churchill a insistat să ia parte, în dimineața următoare, la o reuniune a CabINETULUI. Era un act imprudent, dar de un imens curaj. Ce or fi gîndit colegii lui cînd i-au văzut fața albă și buhăită și i-au ascultat glasul nedeslușit, nu putem decît presupune. Funcționarul superior de serviciu, responsabil cu întocmirea proceselor-verbale, scria mai tîrziu: „Cu greu a putut pronunța cuvintele necesare pentru a-și anunța subiectul.



Churchill, Anthony Eden (dreapta) și generalul de Gaulle la Paris, cu ocazia primei reanșării — după cei patru ani de ocupație germană — a zilei armistițiului din 11 noiembrie 1918

În p. 40: semnul victoriei, cu care primul ministru britanic a îmbrățișat populația în anii războiului

N-a dat nici o directivă, n-a tras nici o concluzie...“ Colegii săi stăteau consternați, necumetîndu-se să ia cuvîntul. La sfîrșitul săptămîinii, starea lui Churchill s-a înrăutățit. A fost transportat la Chartwell⁴. Putea să moară din clipă în clipă. În mare parte la sugestia secretarului său, Sir John Colville, s-a elaborat în grabă un plan: dacă bătrînul nu va supraviețui, Salisbury urma să devină prim-ministru ad interim, pînă la însănoșirea lui Eden, fapt cu privire la care existau îndoieli, la fel cu cele despre restabilirea lui Churchill.

Întrucît Eden lipsea, conspiratorii n-au putut decît să-și strîngă rîndurile și să admită

¹ Churchill conferise cu Stalin la Teheran în decembrie 1943 (*Magazin istoric*, nr. 6-11/1968), la Moscova, în octombrie 1944, la Ialta, în februarie 1945 (*Magazin istoric*, nr. 1-6/1967) și la Potsdam, în iulie 1945.

² *Magazin istoric*, nr. 5/1974; 12/1968.

⁴ Localitate în districtul Kent, unde se afla reședința de la țară a lui Churchill.

tacit că lui Churchill nu i se întâmpla nimic cu adevărat grav. Butler — trecut acum de partea unor membri importanți ai guvernului care considerau că Churchill trebuia să se retragă

5 aprilie 1955. Părăsind definitiv Downing Street 10, pentru a-i prezenta reginei demisia



comunicat era mult prea tare. Butler și Salisbury au hotărât ca în presă să apară unul mai atenuat.

Primul ministru¹ și-a recăpătat încetul cu încetul puterile. După două luni, el a prezidat o reuniune plenară a guvernului („pierdere de vreme, doar ca să arate că o poate face”, nota Crookshank în jurnalul său). Între timp, Eden devenise din nou nerăbdător în ce privea viitorul lui. Starea sănătății sale, după a treia operație făcută în iunie la Boston, evoluase extraordinar de bine. La sfârșitul lui iulie, el a trecut prin Londra, în drum spre Mediterana, unde urma să-și petreacă o vacanță de două luni pentru a se refăce. La îndemnul vechiului său prieten, Salisbury, Eden s-a dus să-l vadă pe Churchill, la Chequers¹, la începutul lui august, hotărât să insiste ca primul ministru să-i indice data exactă la care îi va preda succesiunea. Într-o scrisoare, trimisă imediat după întrevedere lui Sir Walter Monckton, ministrul muncii, Eden relata că

luarea unei hotărâri cu privire la ambele puncte principale: cine va fi viitorul căpitan și data meciului de campionat (alegerile generale)“.

Căpitanul s-a ținut de cuvânt, și, în septembrie, și-a dezvăluit planurile. Dar, spre groaza echipei sale, Churchill a început să vorbească de amânarea retragerii până în mai 1954, când urma să se înapoieze regina din călătoria ei prin țările Commonwealthului sau chiar până în anul următor. În cursul lungilor săptămâni de vară, când miniștrii îl vedeau recăpătându-și treptat forțele, nu știau cum să judece lucrurile: cu ușurare, pentru că un om căruia îi purtau un profund respect se restabilește, sau cu teamă, generată de puterea renăscută a acestei aprige voințe de a rămâne în șa.

Eden s-a înapoiat la Londra la începutul lui octombrie. Justificarea lui Churchill pentru a rămâne la putere se evaporase. Cei doi oameni s-au întâlnit în doi, dar, din nou, Eden nu s-a putut hotărî să insiste pentru obținerea unei declarații ferme din partea lui Churchill. Bătrînul i-a spus că va pleca dacă nu va fi capabil să-și facă datoria, fără să sufle o vorbă clară despre planurile sale. Eden, conștient că se află încă departe de a-și fi recăpătat forțele — dealtfel nici nu este prea sigur că în 1953 își revenise pe deplin de pe urma operațiilor — nu s-a simțit în stare să dea cărțile pe față. După convorbire, Eden i-a invitat la o întrevedere pe Salisbury, Butler și Monckton, pentru a discuta problema. Cei patru au examinat diverse planuri de acțiune. Salisbury însuși tocmai îi scrisese lui Churchill că era îngrijorat de vârsta medie înaintată a membrilor Cabinetului și că el, personal, era gata să se dea la o parte, pentru a face loc unor oameni mai tineri. Aluzie transparentă, fără nici un ecou însă. Nici un ministru n-a găsit un alt mod de a-l arunca peste bord pe Churchill. Rămânea ultimatumul, dar, în acel stadion, nu voiau să riște. Și cum regina a plecat în noiembrie 1953 în călătoria ei de șase luni prin țările Commonwealthului nu era posibilă nici o schimbare, iar în absența ei,



Figura — pasiunea de o viață a liderului britanic. Multe dintre pinzele sale se află astăzi în galerii celebre

— împreună cu Salisbury l-au forțat pe Moran să schimbe buletinul medical despre starea sănătății primului ministru. Doctorul socotea necesar să se explice de ce Churchill nu-și putea îndeplini îndatoririle oficiale și, în acest sens, întocmise un proiect de comunicat, în care se spunea că bolnavul suferă de „tulburări de circulație”. Moran considera o asemenea informație mai puțin compromițătoare pentru Churchill decât aceea că avusesse o congestie. Cum și acest

convorbire a fost plăcută, dar „deloc concludentă”. Nici măcar nu abordase problema retragerii lui Churchill.

Monckton însuși a cinat cu primul ministru, pe la jumătatea lunii august. Cu gândul la jocurile de cricket pe care le urmărise în acea vară, el scria câteva zile după întâlnire: „Cred că nimic n-a fost încă hotărât și că mult prea multe lucruri sînt imprecise. Căpitanul amână până la mijlocul lunii următoare

¹ Resedința de la țară a primilor miniștri britanici.

Churchill a avut asigurată prelungirea postului.

Satisfacția de a-și decide retragerea

În lunile de iarnă de la începutul lui 1954, primul ministru era foarte deprimat. Stătea mult timp singur, privind în gol, ca într-un abis imăginar. Ajunsesă să se înspăimînte de vidul care i se va instala în viață, cînd își va părăsi funcția, de singurătatea și deprimarea care vor urma, cînd va fi ieșit din centrul atenției. În afară de aceasta, era, de asemenea, profund încredințat că se puteau trage mari foloase de pe urma unui dialog între Est și Vest și că el, ca singurul supraviețuitor dintre „cei trei mari” ai războiului (Churchill, Stalin, Roosevelt), avea de jucat un rol unic.

În acea conjunctură, un nou eveniment, exploatarea serios de presă, a intrat în prim plan — fixarea datei următoarelor alegeri generale. În calitatea sa de președinte al partidului, Woolton era deosebit de îngrijorat în legătură cu scăderea popularității lui Churchill printre alegătorii. În toamna lui 1953, 56 la sută dintre persoanele chestionate în cadrul unui sondaj răspunseseră că sînt satisfăcute să-l aibă ca prim-ministru; în aprilie anul următor, numărul lor a scăzut la 48 la sută. În acea lună, Churchill a convocat pe membrii de frunte ai guvernului pentru a discuta data alegerilor. Calm, primul ministru le-a servit bomba că intenționează să nu demisioneze la înapoierea reginei în luna mai, ci să rămînă în funcție, cel puțin un an, și că ei trebuie să țină seama de acest fapt în elaborarea strategiei alegerilor. Era o confirmare a celor mai rele bănuieli ale colegilor săi, dar ce se puteau face?

Din aprilie și pînă în iulie 1954, discuțiile despre un transfer iminent al funcției de prim-ministru au încetat, deoarece Eden era plecat la Geneva¹. Între timp, la Lon-

dra, tensiunea a ajuns la maximum cînd, în urma unei vizite în Statele Unite, la președintele Eisenhower, Churchill a declarat că intenționează să-i înlînească pe conducătorii sovietici. Salisbury și Crookshank au amenințat că demisionează, iar Churchill a răspuns cu aceeași monedă, afirmînd că va face cunoscut alegătorilor disensiunile din guvern. Oliver Lyttelton, ministrul coloniilor, i-a scris lui Eden în Elveția despre dilema în care se vor afla ministrii, în cazul cînd ar deveni cunoscută opoziția lor la inițiativa de pace a lui Churchill (ceea ce — înțelegeau ei bine — ar fi avut, de asemenea, drept urmare o prelungire serioasă a menținerii lui Churchill): „Am fi considerați un partid tory², considerând o comotie după o explozie și avînd în frunte un marchiz reacționar (Salisbury), care s-a dus la vîntoarea înainte de 1 septembrie³ și a împușcat porumbelul păcii, ivit dintre napi”.

Criza a trecut însă, ca urmare a unei inițiative-surpriză din partea rușilor⁴. Armonia a fost din nou restabilită, dar cabinetul a continuat să fie incapabil de a-l ține în frîu pe Churchill. El le-a spus că va pleca negreșit în septembrie, apoi s-a zvonit că se va retrage la 30 noiembrie, dată la care împlinea 80 ani. Ar fi fost o ieșire din scenă ideală, dar și de data această s-a eschivat, argumentînd că numărul enorm de daruri pe care le-a primit demonstrează popularitatea de care se bucură și importanța prezenței sale la viitoarele alegeri generale. Era prea mult pentru colegii săi din guvern: nu au mai putut rămîne la fel de

docili. La reuniunea guvernului din 15 decembrie, Churchill s-a văzut silit să spună miniștrilor prezenți: „Știu că încercați să vă descotorosiți de mine, dar eu sînt cel care hotărăsc dacă mă duc sau nu la regină să-i înmînez demisia mea și pe a voastră. Nu o voi face”. A urmat o tăcere perplexă și cîteva riposte neizbutite, după care ședința a luat sfîrșit. În aceeași zi, puțin mai tîrziu, a avut loc o întrunire secretă la reședința oficială a ministrului de finanțe, din Downing Street 11, la care au participat Butler, Macmillan, Crookshank și Stuart. Ei socoteau situația foarte gravă. S-au despărțit pentru vacanța de iarnă, cu un sentiment de mare nesiguranță în ce privește viitorul.

În următoarele cîteva luni, s-au desfășurat reuniuni secrete la locuința lui Crookshank și în Camera Comunelor, pentru a se discuta — după cum spunea Crookshank — „aceiași vechi subiect: cum să scăpăm de Winston”. Dar nu era cazul să-și mai facă griji. Din proprie inițiativă, în februarie, primul ministru a hotărît să-și părăsească funcția, printr-un dîneu oferit reginei și ducelui de Edinburgh. la reședința din Downing Street 10. În ultima clipă, tot a mai șovăit și, gîndindu-se la viitor, pentru puțin timp, și-a pierdut curajul. În acest sens, Butler nota: „Avem pește în cîrligul undiței, dar încă nu l-am scos din apă”. Dar nu miniștrii au fost aceia care l-au prins pe Churchill în cîrligul undiței. Cu toate eforturile și deliberările lor, el a demonstrat considerabila putere virtuală a unui prim-ministru de a rămîne în funcție, în ciuda opoziției aproape unanime a guvernului său. Cînd, la 5 aprilie 1955, Churchill s-a dus la Palatul Buckingham să-și prezinte demisia, el a simțit, fără îndoială, — spre deosebire de mulți alți prim-ministri care au urmat același drum — satisfacția de a ști că el însuși a hotărît cît de repede trebuia să meargă.

În românește de
Anca LĂZĂREANU

¹ Între 26 aprilie și 21 iulie 1954, la Geneva s-a desfășurat Conferința ministrilor de externe al U.R.S.S., Franței, S.U.A., Angliei, Chinei și al altor state în problema Coreei și Indochinei.

² Vechiul nume al Partidului Conservator în secolul XIX, folosit apoi cu o nuanță negativă.

³ Data deschiderii oficiale a sezonului de vîntoare în Marea Britanie.

⁴ Este vorba, probabil, despre declarația guvernului sovietic cu privire la convocarea unei conferințe a miniștrilor afacerilor externe ai celor patru puteri (Franța, Anglia, S.U.A. și U.R.S.S.), emisă la 4 august 1954, în care se propunea ca, în august-septembrie același an, cei patru miniștri să examineze problema creării unui sistem de securitate colectivă în Europa.

Martha Bibescu la Ierusalim

Au trecut de atunci mai bine de 45 ani. Era în primăvara anului 1937. Mă aflam la Ierusalim, împreună cu soțul meu, care era viceconsul al României. Centrul de cultură franceză al străvechiului oraș m-a invitat să țin o conferință despre o personalitate culturală a țării noastre, care a scris în limba franceză. Am ales-o pe Martha Bibescu, din al cărei Jurnal politic 1939-1941 revista Magazin istoric a publicat câteva pasionante extrase¹.

Firește, nu-mi propun să reproduc nici măcar parțial conferința pe care am ținut-o la 24 mai 1937 și care a apărut apoi în totalitatea ei în Revue des Conférences Françaises en Orient, editată la Cairo. Mă mărginesc să invoc mărturia unui arheolog american, pe care am citat-o în expunerea mea. Stînd de vorbă cu Martha Bibescu despre secolul XIII, savantul de peste Ocean a fost atât de impresionat de cunoștințele ei pe acest tărîm, încît a rămas o bucată de vreme cu convingerea că era perioada în care se specializase scriitoarea noastră. Abia într-un târziu, și-a dat seama că Martha Bibescu cunoștea la fel de bine, la fel de profund, și alte epoci.

Am mai evocat unele pasaje din cartea ei *Jours d'Egypte* (Zile în Egipt), ca, de pildă, cel privind piramidele de la Gizeh: „Piramidele. La origine, niște grămăjoare de nisip. Munți făcuți de mîna omului, într-o țară unde nu sînt munți. Dacă una dintre ele este un mormînt, cealaltă este o încăpere pentru măsuri și greutate. Și amîndouă sînt niște sublime tabele de logaritmi”.

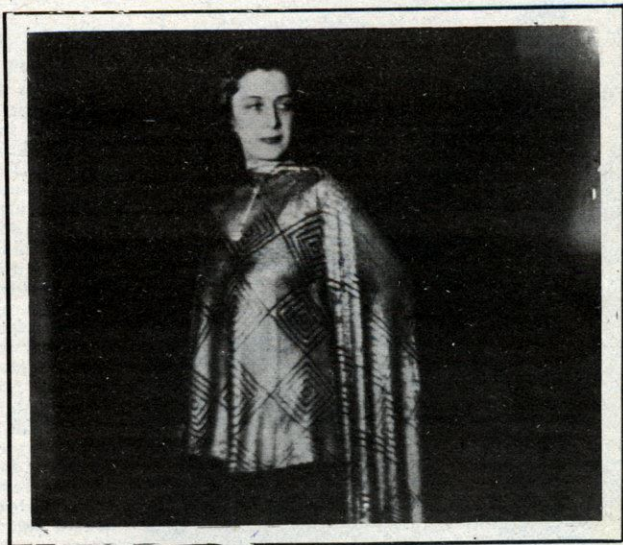
Am mai menționat una dintre lucrările istorice ale Marthei Bibescu — Une fille inconnue de Napoléon (O fiică necunoscută a

lui Napoleon), pe care a publicat-o în 1921, cînd, după spusele ei, „orologiul de la Domul Invalizilor a sunat împlinirea a 100 ani de la moartea împăratului”. Informațiile i le-a furnizat mama soțului ei, care era fiica acestei fiice misterioase — prințesa Emilia de Chimay. Ea lăsase în manuscris memoriile sale, pe care Martha le-a valorificat din plin. În 1933, Martha Bibescu a încredințat tiparului un nou volum, cuprinzînd scrisorile pe care prințesa de Chimay le adresase atît copiilor ei, cît și mamei sale — frumoasa doamnă de Pellapra, pe care o iubise primul împărat al francezilor. Amîndouă lucrările s-au bucurat de un mare succes, prima dintre ele apărînd și în Statele Unite, cu reproduceri de miniaturi și tablouri napoleoneene din colecția autoarei.

În sfîrșit, am mai vorbit ascultătorilor mei din Ierusalim despre incursiunile în istorie — incursiuni bazate pe studii serioase și aprofundate — pe care Martha Bibescu le-a făcut cu prilejul zugrăvirii portretelor unor personalități ca Herbert Asquith, prim-ministru al Angliei, împărăteasa Eugenia, soția lui Napoleon III, mareșalul francez Lyautey, lordul Thomson of Cardington etc.

Parcursînd emoționată paginile de cronică ale Marthei Bibescu, m-am gîndit că cititorii Magazinului istoric vor fi bucuroși să afle că, în urmă cu aproape o jumătate de veac, pe un meleag îndepărtat, cineva, o modestă licențiată în litere, a relevat meritele scriitoarei românce de limbă franceză în domeniul istoriei.

Ioana BOTEZ



¹ Magazin istoric, nr. 12/1977, 1-5/1978.

În 1859, apărea în Anglia o carte cu un titlu lung și rebarbativ: Originea speciilor prin selecție naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență. Volumul fusese tipărit în 1 250 exemplare, tiraj deosebit de mare pentru epoca respectivă și, spre uimirea editorului, s-a epuizat într-o singură zi. Autorul lui: Charles Darwin, care avea pe atunci exact 50 ani și de la a cărui moarte s-au împlinit, la 19 aprilie 1982, 100 ani. Se apreciază, pe bună dreptate, că nici o lucrare cu caracter pur științific nu a declanșat vreodată un scandal public mai mare decât cea a lui Darwin. De ce? Pentru că „transformismul“ intra pe scena istoriei, opunându-se „fixismului“. Sau, altfel spus, pentru că evoluția vieții animale pe pământ căpăta o explicație științifică, în locul celei teologice, dominantă până atunci.

Centenarul lui Darwin a prilejuit apariția a nenumărate studii, articole, evocări și comentarii, semnate nu numai de biologi, naturaliști și filozofi, ci și de istorici. Printre aceștia din urmă se află un britanic — Roy Porter, care publică în revista History Today articolul Originea geniului — strălucita carieră a lui Charles Darwin; un francez — Pierre de Latil, al cărui articol, apărut în revista Historia, se intitulează Scandalosul Darwin; în sfârșit, doi americani — J. Kelley Sowards și Alan Moorehead, colaboratori ai antologiei Makers of the Western Tradition — Portraits from History (Creatori ai civilizației occidentale — portrete istorice), tipărită la New York. În cele ce urmează, vom încerca să schițăm, pe baza textelor menționate, atât câteva dintre etapele vieții lui Darwin, cât și trăsăturile pe care le-a avut neobișnuitul destin al operei sale.

Așa s-a născut evoluționismul

ADAM, EVA ȘI CHARLES



Rușinea familiei

Al doilea fiu al unui medic prosper din Shrewsbury, în nord-vestul Angliei, Charles, trebuia să îmbrățișeze cariera tatălui său, conformându-se dealtfel unei vechi tradiții familiale. Dar, deși la vârsta de 16 ani s-a înscris ca student la vestita Facultate de medicină a Universității din Edinburgh, rezultatele s-au dovedit dezastruoase. Tânărul fiu, nepot și strănepot de doctor nu putea să sufere vederea singelui și nu simțea nici o înclinare spre tămăduirea semenilor lui. „Nu te interesează nimic altceva decât vinătorea, cîinii și prinderea de șobolani“, i-a scris la un moment dat tatăl său exasperat. Acuzația nu era neîntemeiată: cele trei activități reprezentau, într-adevăr, singurele pasiuni ale adolescentului. În continuarea reproșului însă, Darwin senior se dovedea un proroc nu tocmai inspirat: „Vei fi o rușine pentru tine și pentru familia ta“.

În disperare de cauză, Charles a fost trimis la Cambridge, pentru a studia teologia și a deveni pastor. Silința sa la învățătură nu a întrecut cu mult performanțele de la Edin-

burgh: în 1831, cu chiu cu vai, el și-a luat diploma de absolvire, cu puțin onorabila mențiune „suficient“. Dar, dacă în materie de doctrină ecleziastică nu au depășit submediocritatea, anii de la Cambridge au fost foarte rodnici pe un alt plan. Acolo, interesul față de „clini și șobolani“ și-a dezvoltat substratul, mult mai adânc, al unei veritabile pasiuni pentru științele naturii. Doi profesori de mare prestigiu, biologul John Stevens Henslow și geologul Adam Sedgwick, l-au luat pe tânăr sub aripa lor protectoare, încurajându-l, recomandându-i cărți spre lectură, invitându-l în excursii științifice și, mai ales, învățându-l să observe natura înconjurătoare cu răbdare, obiectivitate și meticulozitate.

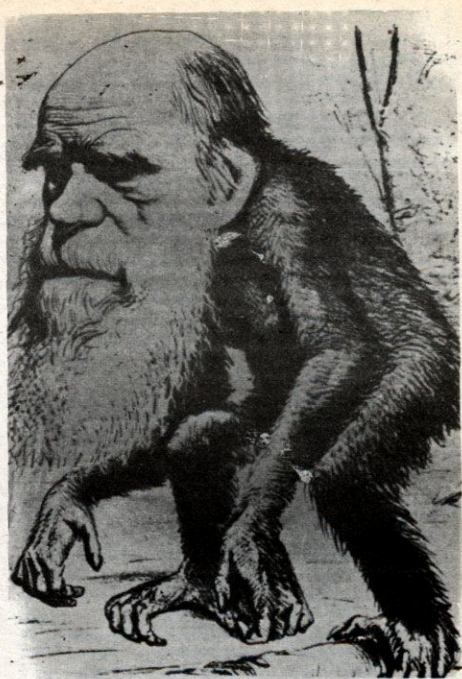
În acea primă jumătate a sec. XIX, asemenea dascăli erau deosebit de prețioși. Era epoca în care, după expresia lui J. Kelley Sowards, „se manifesta un mare interes pentru știință, dar se accepta, în general fără cricnire, noțiunea de teologie naturală, cu alte cuvinte, convingerea că fenomenele naturii ofereau dovezi evidente ale spiritului creator divin, cu minunata sa putere de organizare. Lumea intelectuală în care a crescut Darwin era sigură de sine, ordonată și confortabilă“. Și, adăugăm noi, tocmai lui Darwin avea să i se datorească zguduirea acestei lumi care, din cauza lui, și-a pierdut, în mare parte, și siguranța de sine, și „ordinea“, și confortul.

În toamna anului 1831, profesorul Henslow l-a recomandat pe învățăcelul său Amiralității britanice, ca naturalist la bordul navei de război „Beagle“, care urma să efectueze o călătorie în emisfera sudică, pentru a face relevee ale adâncimii oceanelor și a studia curentele marine. La început, tatăl lui Charles s-a opus ideii. Ce să caute un viitor pastor într-o astfel de călătorie? Și cum să accepte pentru fiul său un post care, printre multe dezavantaje, îl avea și pe acela de a fi pur onerific, fără nici un salariu? A fost necesară intervenția unui unchi, pentru ca Charles să capete nu numai binecuvântarea părintească, ci și banii de buzunar pe câțiva ani înainte.

„Beagle“ a părăsit Marea Britanie în ultimele zile ale lunii decembrie 1831, sub comanda căpitanului Robert FitzRoy care, la cei 27 ani ai săi, avea cu cinci mai mult decât Darwin. Călătoria avea să dureze cinci ani, de-a lungul cărora Charles a suferit fără încetare de rău de mare. Încă de la început, FitzRoy i-a mărturisit tovarășului său de cabină nădejdea că cercetările întreprinse vor dovedi justetea cronologiei biblice și corectitudinea aserțiunilor despre rolul lui Dumnezeu în facerea lumii. La acea dată, Darwin nu a găsit nici un motiv să tempereze speranțele cucernice ale căpitanului.

Arca lui Noe și Istmul Panama

Nava a traversat Atlanticul ajungând pe coasta răsăriteană a Americii de Sud. Acolo, Darwin a cunoscut pentru prima oară bogăția și varietatea pădurilor tropicale (ceea ce nu l-a împiedicat să remarce ororile sclaviei



Caricatură ilustrând reacția mării majorități a contemporanilor lui Darwin la revoluționara sa teorie asupra evoluționismului

și să se îngrozească de ele). În timp ce echipajul făcea relevee hidrografice, naturalistul explora uscatul. În pampa argentiniană el a descoperit fosile care i-au dat mult de gândit. Printre rămășițele unor monstroase patrupede una avea scheletul unui elefant și dentiția unui rozător. Ceva mai la sud, în Patagonia, a dat peste un „pahiderm remarcabil, de mărimea unei cămile“. Și mai la sud, în Insulele Malvine (Falkland), l-au frapat rămășițele unor carnivore astăzi dispărute — așa-numiții „lupi de Falkland“. Între cei de pe insulele occidentale ale arhipelagului și cei de pe insulele orientale existau simptome deosebiri de formă. În mintea lui Darwin au încolțit tot felul de presupuneri. Ca, de exemplu, că populații de animale inițial identice au evoluat în mod diferit, după ce au fost silit să trăiască în medii diferite. Sau că pământul nu s-a născut de curînd și nu a avut de la început înfățișarea pe care o are acum, atît în ce privește relieful geografic, cît și flora și fauna care îl acoperă.

Nimic nu i s-a părut lui Darwin mai umitor în istoria globului pămîntesc decît ampla și repetata exterminare a animalelor de pe suprafața lui. După părerea sa, modificările de climă nu puteau explica singure aceste procese. În privința Americii de Sud, el a ajuns repede la concluzia (perfect justă!)

că Istmul Panama nu existase dintotdeauna și că acest continent fusese o insulă. Marile animale (uriașe păsări și reptile, unele zburătoare) evoluaseră izolate pe teritoriul ei. Atunci când istmul a ieșit la suprafața mării și America de Nord s-a unit cu America de Sud, soarta bizarelor făpturi a fost pecetluită¹.

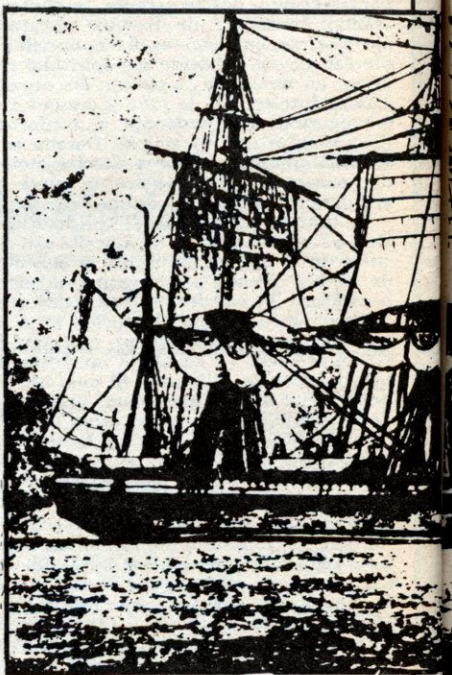
Căpitanul FitzRoy și echipajul său zîmbeau, cu o ironie indulgentă, de fiecare dată cînd Darwin aducea, la bordul corăbiei, ceea ce unui dintre ei numeau „gunoaiele astea afurisite”. Pentru Charles însă, eșantioanele aveau o importanță vitală. Probabil că, încă de pe atunci, el a început să se îndoiască de autenticitatea poveștii potopului, avînd în această privință discuții aprinse cu FitzRoy. Cum de s-au putut imbarca niște animale atît de mari pe arca lui Noe? Căpitanul avea răspunsul gata: nu toate animalele au reușit să se urce în arcă; din cîine știe ce motive divine, unele au fost lăsate pe dinafară și s-au înecat. Da, a protestat Darwin, dar de unde știm că s-au înecat? Fosilele de scoici de pe uscat dovedesc că litoralul sud-american s-a ridicat deasupra mării și că, după aceea, marile animale au populat continentul. Nu, l-a combătut FitzRoy, nu pămîntul s-a ridicat deasupra mării, ci marea deasupra pămîntului, iar rămășițele animalelor înecate dovedesc realitatea potopului.

La acest stadiu, Darwin nu era încă în posesia tuturor argumentelor cu care putea să-l combată pe FitzRoy. Nu era nici măcar sigur că nu păcătuiește interpretînd altfel evoluția terrei decît conform versiunii din *Sfînta Scriptură*. Dar, după ce a trecut prin Strîmtoarea Magellan și „Beagle” a început să urce de-a lungul coastei occidentale a Americii de Sud, Darwin a putut lua cunoștință de alte probe de schimbări survenite în natură, probe care, de data aceasta, aveau caracter geologic. Printre altele, el a asistat la erupția vulcanului Osorno și la seismul de la 20 februarie 1833, care a distrus orașul Concepcion din Chile. Două săptămîni mai tîrziu, naturalistul a constatat ridicarea solului de pe litoral cu o înălțime de 1-3 m. O explorare de o lună prin Cordillera Anzilor îi oferă alte revelații: la peste 4 000 m înălțime, un strat de scoici fosile și, ceva mai jos, o pădure de pini pietrificați, albi ca zăpada și înconjuțați de depozite de roci marine. Multe nelămuriri se clarificau

acum în mintea lui Charles: aceste conifere crescuseră odinioară pe țărmurile oceanului, la peste 1 000 km depărtare, apoi se scufundaseră în mare și, în cele din urmă, se înălțaseră la peste 2 000 m deasupra nivelului ei. Era limpede că Anzii se formaseră în epoci geologice relativ recente. Era la fel de limpede că pămîntul, departe de a arăta așa cum arătase la nașterea lui, cu miliarde de ani în urmă, se schimba, *evolua* neîncetat. O constatare care, pentru acel deceniu patru al secolului trecut, mirosea cumplit a erezie...

Taina tainelor

Mai tîrziu, cînd „Beagle” a făcut escală în Arhipelagul Galapagos, Darwin a avut posibilitatea să studieze o lume aparte, o verita-



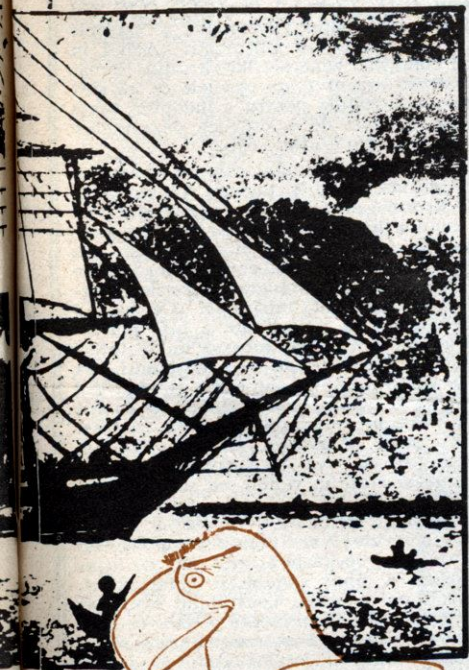
¹ O nouă și strălucită confirmare a tezelor lui Darwin a văzut de curînd lumina tiparului. Într-un articol publicat de săptămînalul francez *L'Express* (nr. 1 618, din 16 iulie 1982), trecînd în revistă ultimele descoperiri paleontologice din America de Sud, Keith Hindley arată că, în urmă cu 70 milioane ani, cerul continentului era dominat de pterosaurianul *quetzalqualul northropi*, o reptilă zburătoare cîntărînd 80 kilograme, cu o anvergură a ariilor de 12,50 m și cu un cioc lung de un metru. Mai tîrziu, printre păsările gigantice care au sălășluit acolo, carnivora *andalgalornis* avea o înălțime de 1,60 m, o greutate de 68 kg, gheare de dimensiunea dinților de grăpă și ciocul cît un cap de om. Odată cu formarea pasarelei Istmului Panama, în America de Sud au năvălit lupii și felinele de pradă din America de Nord. Păsările auzite se puteau, bineînțeles, apăra. Incapabile însă să zboare, ele nu și puteau face curburile decît la nivelul solului, astfel încît ouăle și puii lor erau la discreția mamiferelor carnivore, ceea ce a dus la tréptata lor dispariție.

bilă rezervatie biologică, pe care unii au botezat-o, pe drept cuvînt, „laboratorul evoluției”. Izolate, departe de rudele maritime obișnuite, lipsite de oameni cu excepția celor cîțiva deținuți deportați acolo de guvernul Ecuadorului, insulele Galapagos ofereau cercetătorului uriașe șopîrle terestre, broaște țestoase de talie gigantică, păsări cu un penaj extraordinar. Acolo, Darwin a început să-și închege concepția sa coerentă despre evoluția vieții pe planeta noastră. După propria lui expresie: „aici, atît în spațiu cît și în timp, ne apropiem pare-se de acel mare fapt, de acea taină a tainelor — prima apariție a unor ființe noi pe pămînt”.

Într-adevăr, în timpul petrecut pe arhipelag, Darwin a adunat specii de plante, reptile, păsări, pești, insecte și scoici care erau unice în felul lor. Specii *noi*, asemănătoare cu altele din America de Sud, dar totodată foarte diferite prin nenumărate detalii de structură și înfățișare. Mai mult decât atât: speciile se deosebeau chiar de la insulă la insulă, deși între acestea distanța nu era decât de 80-100 km.

Un exemplu frapant îl furnizau cintezoii. Culoarea penelor lor varia de la negru închis pînă la verde, în funcție de mediul inconjurător. Și mai surprinzător era că pe o insulă

Vasul „Beagle”, primul laborator de cercetare al naturalistului



Studiind înfățișarea diferită a păsărilor aparținând unei aceleiași specii, Darwin a descoperit principiul selecției naturale

ei aveau ciocuri groase și tari, care le permiteau să spargă coaja alunelor și a semințelor; pe o altă insulă, ciocul era mic, tocmai potrivit pentru a prinde insecte; pe o a treia insulă, ciocul se adaptase unei hrane compuse din fructe și flori; existau pînă și cintezoii care învățaseră să folosească ghimpi de cactus pentru a scoate viermii din scoarța copacilor.

Era evident că, pe diferitele insule, păsările găsiseră diferite genuri de hrană și că se adaptaseră, în consecință, de-a lungul unor generații succesive. În toată această serie de constatări era implicat un principiu fundamental. Fiește, Darwin nu l-a sesizat de la bun început. În prima ediție a jurnalului său de călătorie, el face puține aluzii la varietatea cintezoilor de pe Galapagos. Abia mai târziu această diversitate a păsărilor avea să devină unul din puternicele sale argumente în favoarea selecției naturale. Dar, încă din zilele cînd explora arhipelagul, trebuie să fi simțit că se afla în pragul unei mari și tulburătoare descoperiri. Pînă atunci, Charles nu adusese obiecții fătise „fixismului” — teoria general admisă, care afirma că speciile animale arătau așa încă de la facerea lumii. „Mai mult decât atât, scrie Alan Moorehead, dacă ideile care îi umblau acum prin cap se dovedeau corecte, însemna că toate tezele acceptate despre originea vieții pe pămînt trebuie revizuite. Însăși Cartea genezei din Biblie — inclusiv povestea lui Adam și Eva și cea a potopului — se dovedea deci un mit și o superstiție”.

După Galapagos, „Beagle” a navigat pe ruta Tahiti-Noua Zeelandă-Australia-Insula Mauriciu. Pretutindeni, naturalistul a putut sesiza miile de forme diferite ale vieții. În octombrie 1836, nava s-a înapoiat la Portsmouth.

Napii cuvîntătorii

Ales membru al Academiei regale britanice, Darwin și-a publicat, cu mare succes, notele de călătorie, a lucrat un timp pentru Societatea de geografie, iar în 1839 s-a căsătorit cu verișoara sa Emma Wedgwood. Trei ani mai târziu, și-a cumpărat la Down, în comitatul Kent, „o casă bună și foarte urită, cu 18 acri ¹ în jur”, unde și-a petrecut restul vieții. În 1856, pe cînd pregătea o comunicare în care voia să prezînte, pentru prima oară, considerațiile sale despre evoluție, a primit o scrisoare de la un alt savant, Alfred Russel Wallace. Acesta ajunsese exact la aceleași concluzii, plecînd însă de la premise pur teoretice. Deși lucrarea lui se bizaia pe o masă enormă de observații și date științifice amănunțite, Darwin, al cărui caracter era dominat de o modestie fără de margini, a vrut să renunțe la comunicarea sa, cîndindu-i lui Wallace prioritatea. Din fericire, geologul Charles Lyell, care elaborase o teză similară cu privire la evoluția solului, i-a invitat pe cei doi cercetători la el acasă și i-a convins să colaboreze. Comunicarea lor,

¹ Un acru = 4 047 m².

intitulată *Despre tendința speciilor de a crea varietăți și despre perpetuarea varietăților și speciilor pe căi naturale de selecție*, a fost publicată în 1858, fără a stîrni nici o supărare din partea nimănui.

Scandalul a izbucnit abia cu un an mai târziu, odată cu apariția *Originei speciilor*. Acolo, Darwin scria prudent: „Un plus de lumină ne va ajuta într-o zi să lămurim originea omului”. Suficient pentru a declanșa minia bisericii și a dreptcredincioșilor oficiali, care s-au grăbit să-l copleșească pe autor cu cele mai grave acuzații: blasfemator al bisericii, tăgăduitor al lui Dumnezeu, eretic și păgîn etc., etc. Vilva a luat proporții „apocaliptice”, în 1871, odată cu publicarea *Originii omului*, în care Darwin își formula celebra sa teză cu privire la maimuță ca strămoș al ființei umane.

Împotriva lui s-au ridicat pînă și glasurile foștilor săi prieteni și protectori: profesorul Henslow, căpitanul FitzRoy și alții, care „s-au cutremurat în fața păcatului de neiertat” pe care îl săvîrșea naturalistul. Bineînțeles, în avangarda ofensivei se aflau clericii. Episcopul de Oxford întreba, plin de sarcasm: „Oare se poate concepe că niște rapi favorizați de natură se vor transforma în făpturi vii, ba chiar cuvîntătoare?” Un alt ierarh al bisericii anglicane declara că nu îl găsește, în limba engleză, termenii destul de duri, pentru a-l înfiera pe Darwin. Fiziologul Pierre Flourens, secretar al Academiei franceze și autor al unor importante descoperiri în domeniul activității nervoase, a condamnat în fața colegilor săi academicieni „așertiunile absolut gratuite și, adesea greșite ale lui Darwin, care constituie un prost exemplu și pe care o instituție ca a noastră nu le poate încuraja”.

Nici vorbă, naturalistul a avut și susținători entuziaști. Printre ei s-au numărat C. Lyell, marele zoolog T.H. Huxley (care spunea că îi vine să-și tragă palme pentru că nu se gîndise el însuși la teoria evoluției), botanistul Joseph Hooker și alții. Dar chiar dacă condamnarea ar fi fost unanimă, Darwin tot nu ar fi făcut nici o concesie adversarilor săi. Adevărul științific obiectiv îi dovedise că omul era o ființă asemenea tuturor celorlalte, „fără arbore genealogic și fără blazon, o creație a naturii și nu o copie după chipul și asemănarea lui Dumnezeu”.

Pe această neclintită poziție a rămas pînă la moarte, în ciuda suferințelor de neînchipuit pe care i le-a provocat boala în ultimele decenii de viață. Posteritatea l-a confirmat în mod strălucit și multilateral. După cum scrie Julian Huxley, urmașul contemporanului lui Darwin, acesta din urmă „a schimbat un întreg cadru de gîndire omenească”, înlocuind viziunea tradițională și dogmatică despre existență cu una dinamică și progresistă, făcînd importante descoperiri în geologie, botanică, paleontologie, genetică, istorie naturală generală și, totodată, creînd, „practic, noile științe ale ecologiei și etnologiei.”

DIN CULISELE UNUI ASASINAT POLITIC (II)

(Urmare din p. 39)

dicat prin intervenție cu forța a Germaniei, o astfel de intervenție, prin ea însăși, ar servi scopului nostru, deoarece ar duce la situația care să conducă la o ciocnire între Germania și Rusia” (E. Barker: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London, 1976, pp. 65, 73). Orientarea spre subminarea pozițiilor militare și economice germane și realizarea obiectivului menționat mai sus era cheia întregii activități britanice în România, inclusiv a celei „pentru subversiune”. În timpul rebeliunii legionare din ianuarie 1941, cartierul general S.O.E. din Londra, cu aprobarea guvernului, a transmis Legației britanice din București: „Avînd în vedere condițiile generale haotice din România, instruiți urgent toate canalele ce vă sînt deschise în România pentru a îndeplini toate planurile posibile de a provoca dezagregare și haos sporit. Nu cruțați costul”.

Oamenii politici români care se situau pe poziții antifasciste și își puneau speranțele în Marea Britanie nu aveau de unde să știe care erau mobilurile unora dintre acțiunile guvernului de la Londra, care, în mod firesc, din punctul său de vedere și al concepțiilor pe care le avea, își subordona toate eforturile obiectivului strategic al înfrîngerii Germaniei. Reichul nazist, la rîndul său, a luat măsuri pentru ca acțiunile britanice să nu se interfereze cu realizarea propriilor sale planuri de a extinde agresiunea în sud-estul și răsăritul Europei și de a continua războiul cu Anglia pentru a obține dominația mondială. În acest context, *cazul Madgearu*, și nu numai el, apare nu atît ca o verigă a răfuiei cu foștii demnitari ai statului român ce se opuseseră politicii de apropiere spre Germania nazistă și agenturii ei legionare, răfuială ce s-ar fi produs oricum cînd s-ar fi considerat momentul mai potrivit, ci ca parte a unui plan de lichidare fizică a unor potențiali conducători, care ar fi putut scăpa controlului exercitat de Germania, și de intimidare a celor ce ar fi încercat să se sustragă unui asemenea control. Stabilirea completă a datelor *cazului Madgearu* a conexiunilor și ramificațiilor lui nu poate deci să nu rămînă în actualitatea cercetării istoriei noastre contemporane.

Microfișier

În afara titlurilor citate în articol, la realizarea lui s-au utilizat documente aflate în Arhivele statului București, Arhiva Istoriei centrală, Fondul Ministerul propagandei naționale / presa internă (dosar 478), colecția microfilme Anglia (rolele 288, 294, 442, 445), colecția microfilme S.U.A. (rolele 630 și 650), Procesul marii trădări naționale. Stenograma dezbaterilor de la Tribunalul Poporului asupra guvernului Antonescu, 1946.

O'HIGGINS ÎN POLEMICĂ

În articolul Bernardo O'Higgins — erou al națiunii chilieni, apărut în nr. 6/1982, al revistei noastre, cititorul Ovidiu Bozgan, din București, găsește o serie de erori, pe care le rectifică, și anume:

1) Înainte de a stabili relații pașnice cu araucanii, Ambrosio O'Higgins, tatăl lui Bernardo, i-a zdrobit pe cîmpul de luptă, în 1775. 2) Același Ambrosio a devenit căpitan general nu în 1789, ci în 1788, și a murit în 1801, și nu în 1800. 3) Luis Muñoz de Guzman și Antonio Garcia y Carrasco nu au fost viceregi ai Peruului, ci căpitani generali în Chile. 4) Nu Juan Martinez de Rosas a fost arestat de Carrasco, ci José Antonio de Rojas. 5) În 1814, Bernardo O'Higgins nu a recunoscut autoritatea lui Carrera înainte de a fi avut o ciocnire cu el; abia după această înfruntare, în care a fost învins, cei doi luptători chilieni pentru independență s-au unit împotriva invaziei spaniole. 6) Luis Carrera, venit în ajutorul lui O'Higgins asediat la Rancagua, nu s-a retras din proprie inițiativă, ci datorită înfrîngerii sale de către regaliștii spanioli. 7) Provincia argentiniană guvernată de San Martín nu se numea Mendoza, ci Cuyo, Mendoza fiind centrul ei administrativ. 8) Bernardo O'Higgins nu a participat „umăr la umăr cu San Martín” la campania pentru eliberarea Peruului. 9) Eșecul guvernării lui O'Higgins, „palid prezentat în articol”, s-a datorat în special rebeliunilor din provinciile Coquimbo și Concepcion, cea de-a doua condusă de Ramon Freire.

După ce regretă că cititorul nostru nu indică izvoarele

bibliografice ale rectificărilor aduse, autorul articolului, Doru Bratu, răspunde în esență:

1) Toate sursele bibliografice atribuie lui Ambrosio O'Higgins meritul de a fi încheiat o „pace veșnică” cu araucanii; nu am găsit nicăieri anul 1775, ca marcînd înfrîngerea lor zdrobitoare. 2) Se poate ca decretul de numire a lui Ambrosio în Chile să poarte



anul 1788, dar, dată fiind depărtarea dintre Spania și Lumea Nouă, traversarea Atlanticului cerea timp și preluarea efectivă a funcției a avut loc în 1789. Istoricul chilian Diego Barras Arana indică 1800 drept an al morții lui Ambrosio. 3) Aveți dreptate

în ceea ce-i privește pe Guzman și Carrasco. 4) În lucrarea A Short History of Chile de Feliko, se arată că printre cei arestați s-a aflat și Juan Martinez de Rosas, secretarul lui Carrasco. 5) Sursele mele bibliografice relevă caracterul patriotic al colaborării lui Bernardo O'Higgins cu Carrera și nu menționează o înfrîngere prealabilă; sînt gata să accept informația, cu condiția unei verificări a provenienței sale. 6) Retragerea lui Carrera de la Rancagua rămîne cu atît mai inexplicabilă, cu cît inițial, după străpungerea liniilor inamice, el a ajuns în suburbiile orașului; în orice caz, în amintirile sale, Vicente Perez Rozales îl citează pe O'Higgins ca declarînd: „Carrera este vinovat de tot ce se întîmplă”.

7) Într-adevăr, Mendoza era capitala provinciei Cuyo. 8) La fel de adevărat este că Bernardo nu a participat personal la eliberarea Peruului, dar a sprijinit din plin recrutarea unui important corp expediționar chilian care a luptat în Peru. 9) „Paloarea” se datorește limitelor inevitabile de spațiu ale unui astfel de articol; Ramon Freire a fost unealta militară a unei conspirații aristocratice, la care s-a raliat o parte a marii burghezii creole și unele cercuri ale armatei.

Redacția mulțumește corespondentului nostru Ovidiu Bozgan pentru interesantele sale observații și invită din nou pe toți cititorii să comunice obiecțiile, nedumeririle sau completările pe care le consideră necesare pe marginea articolelor apărute în revistă.

decembrie
1932

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunta

● Ministerul Instrucțiunii comunității Brounului Internațional de educație din Geneva următoarele date asupra învățământului public din România. Avem: grădinițe de copii — 2 080, cu 133 550 copii și 2 393 educatori; școli primare și complementare — 16 334, cu 2 127 400 elevi și 40 511 profesori; școli profesionale — 436, cu 47 684 elevi și 5 292 profesori; școli normale — 99, cu 17 083 elevi și 1 662 profesori; școli secundare — 443, cu 100 306 elevi și 6 305 profesori; universități și academii — 10, cu 33 846 studenți și 931 profesori; școli de belle-arte și conservatoare — 8, cu 8 310 elevi și 148 profesori. (1 decembrie)

● Năpasta, valoroasă operă a compozitorului Sabin Drăgoi, se reia la Opera Română sub conducerea lui Alfred Alessandrescu, cu o nouă și interesantă distribuție. (2 decembrie)

● Fostul prim-ministru al Ungariei, contele Bethlen, își publică, în două volume, discursurile politice rostite în anii din urmă. Însoțite de o prefață. Printre altele, cum menționează Constantin Graur într-un comentariu apărut în ziarul Universul, „prefața contelui Bethlen se referă la politica Ungariei dinainte de război față de naționalitățile subjugate. Fostul prim-ministru recunoaște că politica Ungariei a fost greșită, că ea n-a făcut ce trebuia ca să evite catastrofa, că, dimpotrivă, a precipitat-o și chiar a înfrânt-o. Iată cum se prezintă în ochii d-sale situația de odinioară: «Dacă, începând de la 1867, am fi reușit măcar la o sutime din lupta compatibilă cu ordinea corectă și cu tratamentul egal, în cazul acesta, în 1914 problema naționalităților în esența ei ar fi fost rezolvată. A trebuit să vedem (de la 1907 la 1914) cum, an de an, sporeau primejdii care, în domeniul problemei naționalităților, preziceau o mare răfuială. Orice om politic clarvăzător, specifică Bethlen, ar fi trebuit să-și dea seama că, mai curând sau mai

Decembrie 1932. Ultima lună din cel de-al patrulea an al puternicei crize economice care a zguduit întreg sistemul capitalist și care a afectat grav și România.

La 1 decembrie 1932, se împlinesc 14 ani de la înfăptuirea actului istoric de la Alba Iulia, hotărârea românilor transilvăneni de a se uni cu frații lor din patrie. Evenimentul este marcat printr-o ședință solemnă a Adunării Deputaților, la care Șt. Cicio-Pop, președintele Adunării, subliniază că 1 decembrie 1918 a fost „o manifestare unanimă a întregului popor. Au fost de față aceia cărora li se răpise până chiar și limba și cari, cu îndărătnică energie, au zis că nu este putere lumească care să-i oprească să alege la Alba Iulia. Alba Iulia este cel mai strălucit plebiscit, pentru că acolo a fost de față tot sufletul neamului românesc: cler, laici, dascăli, profesioniști, muncitori și țărani. În această Albă Iulie s-au decretat principiile pentru care astăzi se luptă lumea civilizată; acolo s-a vorbit prima dată de dezarmare; în Alba Iulia am hotărât că războiul nu mai poate fi armă pentru tranșarea diferendelor internaționale; acolo s-a spus prima dată că popoarele trebuie să se înțeleagă pe cale pașnică“.

Senatul consacră, de asemenea, o ședință aniversativă marelui eveniment, între cei care iau cuvântul numărându-se și Nicolae Iorga. El relevă tradițiile istorice ale unității românești și permanența conștiinței unității de neam a tuturor românilor: „În ceea ce privește Vechiul Regat, acesta al nostru — ca să întrebuițez și eu o dată pentru plăcerea cui poate s-o aibă această designațiune în ceea ce privește România, ea a însemnat forma politică permanentă pentru întreg poporul românesc. N-a fost o clipă în istoria Vechiului Regat, una singură când ardeleanul să zică: eu sint aici și ei sint acolo, și așa va rămâne întotdeauna. O clipă nu s-a stins în sufletul românesc de nicăieri sfânta candelă a nădejzii unității românești. Eu, ca istoric, știu un lucru: Ardealul noi l-am mai avut, și nu o dată. L-am avut și întreg, în zilele fericitului voievod Mihai. L-am avut și în bucăți, la Bistrița, în părțile Hațegului, pe la 1200. L-am avut noi ca nație la început, tot. Ceea ce se numește în documentele ungurești Terra Blaccorum și Silva Blaccorum aceasta este țara noastră și pădurea noastră. Ardealul este ce se ocupa de regele Ungariei în dauna țării noastre și a pădurii noastre. Și astăzi, ardeleanul care zice că merge «în țară» reproduce cuvintele înaintașilor, adică merge din locul stăpinit de cuceritorii, de stăpînitorii acestui loc, în locul națiunii sale. Acesta este înțelesul“.

Cu prilejul aceleiași aniversări, militantul socialist George Grigoroici publică în *Adevărul* din 2 decembrie articolul *Unirea și democrația socială* în care, relevând tradițiile luptelor pentru libertate națională ale românilor, subliniază că acestea au fost

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie intreruperile de text în extrasele preluate din zărele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.



5 decembrie
1932:
și de... voră
pe cheul
Dîmboviței

Marea actriță
Lucia Sturdza
Bulandra
în stagiunea
1932/1933



strîns împletite cu cele pentru emancipare socială: „Toate luptele numite naționale ale acestui neam purtau pecetea luptelor de clasă, la care în multe rînduri luau parte și țărani exploatați maghiari, astfel că caracterul lor de clasă e și mai evident. Constatările noastre — continuă autorul — fac să înțelegem solidaritatea extraordinară a elementelor cari compuneau acest neam, în ce privește lupta națională de emancipare, cît și simpatizarea muncitorimii organizate de orice neam, din întreaga Ungarie cu această mișcare. Numai cei cari nu-și dau seama de sentimentele acestea firești de solidaritate de clasă nu vor putea înțelege și aprecia manifestările minunate de la Alba Iulia, la care au luat parte activă și reprezentanții muncitorimii organizate din Ardeal, dovedind prin aceasta priceperea concepției marxiste care ne arată că și emanciparea națiunilor asuprite este o latură inerentă a emancipării clasei muncitoare”.

Guvernul național-țărănist, condus de Iuliu Maniu, venit la conducerea țării cu două luni și ceva mai înainte, se dovedește la fel de neputincios — ca și cele precedente — de a face față gravelor probleme cu care se confruntă țara. Criticile la adresa lui devin tot mai vehemente. Sub semnătura directorului său, Grigore Filipescu, ziarul *Epoca* din 16 decembrie, de exemplu, scrie: „Cine își închipuie că România poate trăi încă mult timp sub un asemenea regim de demagogie se înșală amar”. Articolul dezlăuie, în același timp, atitudinea duplicată a coroanei față de partide, a căror autoritate caută s-o slăbească prin accentuarea disensiunilor din sinul acestora. „Coroana n-a vrut să ia răspunderea unui regim excepțional pentru refacerea țării, sau să întărească partidele. Din contra, coroana caută să le slăbească prin toate mijloacele. De îndată ce există o fisură într-un partid, coroana se străduiește s-o lărgească”.

La rîndul său, C. Bacalbașa, în *Universul* din 16 decembrie, scrie despre guvernarea Maniu: „Rea inspirație a avut regele nostru cînd, după un an de opoziție, a rechemat la cîrmă Partidul Național Țărănist”.

La fel de inoperant în abordarea marilor probleme prin care trece țara acționează și Parlamentul. Dezbaterile se înecă deseori în reproșuri și vorbărie sterilă: „Miine se împlinesc 25 zile de la deschiderea Parlamentului — scrie *Universul* din 10 decembrie — și discuția la mesaj — inutilă și searbădă oratorie — continuă și mai sînt 28 vorbitori înscrși numai la Cameră. Aleșii națiunii nu socot că ar fi de dorit mai puțină vorbărie și mai multe fapte reale care să dea impresia că se încearcă măcar atenuarea relelor ce ne bîntuie?”.

In aceste împrejurări, criza economică este tot mai mult resimțită de masele largi populare. Un tablou al situației generale a României în cel de-al patrulea an de criză este conturat de articolul *Ritmii crizei economice în România*, apărut în săptămînalul *Frontul evenimentelor culturale și sociale* din 25 decembrie. Enumerînd elementele care au contribuit la — cum scrie săptămînalul amintit — „adîncirea crizei economice din țară în

Cronică măruntă

tîrziu, se va întreprinde un atac concentrat contra monarhiei și contra Ungariei... și că, după lichidarea Imperiului otoman, noi vom veni la rînd. Decl., conchide C-tin Graur, d. Bethlen regretă că, în intervalul de la 1867 pînă la 1914, nu s-a rezolvat problema”. (4 decembrie)

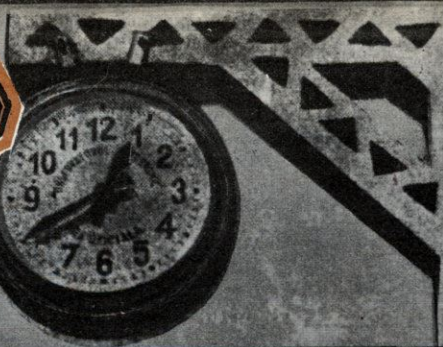
● Dimineața relatează că mașina de scris a împlinit 100 ani. Prima piesă de acest fel a fost prezentată, „în 1832, Societății pentru propășirea artelor utile din Frankfurt. Era vorba de un aparat puțin asemănător mașinilor de astăzi, o cutie de lemn care ascundea complet mașinăria. Nu se vedea decît claviatura, compusă din 16 clape. Din cauza acestui număr restrîns, trebuia să se scrie cu o ortografie specială, simplificată. De aceea, invenția nu a fost luată în serios. Abia către sfîrșitul secolului trecut a apărut mașina de scris cu claviatura completă și într-o formă apropiată de cea de azi”. (12 decembrie)

● În cadrul conferințelor despre România, ținute la Universitatea din Berlin, istoricul Ion I. Nistor, membru al Academiei Române, vorbește despre Reprișii istorice și concluziuni asupra dezvoltării viitoare a României. Conferințiarul dovedește teza continuității de viață a românilor în ținuturile lor strămoșești, ocupîndu-se de izvoarele istorice ale începutului evului mediu românesc, cum sînt cele bizantine, rusești, maghiare și germane. El demonstrează unitatea și simultaneitatea dezvoltării istorice a celor trei principate, Transilvania, Muntenia și Moldova, din unirea cărora a rezultat România modernă. (13 decembrie)

● Savantul italian, Giulio Bertoni, academiician și profesor de filologie romanică la Universitatea din Roma, un mare cunosător al culturii noastre, publică în valoroasa sa revistă *Filologia Archivum Romanicum* o admirabilă prefață la O scrisoare pierdută, a lui Caragiale și la lucrarea Italia văzută de un român, a prof. N.

decembrie
1932

Unul
din primele
ceasuri
electrice
din București



Cronică măruntă

Torga, tradusă de Nella Collini. În calitate de președinte al Asociației culturale italo-române din Roma, Giulio Bertoni ține o interesantă conferință despre Umorul lui Caragiale.

● Intreprinderile cinematografice din toată țara hotărăsesc închiderea sălilor de spectacol ca o demonstrație împotriva ștampelor la care sînt expuse din partea organelor Ministerului de Finanțe.

● Apare lucrarea Istoricul mișcărilor muncitorești în porturi de N. Deleanu și Lazar Măglas, cu o prefață de Jean Bart, conținând un foarte bogat material documentar și fotografic.

● Asociația „Criterion” prezintă un simpozion despre Gandhi; prezidează prof. Simion Mehedinți; printre conferențieri se numără H.H. Stahl și Mircea Eliade. (15 decembrie)

● La Viena se desfășoară lucrările conferinței feroviare, convocată de căile ferate austriece și ungare, unde participă și România. Se face repartizarea părților aferente României din traficul efectuat pe baza tarifelor în vigoare cu Ungaria, Austria, Cehoslovania, Germania și Polonia. De asemenea, după programul de lucrări al conferinței, se va studia la Viena o altă chestiune interesantă: traficul nostru; problema admiterii căilor ferate de la Oradea și a liniei Ploiești-Văleni, în traficul internațional. (15 decembrie)

● Grava problemă a asistenței sociale este readusă în discuția Camerei. În ultima vreme organizarea sanitară — și așa deficitară — este grav atinsă de reducerea bugetare. Spitalele nu mai pot funcționa; nu sînt medicamente, doctorii nu sînt plătiți. O parte dintre aceste instituții sînt pur și simplu închise, altele își tirase o existență mizeră. Dar ceea ce este și mai grav — după cum menționează ziarul Adevărul — e că spitalele de la țară sînt totalmente desființate. O recunoaște însuși ministrul sănătății. (16 decembrie)

● Cercetătorul maghiar Emerik Lukinich — scrie prof. I. Lupas într-un articol apărut în Universul — descoperă în arhiva de război din

decursul anului 1932”, se menționează între altele: „scăderea accelerată a producției industriale; micșorarea catastrofală a investițiilor industriale și înrăutățirea continuă a situației pe piața capitalului; recolta proastă și înrăutățirea situației pe piața mondială de cereale; creșterea șomajului; scăderea continuă a venitului național și, ca o urmare a acestui fapt, dezechilibrarea fără de leac a bugetului; scăderea vertiginoasă a venitului național, înții și înții a venitului maselor muncitorești și țărănești. Păturile muncitorești și funcționarești au suferit în cursul lui 1932 ciopîrtiri nemaipomenite de salarii, 20-30-40 la sută într-un singur an. Întreaga povară a crizei apasă asupra veniturilor maselor muncitoare”.

Pe acest fundal al înăsprirei vieții, al tot mai numeroaselor sacrificii impuse maselor populare, lupta muncitorimii, sub conducerea partidului comunist, cunoaște un avînt sporit. Tot mai numeroase sînt grevele și conflictele de muncă, în mari uzine din București și din țară, ceea ce prevestește marile ridicări la luptă muncitorești ce vor avea loc în ianuarie-februarie 1933. *Universul* din 8 decembrie relatează că la Rafinăria „Astra-Română” din Ploiești, 4 000 muncitori protestează împotriva nerespectării de către patronat a drepturilor lor. Cer, între altele, salarii corespunzătoare, respectarea programului de lucru, concedii de odihnă, precum și „respectarea demnității omenești care în întreprindere lasă mult de dorit”. Alte greve au loc la Timișoara, la Fabrica „Industria lîinii”, unde sînt amenințați cu concedierea 1 600 muncitori. La Fabrica de postav din Buhuși, 3 200 muncitori încetează lucrul în semn de protest pentru condițiile grele de muncă. Grav afectați de criză sînt și muncitorii cefești. O întrunire a comitetelor centrale ale tuturor asociațiilor și sindicatelor profesionale C.F.R. are loc pe 22 decembrie în sala Locomotiva din București, adoptîndu-se o moțiune în care sînt făcute cunoscute doleanțele muncitorilor cefești.

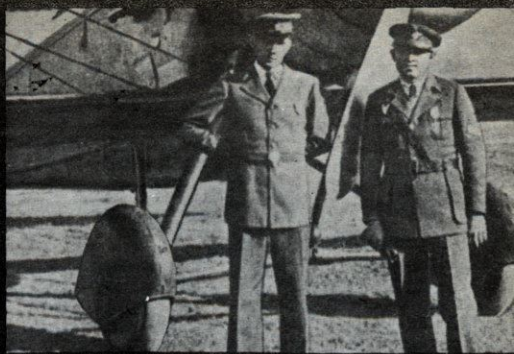
În paginile presei apar numeroase relatări care dezvăluie că autoritățile se tem de orice manifestare a maselor populare, în fruntea cărora se află Partidul Comunist Român, care — în condițiile aspre ale ilegalității — continuă cu tenacitate lupta eroică pentru transformarea revoluționară a societății. Astfel, cu prilejul împlinirii a 14 ani de la demonstrația de la 13 decembrie 1918 din Piața Teatrului Național din București, sînt operate arestări în rîndurile muncitorilor din Capitală. „În cursul zilei de ieri — scrie *Adevărul* din 13 decembrie — s-au făcut 80 arestări. Majoritatea arestărilor s-au făcut chiar la ședințele obișnuite de breaslă”. Două zile mai tîrziu, la 15 decembrie, același ziar consemnează: „Familile celor arestați se plîng că ei au fost bătuti. Cu alte cuvinte comemorarea tot a avut loc. Dar nu a muncitorilor ci... a poliției, care a bătut la 13 decembrie 1932 cum bătuse la 13 decembrie 1918”.

În ciuda represiunilor, muncitorimea își manifestă forța ei de luptă. La 20 decembrie, tot *Adevărul* relatează despre pelerinajul de la cimitirul Pătrunjel, la mormîntul muncitorilor împușcați la 13 decembrie 1918, unde a vorbit Gheorghe Cristescu,



Patinea
în Cișmigiu

Căpitanul
Botex (stînga)
și adjutantul
Manolescu,
care au
bătut recordul
aviotic
pe distanța
Roma-București,
cîștigînd cupa Bibescu



care „a reamintit mulțimii asistente groaznicul episod din istoria mișcării muncitorești din România”.

Pe plan extern, sfîrșitul anului 1932 este marcat de sporirea amenințărilor la adresa păcii și ordinii pe continent, venite din partea statelor fasciste și revizioniste. Reflectînd atitudinea opiniei publice românești, multe ziare bucureștene condamnă cu hotărîre astfel de manifestări. Ziarul *Lupta* din 24 și 31 decembrie, de exemplu, referindu-se la „manifestațiunile” pe care Italia regimului lui Mussolini le duce „de doi ani de zile încoace, alături de Ungaria împotriva Tratatului de la Trianon”, subliniază că „acțiunea revizionistă fascistă înseamnă act de ostilitate, jignirea sentimentelor” poporului român, este o primejdioasă amenințare la adresa păcii. „Ce-ar zice, de pildă, dictatorul de la Roma — scrie ziarul — dacă la noi s-ar afirma o acțiune în sensul ca Italia să fie chemată înaintea Ligii Națiunilor, conform articolului 19 [din Pactul Societății Națiunilor] care zice că se pot reexamina și situațiile internaționale a căror menținere pune în pericol pacea lumii? Parcă ar fi mai aplicabilă această clauză politicii de azi a guvernului fascist, decît revizuirea frontierelor”.

Cu îngrijorare continuă să urmărească opinia publică românească și evenimentele care se desfășoară în Germania, unde Hitler și național-socialiștii, profitînd de totala confuzie politică, se îndreaptă rapid spre acapărarea puterii. *Adevărul* din 8 decembrie, de exemplu, publică fragmente din însemnările scriitorului german Emil Ludwig: „Apărătorii republicii sînt alungați din teatrele oficiale, de la radio, din instituții, de la igiena publică, de la operele de binefacere și mai cu seamă din forul științei. A reapărut vechiul accent al cazarmii. Radio dezlănțuie pe undele aeriene marșurile militare. În această întoarcere la evul de mijloc, spiritul se retrage în caverna solitară de pe timpul lui Wilhelm II”.

Comentînd situația din Germania, *Almanahul ziarelor Adevărul și Dimineața*, apărut în această lună decembrie 1932, scrie: „Criza economică tot mai gravă, milioanele de șomeri și lipsa unei speranțe justificată că se va putea găsi o ieșire onorabilă din situația grea au provocat în Germania o completă dezorientare politică. Națiunea germană, ingenuncheată economiceste după atîția ani de sacrificii înspăimîntătoare este dezaxată sufletește și a ajuns să caute o salvare prin soluții de aventură”.

Cît privește profilul moral și politic al adepților lui Hitler, *Lupta* din 15 decembrie scrie: „Fiecare hitlerist normal este un scandalagiu. El se răzvrătește împotriva actualului stat și împotriva guvernului, împotriva situației și a concepțiilor curente, el critică și defăimează, se revoltă cu pumnul sau cu palma pe obrazul celor de altă credință”. Tot în *Lupta*, de astă dată din 7 decembrie, citim o relatare despre un episod care dezvăluie cît de absurde sînt concepțiile naziste despre supremația rasei ariene: „Fotografur lui Adolf Hitler, un Hoffmann oarecare, a chemat în justiție la München, pe doctorul Fritz Gerlich, direc-

Cronică mărunță

Viena un manuscris de la 1614 privitor la istoria Transilvaniei din timpul lui Ioan Zapolla (1526-1540) și pînă la începutul domniei lui Gabriel Bethlen (1580-1630). Autorul manuscrisului este baronul Erasmus Gheorghe Eschernembli, care menționează că provincia Transilvania este o „țară bogată și înrudită cu Valachia și cu Moldova...”.

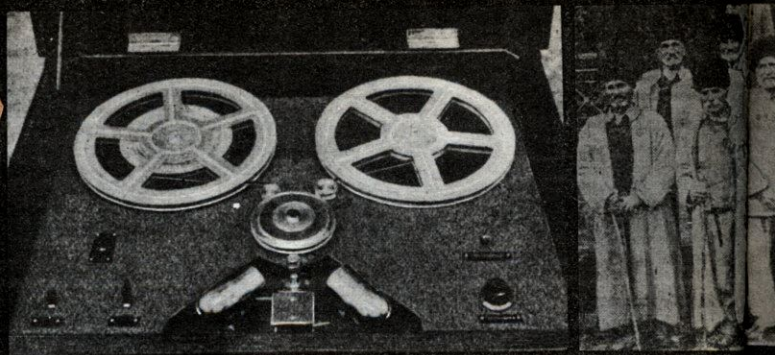
● La 15 decembrie se împlinesc o sută de ani de la nașterea ing. Gustav Eiffel, constructorul turnului care constituie astăzi o faclă a Parisului. Sosecit, prin 1887 — după ce s-au dat primele lovituri de tirnăcop pentru temelia monumentului — o rușine pentru capitala Franței, construcția lui a stîrnit opoziția multora. Un grup de scriitori, compozitori și pictori au lansat un manifest împotriva „ridicării în centrul Parisului a inutilului și monstruosului turn”. Printre semnatari figurează: Guy de Maupassant, G. Huysmans, V. Sardou, Charles Gounod, Sully Prudhomme ș.a. De atunel Turnul Eiffel se încorporează perfect în cadrul orașului, face parte integrantă din metropola, devenind simbolul și blazonul Parisului. (17 decembrie; vezi și Magazin istoric, nr. 10/1981)

● Vaporul „Ardealul” al Serviciului Maritim Român (S.M.R.) pleacă în cursă regulată pe linia Constanța-Istanbul-Pireu-Belrut-Haifa-Alexandria-Pireu-Istanbul-Constanța. Vasul are o capacitate de 7 500 tone; transportă, afară de călători, și mărfuri. (19 decembrie)

● Apare în Olanda broșura *Latina, Romanica, Română* de dr. Marius Valkhoff, profesor de limbă și literatură română la Universitatea din Amsterdam. Autorul lucrării atribuie „limbii stră-române o întin-

decembrie
1932

Gramofonul
fotoelectric —
strămoșul
magnetofonului



Cronică mărunță

dere teritorială foarte mare". (20 decembrie)

● Proprietarii de autobuze din Capitală de pe toate traseele și taximetriștii intră în grevă. Ei motivează greva începută prin intenția pe care ar avea-o primăria de a concesiona traseele unui consorțiu străin. Toate autobuzele și taximetrele staționează în șir, de dimineață. La ora 1, proprietarii de autobuze și taximetre, înconinați, pornesc spre Adunarea Deputaților unde depun un memoriu în care își expun doleanțele.

● Citim în *Adevărul* următoarele rânduri ironice referitoare la fostul guvern Valda și la cel actual: „Acum trei luni, I. Maniu a sosit în București. D. Valda, președintele consiliului, e indispus. Azi, D. Valda a sosit în București. D. Maniu, președintele consiliului, e indispus. Mîine, D. Valda a plecat la Valea Sencă, iar d. Maniu la Bădăcin. Amîndoi sînt indispuși”. (20 decembrie)

● Tramvalul bucureștean. Un reportaj publicat în *Dimineața* prezintă cititorilor cîteva date privind existența tramvalului în Capitală. Ziarul consemnează că în anul 1871 au fost înființate primele linii de tramval cu cal, cărora li s-au adăugat ulterior trasee electrice. În reportaj și cîteva date comparative. În 1913, S.T.B.-ul avea 62 vagoane, în 1931 — 605. În 1913 avea 250 angajați, în 1929 — 4 886, iar în 1931 — 4 242. În fine, în 1913 au călătorit cu tramvalul 13 803 720 persoane, în timp ce în 1931 numărul acestora a fost de 126 632 614 călători. (25 decembrie)

● La sfîrșit de an — momentul bilanțurilor. Almanahul ziarului *Adevărul* și *Dimineața* alcătuiesc o

torul unei mari reviste catolice. Acesta avusese imprudența să aducă generalisimului rasist o monstruoasă acuzație. După un studiu detaliat al fizionomiei și, în special al craniului frumosului Adolf, a ajuns la concluzia că Hitler n-are nimic comun cu rasa nord-germanică, că e complet diferit de tipul acesta”. Și ziarul continuă: „Se știe că pentru teoreticienii rasiști, rasa prin excelență superioară e cea nord-germanică”. Chemat în instanță, „Gerlich a declarat că el n-a urmărit decît stabilirea unui adevăr științific. Dacă s-a ajuns totodată la demascarea absurdității teoriilor rasiste, cu atît mai bine. În caz că am căuta să le aplicăm, adaugă el, Hitler ar începe prin a conedia pe puțin trei sferturi din aleșii națiunii în Reichstag. Tribunalul l-a condamnat totuși [pe dr. Gerlich] la 500 mărci amendă și 500, daune de interese. Nu însă pentru atacuri personale prin presă, ci pentru faptul că a reproduș portretul lui Hitler fără autorizația acestuia”.

Presa vremii publică numeroase relatări despre cercetările care se fac la mormîntul lui Constantin Brîncoveanu, aflat la ctitoria voievodală Sf. Gheorghe din Capitală. După mai bine de 200 ani, de cînd trupul domnului martir, adus în țară, în mare taină, de soția voievodului, doamna Maria¹ și înmormîntat în pămîntul Bucureștilor, osemintele sînt scoase la iveală și supuse unei atente cercetări.

Investigațiile încep vineri, 9 decembrie. La 2 m adîncime se dă de bolta mormîntului; e curbată, din cărămidă roșie și din piatră. Sîmbătă, 10 decembrie, este desfăcută bolta, în prezența profesorului Nicolae Iorga și a patriarhului Miron Cristea. De-subtul cărămizilor se află o groapă cu oseminte. În mormînt, sînt mai multe oseminte, împreună cu bucăți de stofă, lemn putred, o bucată de mătase, nenumărate ținte de argint cu forme de stele. În ziua următoare, în mormînt se mai descoperă un giulgiu din brocard de argint. „Giulgiul — scrie ziarul *Dimineața* — și-a pierdut aproape culoarea și specialiștii afirmă că prezența lui trebuie explicată prin faptul că Maria doamna a adus în el osemintele la București”. Luni 12 decembrie, dr. N. Minovici, care a examinat osemintele, declară: „Am identificat rămășițele a patru schelete, dintre care unul e mai bine conservat. Acesta aparține unui bărbat de talie înaltă, care pare a fi fost de o impunătoare vigoare. Se crede a fi Constantin Brîncoveanu”. La rîndul lor, prof. Fr. Rainer, care, în zilele următoare, examinează osemintele lui C. Brîncoveanu, arată că la coloana cervicală a găsit urma unei tăieturi cu un corp tăios, iar N. Iorga este de părere că lipsa unor părți din scheletul domnului se explică prin faptul că osemintele au fost aduse de la Constantinopol abia după 6 ani de la înhumarea lor. În continuare, investigațiile se extind pe o zonă mai largă, inclusiv asupra mormîntului lui Ion Mavrocordat.

Presa relatează că un mare public asistă la cercetări. Printre cei care vizitează ctitoria se află și Martha Bibescu, cu soțul,

¹ *Magazin istoric*, nr. 1/1968.



Un grup
de veterani
din războiul
pentru Independență,
după 55 ani

Demonstrație
la Cluj
împotriva
revizionismului



împreună cu ministrul Angliei, Palaiet. „Principesa Bibescu a donat o frumoasă raclă în care urmează să fie expuse osemintele lui C. Brîncoveanu“.

O dată cu informațiile și comentariile despre cercetările efectuate la mormîntul voievodal, ziarele publică și numeroase articole ce amintesc despre marele domn, despre curajul și demnitatea cu care și-a înfruntat călăii, preferînd să moară împreună cu cei patru copii ai săi decît să-și renege idealurile. Într-un articol cu titlul *Ion Neculce și Constantin Brîncoveanu*, apărut în *Adevărul* din 16 decembrie, se subliniază, între altele

„În frumoasa cronică a lui Ion Neculce, domnia lui Constantin vodă Brîncoveanu ocupă multe pagini. Contemporan cu voievodul, cronicarul moldovean i-a cunoscut toate amănuntele vieții. L-a cunoscut chiar personal, cu prilejul nunții lui Dinu, fiul domnului muntean, care lua în căsătorie pe o moldoveancă, fata vornicului Ivan Balș“. *Dimineața* din 23 decembrie, publică însemnările Marthei Bibescu despre amintirea lui C. Brîncoveanu: „Eram de 9 ani cînd am locuit pentru întia oară la Mogosoaia, stînd la o verișoară a mamei, fiica lui Nicolae Bibescu, unchiul nostru, care locuia pe vremea aceea lingă minunatul palat părăsit al lui Constantin Brîncoveanu. Nu știam pe atunci că îmi va fi urisit să intru prin căsătorie în stăpînirea acestei case unde domnul martir și-a petrecut poate cele mai frumoase și durabile ceasuri din falnica lui viață“.

Intre personalitățile comemorate în decembrie 1932 se află și Spiru Haret, de la a cărui moarte se împlinesc 20 ani. Este evocat, între alții, de C. Kirițescu, în *Universul* din 14 decembrie: „Haret a fost tipul cel mai desăvîrșit al educatului prin exemplu. De aceea și autoritatea lui a fost considerabilă. Era sever cu alții, cum era cu el însuși. Sub masca-i aparentă de răceală, de austeră seriozitate, se ascundea în realitate o adîncă sensibilitate.

Dragostea pentru cei mici, calitate esențială pentru un educator, l-a apropiat de pătura țărănească și l-a făcut să recunoască în soluționarea chestiei agrare un punct obligat al politicii noastre de stat. A căutat să-și asigure colaborarea masei învățătorimii, căreia i-a fost ajutor, povățuitor, îndrumător și părinte, fiindcă în ea a văzut prîghia de ridicare morală și materială a țărănimii. S-au atribuit scopuri politice și uneltiri subversive acestei, cea mai cinstită, luminată și patriotice operă de educație a educatorilor, întreprinsă cu muncă personală și cu fanatism de apostol de un înalt dregător al statului“.

Rubrică de:

Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

retrospectivă a lui 1932 pe tărîm științific și artistic. În domeniul științei, serie publicația amintită, nu s-au înregistrat pe plan mondial „realizări senzaționale. Nici una din marile invențiuni și descoperiri, pe care publicul le așteaptă cu nerăbdare, n-a fost înfăptuită în cursul anului 1932. Radio n-a scăpat încă de flagelul paraziților, televiziunea n-a fost promovată în examenul practicii, nici filmul sonor colorat și în reieș n-a fost pus încă la punct. Nu s-a găsit încă un leac împotriva cancerului, nici nu s-a lămurit taina falmoaselor raze cosmice“.

Printre cercetările științifice mai importante ale anului, sînt cele întreprinse de Marconi în domeniul undelor scurte. „S-au obținut transmisiuni excelente la o distanță de 270 km, cu puține de emisie extrem de reduse și asigurarea secretului comunicațiilor“. Cercetările în televiziune urmează în Anglia, Franța, S.U.A., Germania. „În Franța inginerul Barthélémy a reușit să transmită în mod convenabil, la distanțe relativ mici, imagini mișcătoare. Operația a fost posibilă însă numai pentru imagini cu dimensiuni destul de reduse“. În America a fost inventat televizorul submarin, „care servește la descoperirea epavelor din fundul mărilor și oceanelor“.

Construcția de hidrocentrale înregistrează și ea succese notabile. La Kemps, în Franța, a fost construită o hidrocentrală cu o putere de 200 000 cai putere, iar în U.R.S.S., pe Nipru (la Nieprostoi), este proiectată alta de 510 000 cai putere.

Cercetările în domeniul „fotoelectricității“, respectiv „fenomenele de transformare a energiei luminoase în energie electrică și viceversa“, prin intermediul celulei fotoelectrice cunosc și ele realizări importante.

APĂRAREA ARE CUVÎNTUL



Cine l-a ucis pe Napoleon? În nr. 10/1982 al revistei noastre, am publicat încercarea de răspuns la această întrebare, pe care o dă medicul și toxicologul suedez Sten Forshufvud și pe care o prezintă doi autori canadieni, Ben Weider și David Hapgood, într-o lucrare intitulată *Who Killed Napoleon?* După cum cititorii noștri au înțeles, Forshufvud susține că, pe Insula Sf. Elena, împăratul exilat al Franței a murit, în 1821, după o intoxicație lentă cu arsenic, de-a lungul citorva ani de zile, și că asasinul a fost contele de Montholon, mare șambelan, însoțitor în surghiun al ex-suveranului. În sprijinul tezei sale, suedezul aduce ca argument marele conținut în arsenic al firelor de păr ale lui Napoleon, din șuvițele oferite prietenilor și admiratorilor lui și păstrate pînă astăzi în colecții particulare.

Cartea lui Weider și Hapgood, apărută anul trecut și în versiune franceză, a provocat imediat trei reacții din partea concetățenilor de astăzi ai învingătorului de la Austerlitz. Ei sînt prof. Henri Griffon, director onorific al Laboratorului de toxicologie de pe lângă Prefectura poliției pariziene; medicul legist Christian Piédelièvre, expert al tribunalelor; în sfîrșit, André Castellet, specialistul numărului unu al epocii napoleoneene. În esență, replicile lor ridică următoarele două probleme: 1) a fost asasinat sau nu împăratul? 2) dacă da, vinovatul a fost într-adevăr contele de Montholon?

Dintre toți, cel mai categoric este dr. Chr. Piédelièvre.

După părerea lui, analizele efectuate de Forshufvud sînt incorecte. Dar, chiar dacă ele ar fi corecte, arată medicul legist, prezența arsenicului în firele de păr ale deportatului pe Sf. Elena s-ar explica prin alte cauze: frecvența medicamentelor cu compuși ai arsenicului în tot cursul secolului trecut, utilizarea acestui metaloid în loțiunile de păr etc. De ce ar fi trebuit, așa cum pretinde Forshufvud, ca otrăvirea să dureze șase ani?, se întreabă, în continuare, medicul legist. El insistă, de asemenea, asupra unor simptome tipice de intoxicație cu arsenic pe care Napoleon nu le-a prezentat: aspectul pigmentat al pielii (melanodermie), striatuni ale unghiilor ș.a.m.d. Dar contraargumentul cel mai puternic îl furnizează însăși autopsia efectuată imediat după moartea suveranului. Pe baza constatărilor ei, dr. Piédelièvre conchide că decesul a survenit ca urmare a leziunilor anatomo-patologice provocate de un ulcer cancerizat al stomacului.

Prof. H. Griffon oferă un răspuns mai nuanțat. „Dacă cifele analizelor sînt exacte, spune el, nu se poate elimina categoric teza unei puternice

impregnări arsenicale, de natură fie criminală, fie pur și simplu accidentală, datorită ingerării de alimente sau medicamente”. Pe de altă parte însă, chiar dacă sînt într-adevăr mult deasupra normalului, dozele de arsenic din părul lui Napoleon nu echivalează neapărat cu o intoxicație mortală. Prof. Griffon citează, la rîndul său, alte simptome caracteristice care lipseau: keratinizarea (îngroșarea) pielii de pe palme și tălpi, pierderea sensibilității la membrele inferioare, retracția degetelor mîinii (teribila „gheară”)...

Pentru Forshufvud, deshumarea cadavrului lui Napoleon pe insula surghiunului oferă, de asemenea, o probă: la 19 ani distanță, în 1840, trupul era complet conservat. Da, răspunde prof. Griffon, dar, pentru ca meritul să revină arsenicului, acesta ar fi trebuit să se afle în doze de zeci de ori mai mari; conservarea se poate explica, la fel de bine, prin compoziția solului de pe Sf. Elena.

Într-un efort de obiectivitate, savantul francez nu exclude posibilitatea ca arsenicul sau un alt toxic să fi determinat leziunile gastrice care au dus la diagnosticul anatomo-patologic de ulcer cancerizat. Pentru a elucida definitiv problema, prof. Griffon recomandă o doua deshumare a celui care își doarme somnul de veci la Domul Invalizilor. Dar, subliniază toxicologul, nici în acest caz nu există garanția prealabilă a unei certitudini.

Riposta cea mai amănunțită aparține lui André Castellet. Cunoscutul istoric nu

abordează frontal chestiunea otrăvirii, deși lasă oarecum să se întrevadă scepticismul său față de această ipoteză. În treacăt doar, el citează opinia unui medic, care atribuie prezența arsenicului din părul lui Napoleon unui „bombardament” cu săruri arsenicale în medaliale de cupru în care au stat închise suvițele. Castelot preferă să se ocupe însă de persoana „acuzatului” — contele de Charles-Tristan de Montholon. În autobiografia sa, intitulată *Povestiri din captivitate*, acesta pretinde că, încă în 1792, la Ajaccio, orașul natal al lui Napoleon, ar fi stat în gazdă la bătrîna doamnă Bonaparte și l-ar fi avut ca mediator la matematică pe viitorul împărat. Lucru de care Castelot se îndoieste profund, așa cum se îndoieste de participarea lui Montholon la bătăliile de la Jena, Friedland și Wagram, ca și de cele cinci răni pe care le-ar fi căpătat el acolo. În schimb, e sigur că, după căsătoria cu frumoasa Albine de Vassal, Charles-

Tristan a locuit într-un colț de provincie, unde s-a îndatorat pînă peste cap. Pentru a scăpa de creditori, în 1814, se pare că el și-a însușit suma de 5 970 franci, adică exact solda care s-ar fi cuvenit trupei sale. O fraudă care nu l-a împiedicat pe Ludovic XVIII să-l numească general de brigadă. Și o bunăvoință regală care nu l-a împiedicat pe Montholon să se pună din nou în serviciul lui Napoleon, atunci cînd acesta s-a întors de pe Elba, insula primului său exil.

După Waterloo (unde nu a luptat) și după prăbușirea definitivă a imperiului, contele și-a făcut socoteala că regele re-restaurat nu-l va mai ierta. În consecință, împreună cu Albine, l-a însoțit pe Napoleon în deportare.

Am văzut, în relatarea lui Weider și Hapgood, care erau tensiunile și conflictele din anturajul împăratului, pe Insula Sf. Elena. Castelot aduce detalii suplimentare. Generalul Gourgaud era extrem de gelos pe soția Montholon, mai ales pe Albine, care „făcea ochi dulci” suveranului detronat. La un moment dat, Gourgaud a căutat chiar un motiv pentru a-l provoca la duel pe conte. În cele din urmă, soția acestuia din urmă s-a repatriat, împreună cu copiii ei, în iulie 1819. Nu cu minile goale: ea urma să primească o pensie anuală de 48 000 franci și o „indemnizație” de 148 000 franci. Înapoiat în Franța peste doi ani, Montholon a căpătat, la rîndul său, 1 300 000 franci, lașiți moștenire de Napoleon. Într-un timp record, el a reușit să irosească toate aceste sume fabuloase, investindu-le în întreprinderi aventuroase, care au dat faliment.

Înglodat din nou în datorii, contele a plecat la Londra. Acolo, a luat contact cu prințul Ludovic-Napoleon, viitorul Napoleon III, care complota în vederea unei restaurări a imperiului. După datele pe care le deține André Castelot, reiese că Montholon l-a secondat pe prinț în aceste proiecte, servind, în același timp, ca agent de informații lui Rémusat, ministrul de interne al lui Ludovic-Filip, regele Franței începînd din 1830.

Trădarea lui Montholon pare a fi jucat un rol în eșecul tentativei de „debarcare” a lui Ludovic-Napoleon la Boulogne, în 1840. Acolo, întregul grup bonapartist a căzut în capcană. Arestat laolaltă cu prințul și cu ceilalți însoțitori ai lui, contele s-a străduit să iasă basma curată la procesul care a urmat, dar a fost condamnat la 20 ani de temniță. Pedepsa a ispășit-o la fortul din Ham, alături de Ludovic-Napoleon, avînd astfel „privilegiul” de a împărtași detenția unui fost împărat și cea a unui viitor împărat.

Cea de-a doua soție a lui Montholon, născută O'Hara, a primit autorizația de a locui, împreună cu soțul ei, în fort. Cîțiva dintre deținuții zu povestit ulterior că ea a avut darul de a fi stîrnit interesul lui Ludovic-Napoleon și că Montholon ar fi închis ochii față de idila lor. Castelot notează ironic: „Faptul că s-a lăsat înșelat, în această manieră imperială și perseverentă, atît de Napoleon I cît și de Napoleon III, dovedește că Montholon avea o bizară vocație... Oricum ar sta lucrurile, fosta domnișoară O'Hara a dat naștere, în octombrie 1843, unui băiat, care avea să devină ambasadorul Franței la Berna... sub Napoleon III”.

În 1846, prințul Ludovic-Napoleon a evadat din fort, fără a-l mai pune la curent cu proiectele sale pe conte. Acesta a fost grațiat în același an, datorită unei intervenții în favoarea sa a fostului lui adversar, generalul Gourgaud. În aprilie 1852, Montholon a primit, din partea noului împărat al Franței, un dar de 50 000 franci, pe care, conform obiceiului, i-a risipit foarte repede. În august 1853, el a murit ruinat și uitat de toți.

Fără doar și poate, Montholon a fost un personaj mai mult decît dubios, apreciază André Castelot. Ceea ce nu justifică însă presupunerea că l-ar fi otrăvit pe Napoleon I, pe Insula Sf. Elena. Tocmai din cauza caracterului său îndoielnic, susține istoricul francez, nimeni nu i-ar fi încredințat o asemenea misiune.

În p. 60: medaliion conținînd o mesajă a împăratului

Contele de Montholon
(1783-1853)



În prag de An nou 1983, redacția revistei adresează tuturor cititorilor și colaboratorilor tradiționalul „La mulți ani!” și urări de noi și importante succese în viață și activitate.

Călduroase urări de sănătate, fericire și noi succese în muncă transmitem, de asemenea, colectivului de oameni ai muncii din cadrul Combinatului poligrafic „Casa Scintei”, colaboratorii noștri cei mai apropiați în munca de apariție a revistei, precum și colegilor din biblioteci, arhive, și muzee, pentru deosebita lor sollicitudine și cooperare.

EMINESCU ȘI ÎNDREPTAREA LEGII

ADAM STOKA, jurist, din București, ne trimite, pe marginea articolului Matei Basarab, cititor de pravile (nr. 9/1982) următoarea completare: Mihai Eminescu a cunoscut și prețuit Îndreptarea legii sau Pravila mare (Tîrgoviște 1652). În mss. 2306 - 43, aflat la Biblioteca Academiei R.S.R., marile noastre poezii naționale fac referiri la glava (paragraful) 318 din Îndreptarea legii, din care s-a inspirat pentru poemul său Strigolul. Partea a treia a poemului are drept motto un fragment din acest paragraf.

Glava 318 se referea la sancționarea atît a clericilor cît și a mirenilor pentru propagarea credinței că oamenii după moarte se transformă în strigol sau vîrcolaci și omoară pe cei vii.

TITULESCU LA BRATISLAVA

Dr. IORGU POPESCU, din Craiova, ne relatează despre ceremonia care a avut loc la 17 iunie 1937 la Bratislava (Cehoslovacia), în cadrul căreia Nicolae Titulescu a primit titlul de Doctor Honoris Causa al Universității Komenský din acest oraș. Nicolae Titulescu a sosit de la Viena însoțit de colaboratorii săi devotați Savel Rădulescu și Sergiu Nenisor. Pe personajul gării din Bratislava a fost întîmpinat și de trei români, între care și subsemnatul, din partea Ligii Antirevizioniste Române.

La festivitatea de decernare a asistat un public numeros. Titulescu a vorbit cu acel prilej despre Ordinea în glîndire. La banchetul oficial, fostul ministru de externe român a fost salutat de abatele Zavoral, prieten al țării noastre, membru de onoare al Academiei române din 1919.

DAVA DE LA CĂPÎLNA

Între cetățelii dacici din Transilvania (nr. 6/1981) am aflat că a fost descoperită una și la Căpîlna, jud. Alba, ne scrie DUMITRU SIBISOREANU, din Galați, solicitîndu-ne date despre această dăvă.

Cetatea dacică de la Căpîlna se presupune că a fost locuită din sec. II î.e.n. și pînă la războaiele cu romanii din vremea lui Decebal. Este situată pe un deal de 610 m altitudine, cu platoul aceluși din terase, de formă ovală, cu dimensiunile de 56 x 42 m, în interiorul ei a fost descoperit un turn-locuință din piatră.

În timpul lui Burebista cetatea a fost întărită cu ziduri de piatră. Ea făcea parte din complexul de dăve din Munții Sebeșului și avea rolul de a bara înaintarea dușmanului pe valea râului Sebeș. În timp de pace era o rezidență nobiliară.

LA ORĂȘTIE

IOAN BUTUM, din Timișoara, membru al Societății numismatice române, ne scrie pe marginea articolului Carte pe limba românească (nr. 5/1982): În urmă cu 400 ani, la Orăștie ieșea de sub teascurile tiparului celebra *Pallie de la Orăștie*. Limba folosită este apropiată de limba zilelor noastre. Pentru prima oară se folosește termenul de română în loc de rumân de pînă atunci. Cu această *Pallie*, mitropolitul Dimitrie l-a întîmpinat pe Mihai Viteazul la intrarea în Alba Iulia, cînd marcele volevod înfăptuia prima unire a românilor pe străvechea vatră a Daciei.

În cadrul manifestărilor organizate la Orăștie în 1974 cu prilejul publicului de 750 ani de la prima atestare documentară a orașului, a fost ridicat un monument

dedicat autorilor *Palliei*, operă a sculptorului Nicolae Adam. Cu aceeași ocazie, s-a bătut și o medalie, al cărei avers îl reproducem în imaginea de mai jos.



DOUĂ MONUMENTE TÎRGOVIȘTENE

Am văzut în nr. 9/1982 fotografia scriitoarei Maica Smara, la aniversarea celor 75 ani. Vă comunic și eu cîteva informații, din Tîrgoviște, referitoare la această scriitoare, ne scrie ANDREI OPRESCU, din Tîrgoviște. Pe numele ei Smaranda Gheorghiu (1857-1944) era fiica piturului Ion Andreescu din Tîrgoviște, participant la revoluția din 1848. Era, de asemenea, rudă cu Grigore Alexandrescu și I.A. Brătescu-Voinești.

În anul 1957, cu ocazia centenarului scriitoarei, în Tîrgoviște (Parcul Libertății) a fost dezvelit un bust al ei, operă a sculptorului Mihai Onofrei.

De asemenea un monument funerar în cimitirul din str. Zorilor este dedicat eroului Herman Kornhäuser (Magazin Istoric, nr. 10/1982) și are următoarea inscripție: Erou de război Herman Kornhäuser, în etate de 37 ani, executat de nemți la 6 martie 1917/25 adar 5677, decorat post-mortem cu Virtutea militară de război.

PREȚUL AȘCHILOR

Prof. ALIN GEORGESCU, din București, ne scrie în legătură cu articolul Întorcheatul drum al diamantelor celebre (nr. 11/1982): Diamantul Cullinan, despre care vorbește articolul, a fost dăruit regelui Eduard VII al Angliei, cu prilejul celei de-a 66-a aniversări. Guvernul britanic de atunci, format din membri ai Partidului Liberal, nu a vrut să plătească pe frații Ascher din Amsterdam pentru tăierea și slefuirea principalelor fragmente ale diamantului, invitîndu-i să-și rețină, ca onorariu, „aschiliile” rezultate. Extrem de cinstiți și scrupuloși, frații Ascher au declarat imediat că valoarea acestor „rebuturi” depășește cu mult suma ce li s-ar fi cuvenit. Ministerul de finanțe de la Londra a ripostat că lucrul nu are nîcl o importanță atîta vreme cît tezaurul britanic nu trebuie să facă nici o cheltuială. Vestea despre cele întîmplătoare a ajuns însă și la urechile guvernului sud-african. Acesta a deschis o subscripție publică pentru a achita suma datorată fraților Ascher și a recupera fragmentele rămase. Ele au fost montate într-o broșă care i s-a oferit reginei Alexandra, soția lui Eduard VII.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

MANUALELE ȘI ISTORIOGRAFIA

Pe marginea articolului „Vidul de locuire” — o teorie anacronică și tendențioasă, de conf. univ. dr. Mircea Mușat, din nr. 10/1982, cititorul **CONSTANTIN LEON**, din Bacău, ne mărturisește: Sînt un mare pasionat al problemelor istorice și mă preocupă, în mod deosebit, cele referitoare la continuitatea poporului român în spațiul carpato-danubiano-pontic, unde dăinuim de milenii. Oare de ce nu se înserază în manualele școlare asemenea informații, pentru a fi cunoscute încă din frageda copilărie?

Redacția revistei noastre a primit, de asemenea, numeroase întrebări referitoare la necesitatea ca manualele școlare să oglindească, în cel mai atractiv mod, cele mai însemnate date și concluzii cucerite de istoriografia noastră contemporană.

CHIPUL EROINEI

Prof. emerit **TULIU RACOTĂ**, din Sighișoara, autorul notel *O eroină* (nr. 3/1982), consacrat *Lucreției Canja*, participantă la primul război mondial, ne trimite fotografia acestora. Pentru faptele sale, *Lucreția Canja* a primit în 1919 *Virtutea militară de război*, clasa a II-a.



PE SCURT

AUREL BERA, din Făgăraș: Autorii lucrării *Prezențe românești peste hotare: Istanbul, Ierusalim, Paros, Patmos, Sinai, Alep*, prof. **Virgil Căndea** și **Constantin Simionescu** (nr. 7/1982), au publicat în 1973, tot la Editura Sport-Turism, un album consacrat prezențelor românești la *Muntele Athos* (nr. 6/1980).

IOAN SLAVU, din Deva: Răspunsul dv. la întrebarea nr. 14 a Concursului 15 + 1 a fost socotit exact.

DR. NICOLAE AVRAM, din Bufta, sectorul agricol Ilfov: Despre eroicele lupte ale ostașilor români pe fronturile de la Mărăștii, Mărăștii și Oltuz, revista noastră a scris în nr. 4/1967, 7/1972, 8/1977, 7-8/1980, 6, 9/1981.

ILIE VESA, din Oradea: Familiilor volevodale ale *Basarabilor* și *Mușatinilor* le-am consacrat articole în nr. 7-8/1969 și, respectiv, 12/1968, 1/1969.

NE-AU SCRIS

Pe marginea unor articole apărute în paginile revistei ne-au scris: **TUDOR PETRU**, din Moldova Nouă, jud. Caras-Severin (De două ori Rovine, nr. 6/1982); **VLA-DIMIR ALEXANDRESCU**, din București (Andrei Saguna, om de cultură și acțiune, nr. 6/1982); prof. **VICU TIMOFTE**, din Hirău, jud. Iași (Concursul 15+1); **BOGDAN GEORGEVICI**, din Timișoara (Decedat preacstitul, nr. 6/1982); prof. **LUCA MANCIU**, din Cluj-Napoca (Două nume pentru două sute de insule, nr. 7/1982); **GRATIAN C. MĂRCUS**, din Zalău (Istoria — fundament al prezentului, nr. 9/1982); **IOSIF IENEI**, din Slatina (Treptele de la Mauthausen, nr. 2/1982).

NEPLĂCERI REZOLVATE

Cititorii **TRAIAN IONESCU**, din Constanța; **GRI-GORE STURZU**, din com. Străniș, jud. Alba; **ANTONIU CIOCAN**, din Deta; **TIT LIVIU CIUNGANI**, din Pitești; **CONSTANTIN LEON**, din Bacău; **SIMION CAZAN**, din Cluj-Napoca; **IONESCU CONSTANTIN**, din Ploiești ne-au semnalat unele deficiențe în primirea abonamentelor la *Magazin Istoric*.

Ca și în alte asemenea situații, am transmis sesizările abonatorilor noștri Direcției generale a poștelor și telecomunicațiilor din cadrul Ministerului transportului și telecomunicațiilor care ne-a comunicat, sub semnătura dr. V. Schioprian, rezolvarea reclamațiilor.

Nicolae MINEI

Numeroși cititori ne solicită, în scris sau telefonic, diferite numere din revistă. Precizăm că nu avem posibilitatea să satisfacem astfel de cereri. Cel mai bun mijloc de a avea asigurată primirea la timp a tuturor numerelor de revistă rămîne abonamentul.

Nu uitați, deci, să reînnoiți abonamentul dv. la *Magazin Istoric*. După cum știți, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Cititorii și abonații noștri sînt rugați, totodată, să ne semnaleze orice deficiență sau dificultate întâmpinată în procurarea, abonarea sau primirea abonamentului la *Magazin Istoric*, pentru a putea interveni la forurile competente.

Precizăm că prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu, taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

Cititorii din străinătate se pot abona prin **ILEXIM** — Departamentul export-import presă, București, str. 13 Decembrie, nr. 3, cod 79 517, P.O.B. 136-137, telex 11 226.

Important!

Răspunzînd solicitărilor unui mare număr de cititori, participanți la Concursul *Magazin Istoric*, ediția a II-a 1982, 15 din 45, termenul de expediere a scrisorilor de participare se prelungește pînă la 20 decembrie 1982 (data stampilei poștale). Răspunsurile exacte la cele trei serii de întrebări ale concursului (apărute în nr. 9, 10, 11/1982) vor fi publicate în nr. 1/1983.

Sumarul sumarelor pe anul 1982 va fi publicat, de asemenea, în nr. 1/1983.

CONTENTS (Romanian History) I. ARDELEANU December 1982. The National Conference of the RCP • I. CEAUȘESCU Transylvania — Romanian Cradle (II) • V. CÂNDEA The Walachian Cantacuzinos (II) • C. C. GIURESCU, J. CARCOPINO V. Pârvan Centennial • L. and A. BĂTRÎNA Gentry Homes in Mediaeval Moldavia • 1919. The National Conference of the Worker's Movement • A. VULPE The Rădeni Treasure • THE XV-th ICHS: Guillermo Morón (Venezuela) • I. MICU Virgil on Traco-Geto-Dacians • E. PREDA The Murder of V. Madgearu (II) • In Bucharest, 50 Years Ago (VI)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. ARDELEANU Décembre 1982. La Conférence Nationale du P.C.R. • I. CEAUȘESCU La Transylvanie — berceau des Roumains (II) • V. CÂNDEA Les Cantacuzènes Valaques (II) • C.C. GIURESCU, J. CARCOPINO Centenaire V. Pârvan • L. et A. BĂTRÎNA Demeures médiévales des boyards moldaves • 1919. La Conférence nationale du mouvement ouvrier • A. VULPE Le Trésor de Rădeni • LE XV-e CISH: Guillermo Morón (Venezuela) • I. MICU Virgile sur les Traco-Géto-Daces • E. PREDA L'Assassinat de V. Madgearu (II) • À Bucarest, il y a 50 ans (VI)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. АРДЕЛЯНУ Декабрь 1982. Национальная конференция РКП • И. ЧАУШЕСКУ Трансильвания — румынская колыбель (II) • В. КЫНДИ Мунтянские Кантакузины (II) • К.К. ДЖУРЕСКУ, Ж. КАРКОПИНО Столетие В. Пырвана • Л. и А. БЭТРИНА Боярские дворы в средневековой Молдове • 1919. Национальная конференция рабочего движения • А. ВУЛПЕ Сокровище в Рăдени • XV МКНН: Гильермо Морон (Венесуэла) • И. МИКУ Вергилий о трако-гето-даках • Е. ПРЕДА Убийство В. Маджару (II) • В Бухаресте, 50 лет тому назад (VI)

INHALT (Rumänische Geschichte) I. ARDELEANU Dezember 1982. Nationale Tagung der RKP • I. CEAUȘESCU Transilvanien — rumänische Wiege (II) • V. CÂNDEA Die Walachischen Cantacuzinen (II) • C.C. GIURESCU, J. CARCOPINO V. Pârvan, Hundertjahrfeier • L. und A. BĂTRÎNA Boyarenhöfe in der mittelalterlichen Moldau • 1919. Nationale Tagung der Arbeiterbewegung • A. VULPE Der Schatz von Rădeni • Der XV. CISH: Guillermo Morón (Venezuela) • I. MICU Vergilius über die Trako-Getodaken • E. PREDA V. Madgearu's Ermordung (II) • In Bukarest, vor 50 Jahren (VI)

SUMARIO (Historia romana) I. ARDELEANU Diciembre, 1982. La Conferencia Nacional del P.C.R. • I. CEAUȘESCU Transilvania — cuna rumana (II) • V. CÂNDEA Los Cantacuzinos valacos (II) • C.C. GIURESCU, J. CARCOPINO Centenario V. Pârvan • L. y A. BĂTRÎNA Cortes señoriales en la Moldavia medieval • 1919. La Conferencia nacional del movimiento obrero • A. VULPE El tesoro de Rădeni • El XV° CISH: Guillermo Morón (Venezuela) • I. MICU Virgilio sobre los traco-godo-dacios • E. PREDA El asesinato de V. Madgearu (II) • En Bucarest, hace 50 años (VI)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei,

Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București





САМІРІНА ФОТІНА

ІХОІФЛА АННА

Гі́ожа Ма́рія.

Ісѡ Шебѣн Басараѣ Вво́д.

